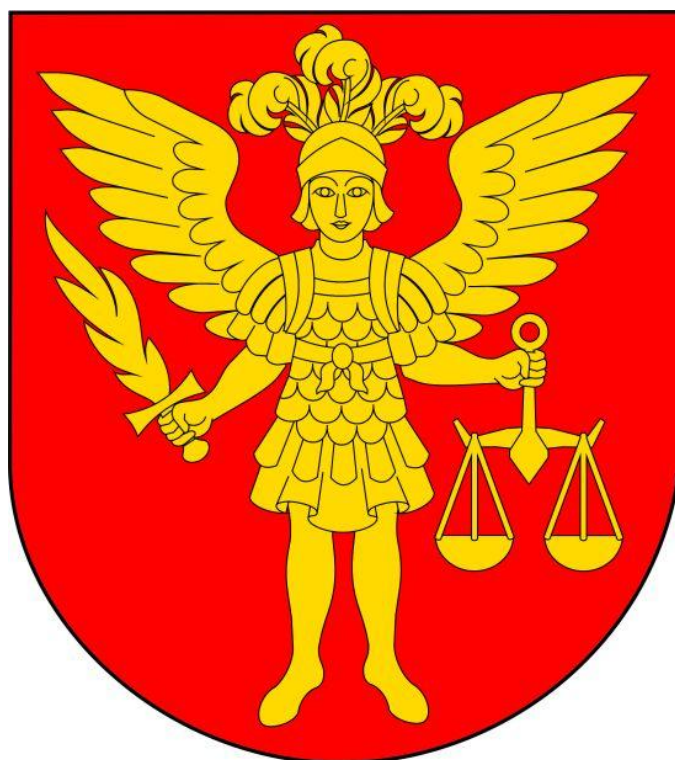

**STRATEGIA ROZWOJU
GMINY WERBKOWICE
NA LATA 2015-2020**

Werbkowice, grudzień 2015

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI.....	2
WSTĘP.....	4
1. DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA GMINY.....	6
1.1. Położenie geograficzno-przestrzenne.....	6
1.2. Rys historyczny i dziedzictwo kulturowe.....	9
1.2.1. Zarys historii gminy.....	9
1.2.2. Dziedzictwo kulturowe.....	11
1.3. Zasoby środowiska naturalnego.....	12
1.3.1. Geomorfologia i geologia.....	12
1.3.2. Wody powierzchniowe.....	13
1.3.3. Surowce mineralne.....	13
1.3.4. Gleby.....	14
1.3.5. Obszary chronione.....	14
1.4. Ludność i procesy demograficzne.....	17
1.5. Warunki życia mieszkańców.....	19
1.5.1. Rynek pracy i wynagrodzenia.....	19
1.5.2. Bezrobocie.....	21
1.5.3. Zasoby mieszkaniowe.....	23
1.5.4. Edukacja.....	24
1.5.5. Ochrona zdrowia i pomoc społeczna.....	26
1.5.6. Kultura, sport i turystyka.....	29
1.6. Przedsiębiorczość.....	32
1.6.1. Podmioty gospodarki narodowej.....	32
1.6.2. Rolnictwo.....	33
1.7. Infrastruktura techniczna.....	35
1.8. Zarządzanie.....	39
1.9. Gospodarka finansami gminy.....	42
1.10. Zrealizowane inwestycje w latach 2008-2014.....	47
1.10.1. Infrastruktura drogowa i komunikacyjna.....	48
1.10.2. Inwestycje w zakresie ochrony przyrody, turystyki i rekreacji.....	50
1.10.3. Inwestycje w sferę kulturalną, społeczną i integracyjną.....	53
1.10.4. Inwestycje w zakresie infrastruktury technicznej.....	55
1.10.5. Inwestycje w kapitał ludzki – aktywizacja zawodowa.....	57
2. ANALIZA SWOT.....	60
2.1. Wyniki badania ankietowego.....	63
3. WIZJA I MISJA ROZWOJU GMINY – CELE STRATEGICZNE.....	67
3.1. Wizja rozwoju gminy.....	67
3.2. Misja rozwoju gminy.....	67
3.3. Cele strategiczne.....	68
4. ZGODNOŚĆ CELÓW STRATEGICZNYCH GMINY Z DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI.....	71
4.1. Na poziomie Unii Europejskiej.....	71
4.2. Na poziomie krajowym.....	74
4.2.1. Krajowy Program Reform na lata 2015-2016.....	74

4.2.2. Strategia Rozwoju Kraju 2020.....	75
4.3. Na poziomie regionalnym.....	77
4.3.1. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.....	77
5. METODY REALIZACJI POSZCZEGÓLNYCH CELÓW STRATEGICZNYCH.....	82
5.1. Cel nr 1 Poprawa funkcjonalności logistycznej gminy.....	82
5.2. Cel nr 2 Wzrost atrakcyjności gminy (w tym turystycznej), odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz wysoka jakości usług i infrastruktury społecznej.....	84
5.3. Cel nr 3 Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich.....	86
5.4. Cel nr 4 Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska, zwiększenie udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych i redukcja zużycia energii finalnej.....	87
5.5. Cel nr 5 Wzrost aktywności zawodowej mieszkańców oparty na lokalnych zasobach i branżach.....	88
5.6. Cel nr 6 Wzrost atrakcyjności gminy jako obszaru odpowiedniego do zamieszkania.....	89
6. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA REALIZACJI CELÓW STRATEGICZNYCH.....	93
6.1. Fundusze unijne – wprowadzenie.....	93
6.1.1. Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.....	94
6.1.2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.....	95
6.2. Proponowane finansowanie zaplanowanych projektów.....	97
7. MONITORING I EWALUACJA.....	130
7.1. Monitoring.....	130
7.2. Ewaluacja.....	132

WSTĘP

Strategia to określenie głównych, długoterminowych celów działania, celów pośrednich oraz metod ich osiągnięcia. Strategiczne zarządzanie w sektorze administracji publicznej ma znaczenie przede wszystkim ze względu na potrzebę stałej racjonalizacji oraz podnoszenia efektywności gospodarowania funduszami publicznymi, a także stałe podnoszenie jakości usług świadczonych na rzecz społeczeństwa.

Potrzeba przystąpienia do opracowania Strategii Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2015-2020 wynika z:

- zakończenia okresu trwania dokumentu określającego kierunki rozwoju Gminy Werbkowice „*Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Werbkowice na lata 2009-2015*”,
- chęci określenia głównych kierunków rozwoju Gminy Werbkowice na podstawie uwarunkowań lokalnych, z uwzględnieniem Strategii Europa 2020, Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju (do 2020) oraz Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020,
- konieczności wskazania celów operacyjnych oraz strategicznych dla Gminy Werbkowice w kontekście możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych w perspektywie finansowej 2014-2020.

Dokument został opracowany z zachowaniem elementów wymaganych dla programów rozwoju zgodnie z art. 17 ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2014 r. poz. 1649 z 2015 r. poz. 349).

Strategia Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2015-2020 została podzielona na dwie części. W pierwszej analizie została poddana sytuacja społeczno-gospodarcza. W części tej przedstawiono Gminę od strony historycznej i kulturowej, zasobów środowiska naturalnego, ludności i procesów demograficznych, warunków życia mieszkańców, przedsiębiorczości, infrastruktury technicznej, zarządzania, gospodarki finansami Gminy. Opisano również zrealizowane inwestycje na terenie Gminy.

W drugiej części została przeprowadzona analiza SWOT gminy, która stanowiła podstawę do określenia jej celów strategicznych oraz szczegółowych celów operacyjnych. Gruntownej analizie została poddana zgodność zidentyfikowanych celów strategicznych gminy z najważniejszymi dokumentami strategicznymi na poziomie Unii Europejskiej, krajowym oraz regionalnym.

W dokumencie określone zostały szczegółowo metody realizacji opracowanych celów strategicznych i operacyjnych do 2020 r. Zakres oraz wartości wskazanych w strategii inwestycji mają charakter orientacyjny, mogą podlegać modyfikacjom w okresie obowiązywania strategii pod warunkiem realizacji założonych celów strategicznych gminy. Strategia Rozwoju Gminy Werbkowice na lata 2015-2020 określa proponowane źródła finansowania wszystkich zaplanowanych przedsięwzięć realizujących jej cele strategiczne. Z uwagi na niezakończony jeszcze proces programowania perspektywy finansowej 2014-2020 zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym w opisach proponowanych zewnętrznych źródeł finansowania został zachowany stopień szczegółowości zgodny z zapisami najważniejszych dokumentów programowych zatwierdzonych przez Komisję Europejską.

1. DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA GMINY

1.1. Położenie geograficzno-przestrzenne

Gmina Werbkowice ma charakter gminy wiejskiej. Znajduje się w województwie lubelskim, w powiecie hrubieszowskim. Gmina usytuowana jest na obszarze zachodniej części powiatu hrubieszowskiego, jej powierzchnia wynosi 188,26 km², co stanowi 14,83% powierzchni powiatu.

Jednostki administracyjne
w powiecie hrubieszowskim

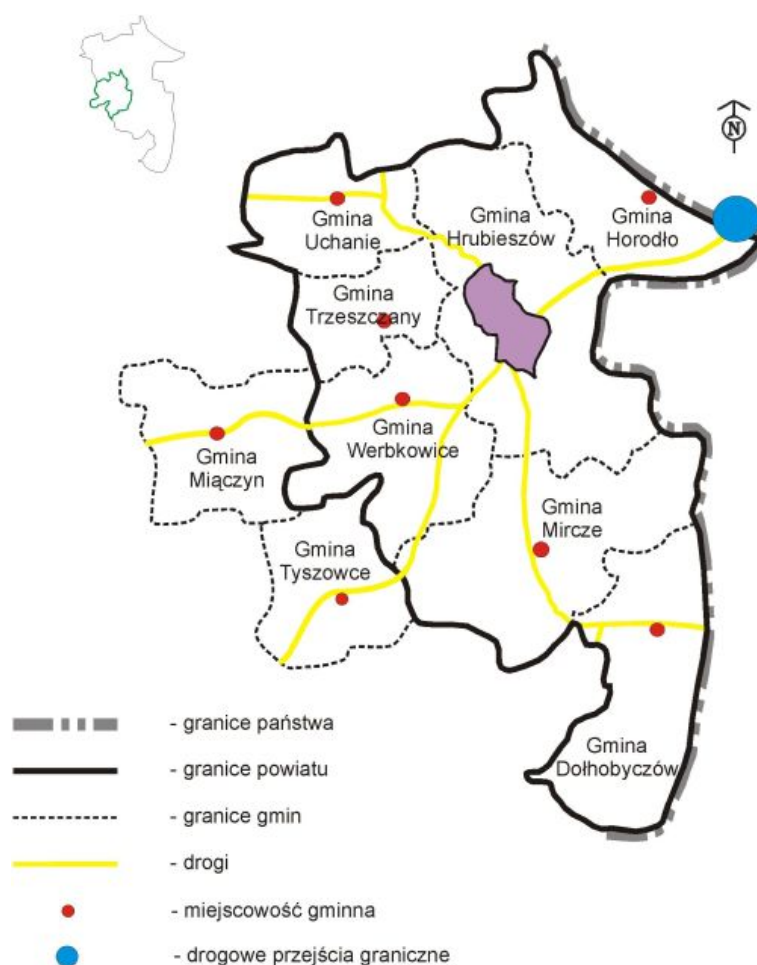
Źródło: powiathrubieszow.pl

Gmina jest zlokalizowana po obu stronach drogi krajowej nr 74 przy trasie Zamość–Hrubieszów. Siedziba gminy znajduje się w odległości: 13 km od siedziby powiatu – m. Hrubieszów,

39 km od stolicy dawnego województwa zamojskiego, stolicy subregionu – Zamościa, 125 km od stolicy województwa lubelskiego – Lublina.

Gmina Werbkowice jest gminą graniczną powiatu, sąsiaduje ona z:

- gminą Hrubieszów od północnego wschodu,
- gminą Mircze od południowego wschodu,
- gminą Tyszowce od południa,
- gminą Miączyn od zachodu,
- gminą Trzuszczany od północy.

Źródło: www.werbkowice.pl

Gmina Werbkowice wg regionalizacji fizyczno-geograficznej położona jest w obrębie następujących jednostek:

- Wyżyna Wołyńsko-Podolska,
- Wyżyna Zachodniowołyńska,
- Kotlina Hrubieszowska,

- Wyżyna Wschodniomałopolska,
- Wyżyna Lubelska,
- Działy Grabowieckie.

Sieć osadniczą tworzy 26 miejscowości, które składają się na 29 sołectw. Największą miejscowością w Gminie są Werbkowice. Dodatkowo warto zauważyć, iż ludność gminy na 1 km² wynosi 52 osoby (BDL 2014), co jest średnią identyczną ze średnią powiatu.

Krajobraz gminy jest bardzo zróżnicowany, ze względu na ukształtowanie terenu przynależy do dwóch odrębnych regionów: Działów Grabowieckich (część płn. zach.) i Kotliny Hrubieszowskiej (część pozostała).

Teren gminy jest częściowo zagospodarowany, występują również tereny otwarte, do których się zalicza:

- rolniczą przestrzeń produkcyjną bez zabudowy lub z rozproszoną zabudową kolonijną,
- doliny rzek, łąki, pastwiska, stawy, lasy,
- różnorodna szata roślinna, stanowiąca pokrycie obszaru: rolnicze uprawy oraz pokrycia, łąkowe i leśne.

W okolicy Wronowic znajduje się „jezioro” Chomiczyzna, które charakteryzuje się występowaniem rzadkich i chronionych gatunków fauny (grązel żółty, grzybień północny i żabiściek pływający). Do krajobrazu wprowadzana jest funkcja agroturystyki oraz uzupełniająca zabudowa o charakterze letniskowym (Werbkowice, Konopne, Terebiniec, Turkowice), jedynie w okolicy Cukrowni krajobraz jest dysharmonijny, o charakterze przemysłowym. Z uwagi na występowanie erozji gleb niezbędne będą zabiegi przeciwozyjne poprzedzone specjalistycznymi opracowaniami. Gminę Werbkowice charakteryzuje duża atrakcyjność przyrodnicza i turystyczna, która wynika z dużego zróżnicowania tutejszego środowiska geograficznego.

Tereny te wyróżniają się niespotykanym bogactwem form ochrony przyrody. Znajdują się tu trzy strefy krajobrazowe: ekologiczna, osadnicza i rolna oraz 128 pomników przyrody (w miejscowości Gozdów Lipa drobnolistna 2 szt., w miejscowości Malice Dąb szypułkowy 1szt., w Werbkowicach Dąb szypułkowy 124 szt. i Lipa drobnolistna 1 sztuka).

1.2. Rys historyczny i dziedzictwo kulturowe

1.2.1. Zarys historii gminy

Najstarsze ślady pobytu człowieka na terenie miejscowości sięgają początków neolitu i związane są z kulturą ceramiki wstęgowej rytej (5500-4700 r. p.n.e.). Znalaziono tutaj skromne zabytki tej kultury w postaci fragmentu ceramiki. Dalsze ślady osadnictwa łączą się z tzw. grupą malicką (4700-4200 r. p.n.e.). Na terenie Werbkowic odkryto osadę tej grupy, z powierzchni, której pochodzą liczne fragmenty naczyń¹. Liczne zabytki pradziejowe znalezione w Werbkowicach związane są z kulturą wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej (3800-3100 r. p.n.e.).

Pierwsza wzmianka źródłowa dotycząca Werbkowic pochodzi z 1394 r., kiedy miejscowość została wymieniona w nowo powstałej parafii łacińskiej w Grabowcu². Dalsze źródła pochodzą z początku XV w. i dotyczą pierwszych właścicieli Werbkowic. W 1401 r. jako właściciel wsi wymieniany jest Micz, a w 1431 r. Aleksander. Z XV w. znanych jest jeszcze czworo dalszych właścicieli: Jan (1447-1479), Jakub Śmietanka, wojski chełmski (1453), Aleksandra Niedospilska (1491-94) i Aleksander (1493)³. Werbkowice od XIV w. należały do włości grabowieckiej przemianowanej następnie na powiat. Rejestr poborowy z 1472 r. notuje tutaj 4 łany użytków rolnych, młyn o dwóch kołach, zapewne wodny oraz karczmę⁴. W zapisce sądowej w Bełzie pod datą 6 marca 1469 r. wymienieni są „robotny” Andrzej z Werbkowic z powodu zagrabienia dwu wołów i różnych rzeczy wartości 5 grzywien z dworu w Turkowicach, dzierżawy Mikołaja z Siebieczowa oraz Paweł, młynarz z Werbkowic, któremu z kolei rządca Mikołaja z Siebieczowa Stefan zabrał na drodze trzy woły i zapędził je do swej stajni⁵. Dalsze informacje pochodzą z rejestru poborowego z 1578 r., kiedy to właścicielami byli Mirecka i Stabrowski. Wówczas Werbkowice posiadały 4 łany użytków, 4 zagrodników z ziemią, 4 komorników oraz 1 rzemieślnika⁶. W XVII w. Werbkowice należą już do Łaszczów. Aleksander Łaszcz i jego żona Katarzyna z Firlejów ufundowali tutaj cerkiew drewnianą w 1690 r. i erygowali parafię unicką. Następnym właścicielem wsi zostaje Karol Sapieha herbu Lis, który w 1722 r. ożenił się z Marianną z Firlejów i we wianie otrzymał

¹P. Komorowski, Osada bagiennej kultury ceramiki nadcisańskiej w Werbkowicach, pow. Hrubieszów, „Materiały Starożytne”, t. IV, s. 336.

²Zbiór Dokumentów Małopolskich, Wyd. S. Kuraś i J. Sułkowska-Kuraś, cz. IV, Ossolineum 1962-1976. s. 1110.

³A. Janeczek, Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od XIV do pocz. XVII wieku, Wrocław-Warszawa 1993, s. 361.

⁴H. Stamiński, Powiat grabowiecki w roku 1472, Hrubieszów 1968, tabelka.

⁵H. Stamiński, Powiat grabowiecki w roku 1472, Hrubieszów 1968, s. 36.

⁶A. Jabłonowski, Polska XVI wieku. Źródła Dziejowe, t. XVIII, Ziemie Ruskie, cz. 1, Warszawa 1902, s. 225.

Werbkowice⁷. Umarł jednak bezpotomnie w 1768 r. Prawdopodobnie Werbkowice podobnie jak wiele innych majątków, w wyniku olbrzymich długów zostały sprzedane na licytacji. Być może w ten sposób w II poł. XVIII w. właścicielem został Michał Grabowiecki (Grabowski?). Z tego okresu pochodzi szereg inwentarzy wsi, w których jest mowa o drewnianym dworze pobitym dranicami i snopkami, obok dworu znajdowały się zabudowania gospodarcze: stodoła, spichlerz, szopa, gumno, stodołki i chlewy. Zabudowania ogradzał płot chruściany⁸. W I poł. XIX w. Werbkowice znalazły się w rękach Adama Szydłowskiego herbu Lubicz (ur. 1790 – zm. ok. 1850 r.). Prawdopodobnie Adam Szydłowski wzniósł w I poł. XIX w. pałac. Był to budynek parterowy, ośmioosiowy, nakryty wysokim, gładkim dachem naczółkowym.

W II poł. XIX w. w Werbkowicach utworzono szkołę początkową i urząd gminy (1867 r.). Na obszarze folwarku powstała gorzelnia oraz dwa młyny: amerykański o sile 50 koni mechanicznych i zwyczajny (wodny). Ponadto folwark prowadził wydobywanie torfu od 1872 r. z pokładu liczącego 10 stóp grubości na obszarze 600 morgów. Dobra werbkowickie składały się wówczas z trzech folwarków: Werbkowice, Teofilówka i Elżbiecin.

Pod koniec XIX w. (ok. 1890 r.) wzniesiono w miejscowości drewniany budynek szkolny. Pełnił on swą funkcję do II wojny światowej. Początkowo była to szkółka przycerkiewna. W czasie II wojny światowej budynek pełnił funkcję kościoła i plebanii. Po wojnie była tutaj siedziba Gromadzkiej Rady Narodowej, a potem posterunek MO. Od 1976 r. ponownie budynek zaadaptowano na cele szkolne. W latach 1926-28 wybudowano nową murowaną 7-klasową szkołę. Budynek ten podczas II wojny światowej Niemcy zamienili na magazyn i posterunek policji. Na początku lat 90. rozpoczęto budowę nowej szkoły. Jednopiętrowy, murowany budynek z 18 salami lekcyjnymi oddano do użytku w 1996 roku. W 2009 roku utworzono Zespół Szkół w Werbkowicach, w skład, którego weszło Gimnazjum i Szkoła Podstawowa.

Ważnym dla miejscowości wydarzeniem była budowa kolei normalnotorowej i wąskotorowej w 1916 r. W 1928 r. wybudowano tutaj dworzec kolejowy i stację pomp. Istnienie drogi kolejowej zapewne miało duży wpływ na budowę tutaj w latach 1961-63 cukrowni. Była to wówczas największa cukrownia w kraju i jeden z większych zakładów w południowo-wschodniej Lubelszczyźnie. Budowa cukrowni i później jej produkcja znacznie ożywiła rozwój miejscowości. Powstało szereg budowli towarzyszących: mieszkania dla pracowników, hotel, stołówka i dom kultury. Obok urzędu administracyjnego powstała wtedy również Gminna Spółdzielnia

⁷ Polski Słownik Biograficzny, t. 35, s. 30.

⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi grodzkie Grabowieckie, sygn. 118, s. 373; Księgi grodzkie Krasnostawskie sygn. 39, s. 582, 41/19760, s. 619, 46/19765, s. 991.

„Samopomoc Chłopska” oraz Bank Spółdzielczy. Gmina Werbkowice w dzisiejszych granicach funkcjonuje od 1973 r.

Na terenie Werbkowic działał prężnie ruch partyzancki. W dniu 31 grudnia 1942 r. trzyosobowy patrol AK pod dowództwem K. Puchalskiego „Brzozy” wysadził most kolejowy pod Werbkowicami⁹. Tu miał także siedzibę ukraiński kuszcz, na który uderzyli polscy partyzanci z AK i BCh w dniu 10 marca 1944 r.¹⁰.

1.2.2. Dziedzictwo kulturowe

Gmina Werbkowice posiada specyficzny charakter struktury kulturowej. Duży wpływ na charakter i warunki tworzenia oraz możliwości twórców tego regionu miały cechy położenia geograficznego na granicy kultury zachodniej i wschodniej (kresowy charakter) z zamieszkałą tu ludnością polską, ukraińską, żydowską. Zachowane do dziś na terenie gminy obiekty prezentują niejednokrotnie niespotykane nigdzie indziej rozwiązania architektoniczne i urbanistyczne, walory niektórych z nich oznaczają się wysoką rangą. Zabytki świeckie reprezentują przede wszystkim pałace i dwory – siedziby rodów władających w swoim czasie znacznymi dobrami. Na uwagę zasługują zespoły pałacowe i okalające je parki z przełomu XIX i XX w. Obszar usiany jest również licznymi zabytkami sakralnymi, wśród których znamienne dla Werbkowickiego krajobrazu są dawne cerkwie greckokatolickie oraz kościoły rzymskokatolickie, XIX – wieczne kapliczki drewniane, zespoły poklasztorne i przydrożne krzyże. Ważnymi zabytkami na terenie gminy są: Monastyr w miejscowości Turkowice, pałac w Werbkowicach oraz dworek w Gozdowie. Z miejsc kultu religijnego godnymi zainteresowania są obiekty sakralne w miejscowości Werbkowice, Hostynne, Terebiń i Malice.

Ten zakątek Polski został ciężko doświadczony przez historię. Świadczy o tym stan zabytków, świadczą o tym groby, jak i liczne pomniki pamięci. Są to głównie pomniki i tablice walki i męczeństwa na miejscowych cmentarzach oraz reprezentacyjnych miejscach w miejscowościach i kościołach, upamiętniające powstańców styczniowych, żołnierzy Wojska Polskiego z lat 1918-1920 r., poległych na Werbkowickiej ziemi w walce ze strzelcami siczowymi i konnicą Budionnego; żołnierzy Września 1939 r. zabitych przez hitlerowców lub zamordowanych przez Armię Czerwoną; partyzantów poległych w walce z Niemcami i UPA, a także ludność cywilną – ofiary mordów hitlerowskich i UPA z lat 1939-1945 oraz powojennej partyzantki antykomunistycznej. Z miejsc

⁹J. Maślowski, Ruch oporu w powiecie hrubieszowskim (1939-1944), Lublin 1978, mps mgr na UMCS, s. 228.

¹⁰J. Niedźwiedź, Zarys dziejów miejscowości gminy Werbkowice, Werbkowice – Zamość 2009, s. 112.

pamięci narodowej, które warto zobaczyć są: pomnik upamiętniający Strzelców Kaniowskich poległych na naszym terenie podczas wojny z Sowiecami w Hostynnem-Kolonii, pomnik upamiętniający ofiary i obrońców niepodległości Polski w Honiatyczach oraz tablicę pamiątkową ku czci poległych kolejarzy w Gozdowie. Na uwagę zasługuje zrekonstruowany pomnik Józefa Piłsudskiego w Werbkowicach. Na terenie Gminy znajduje się wiele ciekawych stanowisk archeologicznych. Wartości poznawcze i historyczne ogółu stanowisk archeologicznych w zasadniczy sposób wzbogacają i określają zasoby kulturowe gminy.¹¹

1.3. Zasoby środowiska naturalnego

1.3.1. Geomorfologia i geologia

Gmina Werbkowice znajduje się w obrębie dwóch jednostek fizjograficznych Działów Grabowieckich oraz Kotliny Hrubieszowskiej wzdłuż rzeki Huczwy i jej dopływów. Krajobraz gminy jest bardzo zróżnicowany, ze względu na ukształtowanie terenu przynależy do dwóch odrębnych regionów: Działów Grabowieckich (część ptn. zach.) i Kotliny Hrubieszowskiej (część pozostała). W dolinie rzeki Huczwy i jej dopływów teren jest płaski, częściowo falisty, łagodnie i ostro podcięty. Teren gminy jest częściowo zainwestowany (zagospodarowany), występują również tereny otwarte, do których zalicza się:

- rolnicza przestrzeń produkcyjna bez zabudowy lub z rozproszoną zabudową kolonijną,
- doliny rzek, łąki, pastwiska, stawy, lasy,
- różnorodna szata roślinna, stanowiąca pokrycie obszaru: rolnicze uprawy oraz pokrycia, łąkowe i leśne.

W okolicy Wronowic znajduje się „jezioro” Chomiczyzna, które charakteryzuje się występowaniem rzadkich i chronionych gatunków fauny (grązel żółty, grzybień północny i żabiściek pływający). Do krajobrazu wprowadzana jest funkcja agroturystyki oraz uzupełniająca zabudowa o charakterze letniskowym (wsie Kol. Wilków Peresołowice), jedynie w okolicy Cukrowni krajobraz jest dysharmonijny, o charakterze przemysłowym. Z uwagi na występowanie erozji gleb niezbędne będą zabiegi przeciwoerozyjne poprzedzone specjalistycznymi opracowaniami. Wyróżniono tereny rolniczej przestrzeni produkcyjnej tj. uprawy polowe lub ogrodnicze z występującą zabudową rolniczą rozproszoną. Krajobraz w dolinie rzeki Huczwy tworzą naturalne zadrzewienia oraz tereny

¹¹Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Werbkowice na lata 2009–2015.

łąkowe leśne z występującą zabudową rolniczą. Natomiast dolina rzeki Siniochy, to krajobraz łąkowo-pastwiskowy z zadrzewieniami i bagnami.

Na terenie gminy Werbkowice wyodrębniono trzy strefy krajobrazowe:

- ekologiczną – obejmującą rzeki, łąki, lasy stanowiące węzły ekologiczne.
- osadniczą – obejmująca zwarte zespoły zabudowy wiejskiej,
- rolną – obejmująca uprawy polowe i ogrodnicze, łąki oraz rozproszoną zabudowę rolniczą.

1.3.2. Wody powierzchniowe

Opisywany obszar znajduje się w Regionie III wg regionalizacji hydrograficznej Lubelszczyzny¹². Region ten, obejmujący wschodnią część pasa wyżyn, charakteryzuje się dużo mniejszymi zasobami wodnymi w stosunku do części zachodniej województwa. Wody powierzchniowe reprezentowane są tu głównie przez rzeki, należące do dorzecza Bugu. Największą rzeką jest Huczwa przepływająca przez m.in. takie miejscowości gminy jak Werbkowice, Turkowice, Gozdów. Długość rzeki wynosi 75 km, powierzchnia dorzecza 1394,3 km², a średni spadek 1,92‰. Szacuje się, że ilość wody dostarczana przez Huczwę do Bugu wynosi 4 m³/s i jest w skali regionu rzeką o średnim przepływie. Dno jej doliny ma zmienną szerokość (od 100 m do ponad 1 km), na wielu odcinkach jest podmokłe, z licznymi starorzeczami rowami melioracyjnymi. Wody powierzchniowe stojące reprezentowane są głównie przez niewielkie stawy hodowlane, umiejscowione na mniejszych ciekach wodnych (do kilku ha powierzchni), a także oczka wodne i stawy znajdujące się w parkach podworskich. Występuje tu też grupa odciętych zakoli Huczwy i starorzeczy. Ze względu na swój charakter i zróżnicowany wiek, część z nich wypłycała się znacznie i stanowi element rozległych podmokłości i torfowisk dolinnych. Nieco większe znaczenie mają zagłębienia krasowe wypełnione wodą. Działają jako niezależne systemy wodne. Większe z nich stanowią ostoję dla unikalnej fauny i flory.

1.3.3. Surowce mineralne

Gaz ziemny – Badania geologiczne przeprowadzone na przełomie lat 60. i 70. pomiędzy Zamościem a Hrubieszowem potwierdziły obecność gazu ziemnego. W 2008 r. Podmioty prywatne wystąpiły z wnioskiem o wydanie decyzji środowiskowej, od której uzależnione jest wydanie koncesji, którą firma poszukująca gaz ma otrzymać od ministra ochrony środowiska. Koncesja dotyczy prowadzenia badań i odwiertów na terenie Zamojszczyzny. Prace w terenie poprzedzi

¹²Z. Michalczyk, T. Wilgat, Stosunki wodne Lubelszczyzny, Lublin 1998.

analiza geologiczna. Gdy jej wyniki okażą się obiecujące, rozpoczną pierwsze odwierty na terenie Gminy Werbkowice.

1.3.4. Gleby

Teren Gminy Werbkowice należy do obszarów o najlepszych warunkach glebowych w województwie lubelskim i jednego z najlepszych na terenie Polski. Jest to efektem występowania tu czarnoziemów, ale także innych doskonałych pod względem rolniczym gleb takich jak rędziny, gleby brunatne wytworzone na lessach i inne. Gleby tu występujące posiadają doskonałe warunki fizykochemiczne, tj. niewielki udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych w ogólnym obszarze użytków rolnych poniżej 40%. Gleby kwaśne należy poddać procesowi wapniowania, w celu poprawy właściwości fizykochemicznych, chemicznych i fizycznych, wzrostu plonów roślin uprawnych i poprawy ich jakości.

1.3.5. Obszary chronione

Obszar gminy Werbkowice leży na terenie korzystnym z przyrodniczego punktu widzenia, gdyż położony jest na obszarze kilku jednostek fizyczno-geograficznych. Położenie takie stwarza możliwości występowania w bezpośrednim sąsiedztwie od siebie wielu gatunków roślin i zwierząt, wymagających różnorodnych warunków środowiska. Prowadzi to do dużego bogactwa przyrodniczego i różnorodności gatunkowej, ale stwarza jednocześnie zagrożenie osiedlania się gatunków niepożądanych, a nawet szkodliwych. Dogodne warunki do ekspansji tych gatunków na tereny gminy stwarzają lokalne korytarze ekologiczne położone wzdłuż koryta rzeki Huczwy i rzeki Siniochy.

Przez obszar gminy Werbkowice przechodzą trzy korytarze ekologiczne dla fauny oznaczeniu regionalnym:

- dla fauny leśnej – łączącej lasy roztoczańskie z lasami Nadleśnictwa Mircze,
- dla fauny bagienno-łąkowej i zaroślowej – dolina Huczwy,
- dla fauny kserotermofilnej.

Skrzyżowanie korytarza leśnego z bagienno-łąkowym tworzy węzeł ekologiczny w obrębie, którego projektuje się utworzenie rezerwatu przyrody „Adelina” drugim węzłem ekologicznym jest zwarty kompleks leśny w okolicach Sahrynia nienależący korytarza leśnego regionalnego wybijający się występowaniem łośia i licznymi rzadkimi i chronionymi gatunkami fauny i flory.

- Korytarz ekologiczny biegnący wzdłuż doliny rzeki Huczwy, na którym zachowany został naturalny krajobraz doliny, wraz z pozostałościami grodziska Gozdów, terenami łąkowymi i bagiennymi. W korytarzu tym wskazane zostało miejsce na zalew mający zwiększyć walory rekreacyjne i turystyczne. Na terenie korytarza nie mogą być lokalizowane obiekty mogące zagrażać środowisku naturalnemu tj.: zakłady przemysłowe, obiekty rolnicze, obiekty gospodarcze). Wskazane jest natomiast lokalizowanie ścieżek pieszych i rowerowych, realizowanych w taki sposób, aby nie został naruszony naturalny układ zadrzewień, łąk oraz pól uprawnych.
- Korytarz ekologiczny położony wzdłuż doliny rzeki Siniochy zachowuje naturalno-kulturowy krajobraz kształtowany przez łąki, pastwiska, zadrzewienia oraz bagna. Na obszarach objętych tym korytarzem zabroniona jest realizacja ciągów infrastruktury technicznej przegradzającej korytarz.
- Na terenie gminy zlokalizowane są także węzły ekologiczne:
- Węzeł ekologiczny na południowo-wschodnim skraju gminy leżący w obrębie doliny rzeki Huczwy. Na obszarze węzła wymagane jest zachowanie naturalno-kulturowego krajobrazu doliny, wraz z łąkami, zadrzewieniami, enklawami leśnymi, użytkami leśnymi oraz uprawami rolnymi.
- Węzeł ekologiczny Las Kożuchowski. Teren węzła zachował naturalny charakter leśny z użytkami leśnymi o dużej bioróżnorodności. Wokół obszaru leśnego występują uprawy rolne, na których w północno-zachodniej części występuje zabudowa rolnicza.

Obszary i Obiekty Szczególnie Chronione.

Parki pałacowe, klasztorne i dworskie:

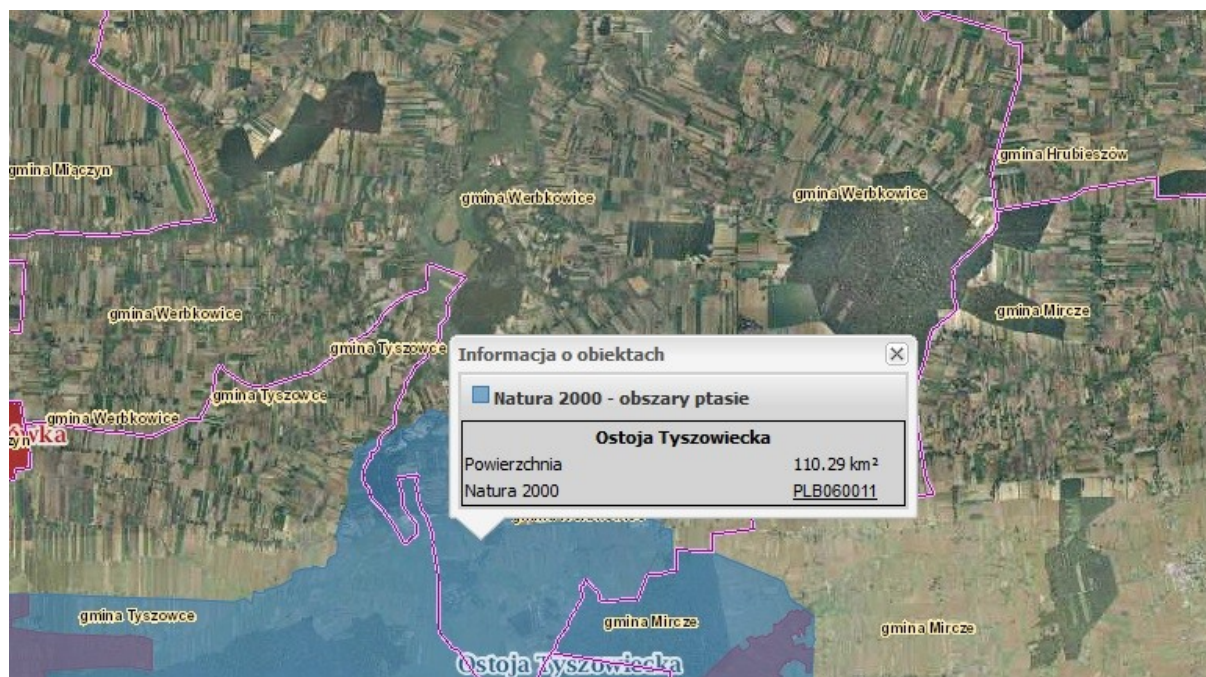
- Peresołowice – park XIX-wieczny o pow. 2 ha z relikdami ogrodu z XVIII w. z jodłą kalifornijską, sosną, limbą i sosną wejmutką;
- Turkowice – Zakład-zespół zieleni o pow. ok. 3 ha na terenie XIX-wiecznego prawosławnego klasztoru żeńskiego;
- Werbkowice – park krajobrazowy o pow. 20 ha z przełomu XVIII i XIX w. z dąbrową i jodłą kalifornijską;
- Lasy ochronne:
 - stanowiące ostoję zwierząt,
 - wodochronne.

Na terenie Gminy występują następujące pomniki przyrody:

- Lipa drobnolistna 2 szt. Gozdów,
- Dąb szypułkowy Malice,
- Dąb szypułkowy 124 szt. Werbkowice,
- Lipa drobnolistna Werbkowice.

Na terenie Gminy wstępuje również obszar chroniony Natura 2000 Ostoja Tyszowiecka. Jest to rozległy obszar obejmujący całą dolinę rzeki Sieniochy i środkowy odcinek doliny Huczwy. Teren charakteryzuje się mozaiką siedlisk. Obniżenia w dolinie wypełnione są torfami występującymi na utworach kredowych lub piaszczystych. Obszar występowania utworów piaszczystych porośnięty jest borami. Na żyzniejszych siedliskach występują lasy grądowe, a na terenach podmokłych (w bezpośrednim sąsiedztwie dolin rzecznych) – olsy. W górnym biegu Sieniochy znajdują się dwa kompleksy stawów rybnych (Dub i Swaryczów), na których prowadzona jest gospodarka rybacka. Duża część torfowisk stale lub okresowo podmokłych jest nieużytkowana i porośnięta turzycowiskami, pozostała zaś to ekstensywnie użytkowane łąki. Część torfowisk leżących w dolinie Sieniochy jest eksploatowana – prowadzi się ręczne wydobycie torfu. Na obszarze występuje co najmniej 24 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 9 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi (PCK).

Na liście wszystkich stwierdzonych tu ptaków znajduje się 148 gatunków (w tym 119 lęgowych). W okresie lęgowym stwierdzono występowanie następujących gatunków: około 5% populacji krajowej rybitwy białowąsej (PCK), powyżej 2% populacji krajowej dzięcioła białoszyjego, co najmniej 1% populacji krajowej dubelta (PCK) i podróżniczka (PCK) oraz stosunkowo licznie (C7) zielonkę (PCK), kokoszkę i muchołówkę białoszyją. Występuje co najmniej 8 gatunków roślin z listy Czerwonej Księgi i dodatkowe 4 gatunki z listy roślin chronionych. Spośród występujących tu kręgowców najciekawszym jest suseł perełkowany *Spermophilus suslicus* (zachodni skraj zasięgu gatunku). Spotykanych jest kilka gatunków owadów z listy Czerwonej Księgi.

Źródło: www.gdos.gov.pl

1.4. Ludność i procesy demograficzne

Na koniec 2014 r. gminę zamieszkiwało 9778 osób, w tym 4897 kobiety (50,08% wszystkich mieszkańców). Na 1 km² powierzchni gminy przypadało 52 osoby i jest to wartość identyczna od średniej wyliczonej dla powiatu hrubieszowskiego.

Tabela 1. Ludność gminy Werbkowice na tle gmin powiatu hrubieszowskiego (2014 r.)

Gmina	Ludność			
	ogółem	mężczyźni	kobiety	na 1 km ²
Dołhobyczów	5758	2832	2926	27
Horodło	5401	2657	2744	41
Hrubieszów (gm. miejska)	18450	8733	9717	559
Hrubieszów (gm. wiejska)	10292	5188	5104	40
Mircze	7527	3741	3786	32
Trzeszczany	4459	2172	2287	49
Uchanie	4847	2409	2438	40
Werbkowice	9778	4881	4897	52
Powiat	66512	32613	33899	52

Źródło: BDL 2014

W gminie Werbkowice na 4881 mężczyzn przypadało 4998 kobiet (101 kobiety na 100 mężczyzn) i jest to wartość niższa od średniej powiatowej (104 kobiety na 100 mężczyzn).

W tym samym okresie struktura wiekowa mieszkańców gminy przedstawia się w następujący sposób:

- Osoby w wieku przedprodukcyjnym – 1754 (w tym 897 mężczyzn i 857 kobiet),
- Osoby w wieku produkcyjnym – 6173 (w tym 3376 mężczyzn i 2797 kobiet),
- Osoby w wieku poprodukcyjnym – 1921 (w tym 616 mężczyzn i 1305 kobiet).

Odsetek ludności w wieku nieprodukcyjnym w perspektywie 5 ostatnich lat nieznacznie spadł (co jest głównie uwarunkowane spadkiem osób w wieku przedprodukcyjnym), natomiast ludność wieku produkcyjnym wzrosła o ok. 1,2%.

Tabela 2. Struktura wiekowa mieszkańców gminy Werbkowice (31.12.2013 r.)

Jednostka	Ogółem	Przedprodukcyjnym		Produkcyjnym		Poprodukcyjnym		Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym
		razem	w tym kobiety razem	w tym kobiety	razem	razem	w tym kobiety	
Werkowice	9848	1745	857	6173	2797	1921	1305	60
Powiat	67157	11746	5765	41809	19123	13602	9363	61
Województwo	2156150	395257	193039	1352470	634339	408423	283422	59

Źródło: BDL 2014

Wskaźnik przyrostu naturalnego od kilku lat utrzymuje wartość ujemną, a w 2013 r. osiągnął wartość – 6,89 (na 1000 osób). Należy podkreślić, że wskaźnik ten stanowi jedną z najwyższych wartości wśród gmin w powiecie hrubieszowskim i jest o 2,47 punktu wyższy niż w powiecie i ponad ok. 3 razy wyższy niż w województwie lubelskim.

Tabela 3. Ruch naturalny ludności na tle gmin powiatu hrubieszowskiego i województwa (31.12.2013 r.)

Gmina	Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny	Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny
	w liczbach bezwzględnych			na 1000 ludności		
Dołhobyczów	52	71	-19	8,85	12,09	13,23
Horodło	45	86	-41	8,16	15,59	-7,43
Hrubieszów (gm. miejska)	161	202	-41	8,66	10,87	-2,21
Hrubieszów (gm. wiejska)	85	125	-40	8,19	12,04	-3,85

Gmina	Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny	Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny
Mircze	48	104	-56	6,32	13,69	-7,37
Trzeszczany	45	61	-16	9,93	13,46	-3,53
Uchanie	50	66	-16	10,28	13,57	-3,29
Werbkowice	60	128	-68	6,08	12,97	-6,89
Powiat	546	843	-297	8,12	12,54	-4,42
Województwo	19738	22849	-3111	9,14	10,58	-1,44

Źródło: opracowanie własne na podstawie: „Województwo Lubelskie 2014. Podregiony, powiaty, gminy”, Lublin 2014

Od połowy lat pięćdziesiątych XX w. systematycznie maleje liczba ludności województwa lubelskiego. W 2014 roku, pomimo odnotowanego wzrostu liczby urodzeń i zmniejszenia liczby zgonów, podobnie jak w latach ubiegłych, utrzymał się ujemny przyrost naturalny. Saldo migracji ludności na pobyt stały w omawianym okresie, także było ujemne¹³. Oznacza to, że liczba osób wymeldowanych z pobytu stałego w ciągu omawianego okresu przekroczyła liczbę osób zameldowanych na pobyt stały w tym czasie.

Prawdopodobnie przyczyną odpływu ludności z terenu gminy jest emigracja do miast w celach zawodowych, osobistych i zarobkowych.

Tabela 4 i 5. Przyrost naturalny i saldo migracji w gminie Werbkowice w latach 2010-2014.

Na 1000 ludności	2010	2011	2012	2013	2014
Zgony	10,92	13,34	11,32	12,97	10,01
Przyrost naturalny	-1,9	-3,7	-1,2	-6,9	-1,3
Urodzenia żywe	9	9,7	10,1	6,1	8,7

Saldo migracji na pobyt stały	2010	2011	2012	2013	2014
Saldo migracji ogółem	-62	-75	-52	-55	-44

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

1.5. Warunki życia mieszkańców

1.5.1. Rynek pracy i wynagrodzenia

W województwie lubelskim obserwuje się tendencję wzrostową zatrudnienia w sektorze przedsiębiorstw. Przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw w województwie lubelskim

¹³Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego w 2014 r., Maj 2015.

w 2014 r. ukształtowało się na poziomie 179,9 tys. osób, tj. wyższym o 0,3% w stosunku do poprzedniego roku (wobec spadku o 1,4% w 2013 r.). W skali kraju odnotowano wzrost zatrudnienia w porównaniu z rokiem poprzednim o 0,6% (po spadku o 1,0% w 2013 r.)¹⁴.

Pod koniec 2013 r. wg danych GUS w gminie Werbkowice zatrudnionych było 800 osób, z czego 367 stanowiły kobiety. Należy zaznaczyć, iż dane te nie dotyczą podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób oraz gospodarstw indywidualnych w rolnictwie. W tym miejscu wyraźnie widać dominację zatrudnienia w branży przemysłowej i budownictwie. W branży tej zatrudnionych jest 340 osób.

Tabela 6. Pracujący w gminie Werbkowice na tle innych gmin powiatu hrubieszowskiego i województwa (31.12.2013)¹⁵.

Gmina	Ogółem		Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo	Przemysł i budownictwo	Usługi	
	Ogółem	w tym kobiety			rynkowe	nierynkowe
Dołhobyczów	290	176	325	1166	1479	4150
Horodło	541	259	67	-	-	186
Hrubieszów (gm. wiejska)	4125	2272	17	646	1071	2391
Hrubieszów (gm. miejska)	415	289	-	-	54	261
Mircze	430	253	101	-	-	253
Trzeszczany	288	160	8	54	92	134
Uchanie	213	137	11	59	39	122
Werbkowice	800	367	41	340	101	318
Powiat	7120	3913	498	3455	2018	4859
Województwo	371309	192301	4522	110329	82397	174061

Źródło: opracowanie własne na podstawie: „Województwo Lubelskie 2014. Podregiony, powiaty, gminy”, Lublin 2014

Analizując rynek pracy w gminie Werbkowice w ciągu kilku lat (2010-2013), można zauważyć tendencję spadkową liczby pracujących zarówno wśród mężczyzn i kobiet (ogólnie z 900 osób w 2010 r. do 800 w 2013).

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w 2014 r., w województwie lubelskim ukształtowało się na poziomie wyższym niż rok wcześniej, jednak w drugiej połowie roku tempo wzrostu w kolejnych okresach narastających, w porównaniu

¹⁴Tamże.

¹⁵Dane dotyczą podmiotów gospodarczych, których liczba pracujących przekracza 9 osób; bez pracujących w gospodarstwach indywidualnie w rolnictwie.

z analogicznymi okresami ub. roku, uległo spowolnieniu. W porównaniu z 2013 r. zwiększyło się również średnie wynagrodzenie za godzinę pracy.

Przeciętne wynagrodzenie brutto to stosunek sumy wynagrodzeń osobowych brutto, honorariów wypłaconych niektórym grupom pracowników za prace wynikające z umowy o pracę, wypłat z tytułu udziału w zysku do podziału lub w nadwyżce bilansowej w spółdzielniach oraz dodatkowych wynagrodzeń rocznych dla pracowników jednostek sfery budżetowej do przeciętnej liczby zatrudnionych w danym okresie, po wyeliminowaniu osób wykonujących pracę nakładczą oraz zatrudnionych za granicą¹⁶.

W 2014 r. w województwie lubelskim przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw osiągnęło poziom 3428,42 zł i było wyższe niż w roku poprzednim o 3,1%. W kraju przeciętna płaca brutto wyniosła 3980,24 zł, co oznacza wzrost o 3,7% w odniesieniu do zanotowanej przed rokiem.

Powiat hrubieszowski jest regionem, w którym przeciętne wynagrodzenie stanowi jedną z najniższych wartości w porównaniu z całym województwem lubelskim. Dane te pokazują znaczną, pogłębiającą się dysproporcję wartości przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pomiędzy powiatem hrubieszowskim (3116,46 zł) a województwem lubelskim (3488,61 zł). Wiele powiatów województwa lubelskiego odnotowało znacznie większy wzrost przeciętnego wynagrodzenia w 2013 r. w porównaniu do 2010 r. Jest to jedna z najważniejszych przyczyn migracji ludności z tego regionu.

Należy zauważyć, iż w gminie Werbkowice wartość średniego miesięcznego wynagrodzenia brutto kształtuje się powyżej średniej wyliczonej dla powiatu hrubieszowskiego.

1.5.2. Bezrobocie

Bezrobocie jest zjawiskiem społecznym i gospodarczym polegającym na tym, iż część ludzi zdolnych i gotowych do podjęcia pracy nie może jej podjąć. Są gotowi pracować na warunkach, które występują w gospodarce w danym czasie, lecz nie mają możliwości pracowania ze względu na to, iż nie ma dla nich pracy.

Według obowiązującej ustawy z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, bezrobotnym jest osoba niezatrudniona i niewykonująca innej pracy zarobkowej, zdolna i gotowa do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującego

¹⁶Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego w 2014 r., Maj 2015.

w danym zawodzie lub służbie, nieucząca się w szkole w systemie dziennym, zarejestrowana we właściwym według miejsca zameldowania rejonowym urzędzie pracy.

Liczba bezrobotnych w województwie lubelskim w grudniu 2014 r. wynosiła 116869 osób, co stawiało województwo na 8 miejscu w kraju pod względem liczby bezrobotnych. Stan bezrobocia w powiecie hrubieszowskim na drugi kwartał 2014 kształtował się następująco: bezrobotni ogółem 5195 osób, w tym kobiety 2491. Na koniec ubiegłego roku bezrobocie w powiecie hrubieszowskim wynosiło 18,2%. Badając dynamikę bezrobocia powiatu indeksem łańcuchowym, tj. porównując badany okres do okresu poprzedzającego, obserwujemy na koniec marca 2014 r. spadek liczby bezrobotnych z końcem czerwca (o 711 osób w porównaniu do marca 2014 r.), dalszy spadek we wrześniu (o 69 osób bezrobotnych w stosunku do okresu poprzedzającego), oraz w grudniu 2014 r. wzrost o 76 osób bezrobotnych.

Tabela 7. Bezrobocie w gminach – II kw. 2014

Gmina	Liczba bezrobotnych		Bezrobotni zwolnienie z przyczyn zakładu pracy	Uprawnieni do zasiłku	Długotrwale bezrobotni (pow 24 miesięcy)
	Ogółem	w tym kobiety			
Dołhobyczów	529	271	9	8	211
Horodło	570	257	14	16	211
Hrubieszów (gm. miejska)	1465	707	48	86	492
Hrubieszów (gm. wiejska)	777	345	16	23	234
Mircze	436	215	7	16	109
Trzeszczany	341	173	7	10	127
Uchanie	377	171	6	9	128
Werbkowice	700	352	13	22	207
Powiat Hrubieszowski	5195	2491	120	190	1719

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL 2014

W gminie Werbkowice liczba osób bezrobotnych wynosiła 700 osób, z czego 352 stanowiły kobiety (stan na II kw. 2014 r.)¹⁷. Dla porównania, na koniec grudnia 2013 r. liczba bezrobotnych w gminie wynosiła 817 osób.

Analizując problem bezrobocia, można zauważyć, iż następuje tendencja spadkowa tego zjawiska. Zmiany te prawdopodobnie mogą być związane z obserwowanym aktualnie wzrostem gospodarczym w kraju, którego beneficjentami są również mieszkańcy gminy Werbkowice.

¹⁷Dane z Powiatowego Urzędu Pracy w Hrubieszowie.

1.5.3. Zasoby mieszkaniowe

Na terenie Gminy Werbkowice znajduje się 3139 mieszkań o łącznej powierzchni użytkowej 261647 m². Biorąc pod uwagę przeciętną powierzchnię użytkową 1 mieszkania w zasobach mieszkaniowych, gmina Werbkowice plasuje się na 3 miejscu w powiecie. Jest to wskaźnik wysoki w stosunku do innych gmin. Pod względem liczby mieszkań gmina również znajduje się na trzeciej pozycji w powiecie hrubieszowskim.

Sytuacja mieszkaniowa nie sprzyja turystyce, która wymaga nie tylko większej, niż przeciętnie powierzchni mieszkań, ale przede wszystkim wyraźnego nadmiaru ilości izb w mieszkaniach w stosunku do liczby zamieszkujących je osób. W typowo turystycznych terenach wskaźniki te są zdecydowanie większe niż w gminie Werbkowice.

Tabela 8. Zasoby mieszkaniowe gminy Werbkowice na tle innych gmin powiatu i województwa (2014 r.).

Gmina	Zasoby mieszkaniowe				
	Mieszkania	Izby	Powierzchnia użytkowa	Powierzchnia użytkowa 1 mieszkania	Powierzchnia użytkowa na 1 osobę
	sztuka	sztuka	m2	m2	m2
Dołhobyczów	2066	7028	148744	72,0	25,8
Horodło	2075	7128	153599	74,0	28,4
Hrubieszów (gm. miejska)	6576	24880	434594	66,1	23,6
Hrubieszów (gm. wiejska)	3297	12526	284618	86,3	27,7
Mircze	2482	9561	226524	91,3	30,1
Trzeszczany	1446	5302	110009	76,1	24,7
Uchanie	1693	6153	139445	82,4	28,8
Werkowice	3139	11870	261647	83,4	26,8
powiat hrubieszowski	22774	84448	1759180	77,2	26,4
województwo lubelskie	756031	2902152	57966912	76,7	27,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL 2014

Pomimo ogólnie niskiej pozycji w zakresie zasobów mieszkaniowych, w gminie Werbkowice obserwuje się tendencję wzrostową powierzchni użytkowej mieszkania i powierzchni na 1 osobę.

Tabela 9. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania w latach 2010-2014.

	Zasoby mieszkaniowe									
	Powierzchnia użytkowa 1 mieszkania					Powierzchnia użytkowa na 1 osobę				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
gmina Werbkowice	76,9	77,0	77,1	77,2	77,2	25,1	25,5	25,8	26,1	26,4
powiat hrubieszowski	83,0	83,1	83,1	83,2	83,4	25,5	25,9	26,1	26,5	26,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL 2014

Istotnym elementem świadczącym o warunkach życia mieszkańców jest stan oraz jakość zasobów mieszkaniowych gminy. Ważnym kryterium oceny standardów mieszkaniowych jest ich dostęp do infrastruktury sanitarnej – wyposażenie w wodociąg, łazienkę, kanalizację i centralne ogrzewanie. W 2013 r. 41,5% ludności posiadało podłączenie do wodociągu, z sieci kanalizacyjnej korzystało 28,2%. Ustęp spółkiwiany posiadało 67,8% mieszkań.

Pomimo tego, iż obserwuje się tendencję wzrostową wyposażenia mieszkań w wodociągi, łazienkę i centralne ogrzewanie na lata 2010-2013, to jest ona niewystarczająca i ciągle na niższym poziomie niż średnia powiatu.

Tabela 10. Dostęp mieszkań do urządzeń techniczno-sanitarnych w gminie Werbkowice

Mieszkania wyposażone w urządzenia techniczno-sanitarne				
	2010	2011	2012	2013
wodociąg	2594	2601	2603	2613
ustęp spółkiwiany	2526	2533	2535	2545
łazienka	2444	2451	2453	2463
centralne ogrzewanie	2151	2158	2160	2170
gaz z sieci	0	0	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

1.5.4. Edukacja

Na terenie gminy funkcjonuje 9 szkół podstawowych, 3 gimnazja i 14 placówek wychowania przedszkolnego w tym przedszkoli. Ich lista przedstawia się następująco:

- Zespół Szkół w Werbkowicach Szkoła Podstawowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Werbkowicach, Zespół Szkół w Werbkowicach Gimnazjum im. Polskich Noblistów w Werbkowicach,

- Zespół Szkół w Sahryniu Szkoła Podstawowa im. s. Wandy Longiny Trudzińskiej i siedmiu wychowanków w Sahryniu, Zespół Szkół w Sahryniu Gimnazjum w Sahryniu,
- Przedszkole Samorządowe „Bajka” w Werbkowicach,
- Publiczna Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Honiatyczach, Publiczny Punkt Przedszkolny w Honiatyczach, Publiczne Gimnazjum im. Jana Pawła II w Honiatyczach,
- Publiczna Szkoła Podstawowa im. Papieża Jana Pawła II w Podhorcach, Publiczny Punkt Przedszkolny w Podhorcach,
- Publiczna Szkoła Podstawowa im. Kolejarzy Ofiar II Wojny Światowej w Gozdowie, Publiczny Punkt Przedszkolny w Gozdowie,
- Publiczna Szkoła Podstawowa im. Prymasa Stefana Wyszyńskiego w Terebiniu,
- Publiczna Szkoła Podstawowa w Turkowicach, Publiczny Punkt Przedszkolny w Turkowicach,
- Publiczna Szkoła Podstawowa im. Armii Krajowej w Malicach,
- Publiczna Szkoła Podstawowa im. 30 Pułku Strzelców Kaniowskich i AK w Hostynnem-Kolonii, Publiczny Punkt Przedszkolny w Hostynnem-Kolonii.

W roku szkolnym 2013/2014 w szkołach na terenie gminy kształciło się 510 uczniów w szkołach podstawowych, 266 uczniów w gimnazjum. W tym samym czasie do placówek wychowania przedszkolnego uczęszczało 256 dzieci¹⁸.

Tabela 11. Wybrane dane z zakresu edukacji w gminie Werbkowice.

Edukacja	2010/2011	2012/2013	2013/2014
Placówki wychowania przedszkolnego	10	13	13
w tym przedszkola	1	1	1
Miejsca w przedszkolach	125	145	145
Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego	209	244	256
w tym w przedszkolach	120	132	142
Szkoły podstawowe	9	9	9
Uczniowie szkół podstawowych	582	547	510
Szkoły gimnazjalne	3	3	3
Uczniowie szkół gimnazjalnych	319	299	266
Liczba uczniów przypadających na 1 oddział w szkołach:	-	-	-
podstawowych	11	10	9
gimnazjalnych	20	20	18

Źródło: Statystyczne Vademecum Samorządowca 2014.

¹⁸Dane ze Statystycznego Vademecum Samorządowca 2014.

W roku szkolnym 2013/2014 w szkołach podstawowych w Gminie współczynnik skolaryzacji brutto wynosił 93,75% i był nieznacznie wyższy od współczynnika powiatu hrubieszowskiego.

W tym samym roku szkolnym naukę w gimnazjum pobierało 266 uczniów. Udział uczniów placówki gimnazjalnej zlokalizowanej na terenie gminy Werbkowice w skali powiatu osiągnął poziom 13,05%.

Na terenie gminy Werbkowice nie ma placówek kształcenia ponadgimnazjalnego. Młodzież z terenu gminy ma możliwość kształcenia się na poziomie ponadgimnazjalnym w pozostałych szkołach położonych na terenie powiatu hrubieszowskiego.

1.5.5. Ochrona zdrowia i pomoc społeczna

Na terenie gminy Werbkowice funkcjonują trzy Niepubliczne Zakłady Opieki Zdrowotnej, położone w miejscowości Werbkowice są to:

1. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej PRZYCHODNIA Lekarza Rodzinnego w Werbkowicach ul. Jana Pawła II:
 - Liczba pacjentów: 2800,
 - Pielęgniarka środowiskowa: dwie,
 - Liczba pielęgniarek: trzy i jedna położna,
 - Liczba lekarzy: dwóch (lekarze rodzinni),
 - Informacja dodatkowa: (raz w tygodniu przyjmuje lekarz urolog).
2. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej OŚRODEK ZDROWIA w Werbkowicach ul. Piłsudskiego 6,
 - Liczba pacjentów: 2000,
 - Pielęgniarka środowiskowa: jedna,
 - Liczba pielęgniarek: trzy i jedna położna,
 - Liczba lekarzy: jeden lekarz rodzinny specjalista pediatra i dwóch lekarzy stomatologów.
3. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Werbkowicach ul. Kopernika 33a,
 - Liczba pacjentów: 4000,
 - Pielęgniarka środowiskowa: dwie,
 - Pielęgniarka szkolna: jedna,
 - Liczba pielęgniarek: trzy i jedna położna,

- Liczba lekarzy: specjalista medycyny rodzinnej, laryngolog, specjalista neurolog, specjalista pediatra.

Dwa wiejskie ośrodki zdrowia z siedzibą w:

1. Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej w Hrubieszowie Wiejski Ośrodek Zdrowia w Hostynnem:

- Liczba pacjentów: ok. 1300,
- Pielęgniarka środowiskowa: jedna,
- Liczba pielęgniarek: dwie,
- Liczba lekarzy: jeden lekarz specjalista rodzinny,
- Raz w miesiącu przyjeżdża lekarz spec. ginekolog.

2. Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej w Hrubieszowie Wiejski Ośrodek Zdrowia w Turkowicach:

- Liczba pacjentów: ok. 1500,
- Pielęgniarka środowiskowa: jedna,
- Liczba pielęgniarek: dwie,
- Liczba lekarzy: jeden lekarz rodzinny – specjalista internista,
- Raz w tygodniu przyjeżdża lekarz ginekolog i psycholog.

Bazą szpitalną dla mieszkańców gminy Werbkowice jest szpital ZOZ w Hrubieszowie, przy którym znajduje się także Kolumna Transportu Sanitarnego, zabezpieczająca doraźną pomoc medyczną w nagłych przypadkach.

Punkt rehabilitacyjny w Werbkowicach jako jednostka organizacyjna ZOZ Hrubieszów. Siedziba punktu znajduje się przy hali sportowej przy ul. Jana Pawła II. Punkt został utworzony w 2008 r., jako jednostka organizacyjna ZOZ Hrubieszów. W jednostce zatrudniony jest specjalista fizjoterapeuta. Punkt czynny jest w dni robocze od godz. 8-13 i specjalizuje się w prowadzeniu ćwiczeń ogólnousprawniających, leczniczych, korekcyjnych, zabiegów rehabilitacyjnych dla osób objętych ubezpieczeniem zdrowotnym KRUS i ZUS z terenu gmin Werbkowice, Grabowiec, Trzeszczany, Miączyn. W skład punktu wchodzi 1 pomieszczenie do ćwiczeń oraz pomieszczenie socjalne. Pomimo prowadzonej obsługi rehabilitacyjnej pacjentów (w skali miesiąca od 20 do 30 osób), widoczne są braki sprzętowe niepozwalające w szerszym stopniu na realizację zadań, a także zły stan techniczny wykorzystywanych urządzeń rehabilitacyjnych. Zaopatrzenie w leki zapewniają cztery apteki zlokalizowane w Werbkowicach.

Specjalistyczną opiekę szpitalną o zasięgu ponadregionalnym i wojewódzkim realizują szpitale kliniczne w Lublinie oraz szpitale w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu, szpitale psychiatryczne w Lublinie, Suchowoli (powiat Radzyń Podlaski), Radecznicy (powiat Zamość) i zakład opiekuńczo leczniczy w Celejowie (powiat Puławy). W ramach lecznictwa uzdrowiskowego funkcjonują: szpitale uzdrowiskowe, sanatoria i zakłady przyrodolecznicze w Nałęczowie, Poniatojew, Adampolu i Krasnobrodzie.

W gminie nie zapomniano też o tych, którzy z różnych przyczyn znaleźli się na granicy egzystencji. Powołany w 1990 r. Ośrodek Pomocy Społecznej udziela pomocy rodzinom i osobom, którym brakuje środków do życia, umożliwia rozwiązywanie problemów finansowych. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej zatrudnia 5 pracowników socjalnych, którzy zajmują się m.in. rozpoznawaniem potrzeb rodzin i osób indywidualnych w celu zaspokajania ich niezbędnych potrzeb bytowych. GOPS współpracuje z gminnymi i poza gminnymi instytucjami działającymi dla społeczności lokalnej.

Czynnie realizuje programy i projekty:

- Pomoc materialna dla uczniów: Stypendia i zasiłki szkolne. Stypendium szkolne może otrzymać uczeń (słuchacz), który nie ukończył 24 lat zamieszkały na terenie gminy Werbkowice, znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej, spełniający warunki wymienione w art. 90d ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2013 r. poz. 827 z późn. zm.). Pomoc materialną może otrzymać uczeń, którego dochód netto na jednego członka rodziny wynosi nie więcej niż kryterium dochodowe aktualnie obowiązujące (na podstawie ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593), w szczególności, gdy w rodzinie tej występuje: bezrobocie, niepełno-sprawność, ciężka lub długotrwała choroba, wielodzietność, brak umiejętności wypełniania funkcji opiekuńczo – wychowawczych, alkoholizm lub narkomania, a także, gdy rodzina jest niepełna lub wystąpiło zdarzenie losowe.
- Karta Dużej Rodziny: Celem programu jest podjęcie działań na rzecz rodzin wielodzietnych, zarówno przez właściwych ministrów, jak i przez inne podmioty, w tym niepubliczne, które mogą zapewnić rodzinom wielodzietnym szczególne uprawnienia w ramach prowadzonej działalności. Należy podkreślić, że program ma zasięg ogólnokrajowy, zatem adresowany jest do członków rodzin wielodzietnych bez względu na ich miejsce zamieszkania. Program zakłada przyznanie specjalnych uprawnień, zniżek członkom rodzin wielodzietnych, którzy będą nich korzystać na podstawie Karty Dużej Rodziny.

- Fundusz alimentacyjny: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Werbkowicach od dnia 1 sierpnia 2013 r. rozpoczął wydawanie i przyjmowanie wniosków o ustalenie prawa do świadczeń z funduszu alimentacyjnego oraz wniosków o ustalenie prawa świadczeń rodzinnych.
- Zespół Interdyscyplinarny ds. Rozwiązywania Problemów Przemocy w Rodzinie: Wójt Gminy Werbkowice Zarządzeniem Nr 11/2012 z dnia 6 marca 2012 r. powołał Zespół Interdyscyplinarny ds. Rozwiązywania Problemów Przemocy w Rodzinie, w którego skład weszli przedstawiciele policji, kurator sądowy, służby zdrowia, szkół funkcjonujących na terenie gminy Werbkowice, Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych a także pracownicy pomocy społecznej. Celem działania Zespołu Interdyscyplinarnego jest skoordynowanie wszystkich działań instytucji i organów zaangażowanych w niesieniu pomocy osobom krzywdzonym oraz przeciwdziałania przemocy w rodzinie na terenie gminy.

1.5.6. Kultura, sport i turystyka

W gminie Werbkowice funkcjonuje jeden klub sportowy: Międzyzakładowy Ludowy Klub Sportowy „Kryształ” Werbkowice. Siedzibą klubu jest budynek przy stadionie sportowym w Werbkowicach ul. Zamojska 20. Życie sportowe klubu toczy się wokół sekcji piłki nożnej. Działają 4 drużyny piłkarskie, skupiające ok. 120 zawodników, biorące udział w kwalifikowanych rozgrywkach prowadzonych przez ZOZPN w Zamościu tj. seniorzy – klasa okręgowa, juniorzy – klasa okręgowa, trampkarze młodszy liga okręgowa oraz wychodząc naprzeciw za potrzebami Klubów od sezonu 2015/2016 została utworzona Zamojska Okręgowa Liga Juniorek z udziałem drużyny z Werbkowic.

Największymi sukcesami 4 ostatnich lat jest niewątpliwie tegoroczny awans do IV Ligi LZPN, dwukrotne występy w finale Pucharu Polski Grupy Lubelskiej LZPN Zamość w sezonach 2011/2012 i 2013/2014. Kolejnym ważnym sukcesem było oddanie stadionu w Werbkowicach, które odbyło się 13 maja 2013.

W uroczystym otwarciu w imprezie zorganizowanej w ramach projektu „Aktywni razem – rozwój sportu, rekreacji i integracji w Gminie Werbkowice – podregion Gotania”, wzięli udział byli reprezentanci Polski w piłce nożnej.

Otwarcia stadionu dokonał m.in. Jacek Bąk, natomiast honorowego, pierwszego gola strzelił Piotr Świerczewski. Ponadto imprezę uświetnili swoją obecnością również: Jacek Krzynówek

i Andrzej Juskowiak. Piłkarze rozegrali również na stadionie mecz z „Kryształem” Werbkowice oraz asystowali w meczu oldboyów „Kryształu” z samorządowcami.

Inwestycja realizowana przez UG Werbkowice reprezentowana przez Wójta Gminy Lecha Bojko pn. „Remont i rozbudowa stadionu sportowego w Werbkowicach” wyniosła 1,5 mln. zł z czego wartość dofinansowania z Unii Europejskiej w ramach programu PROW „Odnowa i rozwój wsi” wyniosła 500 tys. zł. Wykonano między innymi budowę nowej płyty boiska wraz z drenażem, trybun z zadaszaniem, wszelkich robót brukarskich, ogrodzenia oraz modernizacji budynku szatni.

Dużym sukcesem jest także występ w Reprezentacji Juniorek Młodszych Lubelskiego ZPN: Klaudii Koryszko z Kryształu Werbkowice, grającej na pozycji bramkarza.

Baza sportowa klubu znajduje się na obiekcie stadionu w Werbkowicach przy ulicy Zamojskiej i stanowi:

- pełnowymiarowe boisko piłkarskie z dwiema odkrytymi trybunami dla 200 widzów (siedliska) oraz kryte trybuny dla 200 widzów (krzeselka), pomieszczenie zaplecza techniczno-socjalnego dla widowni,
- szatnia z natryskami.

Mieszkańcom gminy i turystom służy oddana do użytku w 2006 r. Hala Sportowa im. Bronisława Malinowskiego przy ulicy Mickiewicza w Werbkowicach. Bazą sportowa hali stanowi:

- hala do gier zespołowych,
- sala sportów walki,
- sala do gry w tenisa stołowego,
- sala fitness,
- siłownia,
- gabinety odnowy biologicznej,
- boisko do piłki nożnej,
- boisko do gry w piłkę koszykową,
- boisko do piłki ręcznej,
- obiekty przy szkole w tym – Kompleks Boisk Sportowych Orlik, Plac zabaw Radosna Szkoła, siłownia zewnętrzna, 2 korty tenisowe.

W 2007 r. powstało stowarzyszenie kultury fizycznej pod nazwą Uczniowski Klub Sportowy GROT Werbkowice z siedzibą w Werbkowicach, ul. Jana Pawła II 17 – Hala Sportowa im. Bronisława Malinowskiego. Głównym celem klubu jest planowanie i organizowanie pozalekcyjnego życia sportowego uczniów oraz angażowanie uczniów i dorosłych do różnorodnych form aktywności

ruchowej i rywalizacji sportowych, dostosowanych do stopnia sprawności i zainteresowań sportowych.

W trakcie 8 letniej działalności UKS GROT-MICHAŁ Werbkowice (zmiana statutowa nazwy klubu) prowadził zajęcia i treningi w następujących dyscyplinach sportu:

- sekcji karate Kyokushin Kan,
- sekcji piłki nożnej,
- sekcji bilardowej,
- sekcji tenisa stołowego.

W latach 2006 i 2008 klub był organizatorem Ogólnopolskiego Turnieju Karate Kyokushin-Kan, w którym udział wzięło ponad 80 zawodników z Polski południowo-wschodniej. Zawodnicy UKS GROT-MICHAŁ zajmowali medalowe miejsca w Mistrzostwach Polski oraz Mistrzostwach Województwa.

Klub prowadzi szkółkę piłkarską dla najmłodszych zawodników (3-4 klasa), która zrzesza 18 piłkarzy, którzy uczestniczą w wielu turniejach na szczeblu powiatu oraz lidze Orlika w sezonie 2014/2015 i 2015/2016.

Zawodnicy sekcji bilardowej w roku 2013 brali udział w Mistrzostwach Polski Juniorów w Ruską Piramidę, które odbyły się w Dębicy. Udział w mistrzostwach Polski zakończył się dużym sukcesem, nasz zawodnik zdobył srebrny medal, natomiast drugi zawodnik zajął 6 miejsce. Obecnie klub nie prowadzi szkolenia w sekcji bilardowej.

Sekcja tenisa stołowego to najprężniej działająca sekcja, zrzeszająca 12 dorosłych zawodników oraz 6 młodych zawodników. W sezonie 2014/2015 klub brał udział w rozgrywkach IV ligi tenisa stołowego mężczyzn, którą ukończył na pierwszym miejscu, uzyskując awans do turnieju barażowego, który odbył się w roku 2015 na Hali Sportowej przy Zespole Szkół w Werbkowicach. Po wygraniu turnieju barażowego UKS GROT-MICHAŁ uzyskał awans do III ligi tenisa stołowego mężczyzn, prowadzonej przez Lubelski Okręgowy Związek Tenisa Stołowego. Z podsumowania sezonu 2014/2015 przez Lubelski Okręgowy Związek Tenisa Stołowego wynika, iż w klasyfikacji generalnej klubów, UKS GROT-MICHAŁ Werbkowice, uplasował się na 24 miejscu na 49 sklasyfikowanych klubów z województwa lubelskiego.

Największym problemem związanym z rozwojem sportu w Gminie Werbkowice jest zbyt mała liczba obiektów sportowych na tzw. małych kompleksów sportowo-rekreacyjnych, kompleksu basenowego (najbliższy położony w odległości 40 km). Istnieje potrzeba budowy bieżni ze sztucznej nawierzchni, skoczni do skoku w dal, modernizacji kortów tenisowych – aktualny stan nie pozwala

na grę, budowa skateparku. W innych miejscowościach konieczna jest renowacja starych boisk sportowych i uzupełnienie ich w infrastrukturę. Sport w miejscowości Werbkowice, gminie, powiecie istnieje na nie wystarczającym poziomie, w szczególności w grupach młodzieżowy. Przyczyną jest oprócz braku infrastruktury sportowo rekreacyjnej nie dostateczny poziom popularyzacji sportu (w tym brak imprez sportowych o ogólnopolskim znaczeniu) co bezpośrednio przedkłada się na małe zainteresowanie sportem, ubóstwo środowisk wiejskich oraz niewielka pomoc samorządów w upowszechnieniu sportu na wsi.

1.6. Przedsiębiorczość

1.6.1. Podmioty gospodarki narodowej

Na terenie gminy Werbkowice pod koniec 2014 r. działało 487 podmiotów gospodarczych. Liczba podmiotów gospodarczych od kilku lat utrzymuje się na zbliżonym poziomie – zaznaczyć można wzrost o 47 podmiotów od 2010 r. W kolejnych latach liczba podmiotów gospodarczych przedstawiała się następująco:

- Rok 2010: 440 podmiotów gospodarczych;
- Rok 2011: 422 podmiotów gospodarczych;
- Rok 2012: 441 podmiotów gospodarczych;
- Rok 2013: 466 podmiotów gospodarczych;
- Rok 2014: 487 podmiotów gospodarczych;

Pod względem liczby podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON na 10 tysięcy ludności, gmina Werbkowice zajmowała 2 miejsce w powiecie hrubieszowskim. Biorąc pod uwagę liczbę podmiotów gospodarczych, gmina Werbkowice plasuje się również na 2 miejscu w powiecie.

Tabela 12. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON 2010-2014 na tle powiatu i województwa.

Jednostka	Podmioty ogółem					Podmioty – rolnictwo, leśnictwo, rybactwo				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Dołhobyczów	268	269	276	279	282	30	40	45	46	44
Horodło	239	233	238	254	262	34	33	31	32	30
M. Hrubieszów	2057	1932	1964	1996	2008	19	21	22	21	18
Gm. Hrubieszów	455	429	437	472	474	59	57	57	61	59
Mircze	325	312	325	355	351	29	32	33	37	35
Trzeszczany	210	210	208	197	203	11	11	9	10	10

Jednostka	Podmioty ogółem					Podmioty – rolnictwo, leśnictwo, rybactwo				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Uchanie	185	190	191	199	205	18	20	19	19	19
Werbkowice	440	422	441	466	486	27	34	36	37	35
p. hrubieszowski	4179	3997	4080	4218	4272	227	248	252	263	250
w. lubelskie	164076	162095	166027	169762	171620	4238	4328	4391	4480	4191

Jednostka	Podmioty – pozostała działalność					Podmioty – przemysł i budownictwo				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Dołhobyczów	61	59	58	61	63	177	170	173	172	175
Horodło	44	47	43	49	50	161	153	164	173	182
M. Hrubieszów	309	296	301	312	301	1729	1615	1641	1663	1689
Gm. Hrubieszów	93	94	92	113	113	303	278	288	298	302
Mircze	62	59	56	68	65	234	221	236	250	251
Trzeszczany	52	48	47	38	38	147	151	152	149	155
Uchanie	47	48	50	51	51	120	122	122	129	135
Werbkowice	88	84	87	94	99	325	304	318	335	353
p. hrubieszowski	756	735	734	786	780	3196	3014	3094	3169	3242
w. lubelskie	33266	32916	34049	34874	35225	126572	124851	127587	130408	132204

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Struktura działowa podmiotów gospodarki narodowej wykazuje, że najwięcej podmiotów w gminie działało w sekcji handel oraz naprawy (142), co stanowi 29,15% wszystkich przedsiębiorstw na terenie gminy. Dużą rolę odgrywają też sekcja budownictwo – 12,11%.

1.6.2. Rolnictwo

Werbkowice to gmina rolnicza (w przeważającej części). Gmina charakteryzuje się dobrymi i bardzo dobrymi glebami. Grunty orne w I i II klasie bonitacyjnej stanowią 30,2%, a w klasie III – 38,9% ogólnej powierzchni gruntów ornych w gminie. Gmina Werbkowice położona jest w północno-zachodniej części Kotliny Hrubieszowskiej, która wchodzi w skład Wyżyny Zachodniowołyńskiej. Tylko północno-zachodnia część gminy leży w obrębie Działów Grabowieckich wchodzących w skład Wyżyny Lubelskiej. Na utworach lessowych zalegających tu grubą warstwą wykształciły się gleby typu czarnoziemów. Występują one w centralnej i północnej części Kotliny Hrubieszowskiej oraz w Działach Grabowieckich, a więc na większej części obszaru

gminy. W południowej części gminy występują gleby brunatne, a w dolinach rzek również torfowo-murszowe.

Wśród gruntów ornych przewagę stanowią kompleksy pszenne bardzo dobry i pszenne dobry zaliczane do czarnoziemów właściwych, czarnoziemów zdegradowanych, gleb brunatnych właściwych i brunatnych wyługowanych. Powierzchnia administracyjna Gminy Werbkowice to w przeważającej części użytki rolne. Zajmują one powierzchnię 15 655 ha, co stanowi 83% powierzchni gminy. Z tego przeważająca część – 12 251 ha to grunty orne. W klasach bonitacyjnych od I do III kl. sklasyfikowano 69,1% gruntów ornych w gminie. W większości miejscowości grunty orne stanowią ponad 50% wszystkich gruntów. Najśabsze grunty są we wsiach: Turkowice, Wronowice, Malice. Grunty rolne znajdujące się na terenie Gminy Werbkowice stanowią 15,54% całości gruntów rolnych na terenie powiatu hrubieszowskiego.

Grunty leśne i zadrzewione stanowią 7,26% powierzchni gminy. Są one zlokalizowane w przeważającej części w miejscowościach: Turkowice, Wronowice, Malice. Użytki zielone zajmują 17,35% powierzchni gminy, występują głównie w dolinach rzek: Huczwa, Siniocha, Henrykówka. Są to czarne ziemie zdegradowane, gleby mułowo-torfowe i murszowo-torfowe powstałe na torfach niskich. Według danych Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r, w Gminie Werbkowice funkcjonuje 1612 gospodarstw rolniczych. Zdecydowana większość z nich to gospodarstwa niewielkie do 10 ha, które łącznie stanowią ponad 61% ogółu gospodarstw rolnych w Gminie Werbkowice. Najwięcej spośród nich to gospodarstwa o wielkości od 5 do 10 ha – 472 jednostek i od 1 do 5 ha - 520 jednostek.

Tabela 13. Gospodarstwa rolne w 2010 r. na tle powiatu i województwa

Jednostka	Gospodarstwa rolne ogółem						
	ogółem	do 1 ha	powyżej 1 ha	1-5 ha	5-10 ha	10-15 ha	15 ha i powyżej
Werbkowice	1612	238	1374	520	472	192	190
Powiat Hrubieszowski	9790	1899	7891	2713	2644	1221	1313
Województwo Lubelskie	260288	68252	192036	104200	53159	18188	16489

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Największy udział gruntów ornych posiadają wsie: Terebiń, Podhorce, Turkowice, Hostynne-Kolonia, najwyższy zaś udział użytków zielonych występuje w Turkowicach, Wronowicach i Podhorcach. Natomiast najwięcej sadów występuje we wsiach: Alojzów, Hostynne-Kolonia. Największą powierzchnię, spośród spotykanych na terenie gminy grup roślin uprawnych zajmują

zboża. W strukturze zasiewów zboża oraz mieszanki zbożowe stanowią 59% powierzchni zasiewów. W gminie uprawia się najbardziej wymagające ze wszystkich zbóż: pszenicę ozimą oraz jęczmień jary. W gospodarstwach posiadających grunty słabsze obok owsa i żyta szczególnie przydatne jest pszenżyto. Pozytywną tendencją jest zauważalny wzrost udziału kukurydzy uprawianej na ziarno. Obecnie zajmuje ona ok. 2% powierzchni upraw roślin zbożowych. Stale zmniejszającą się powierzchnię w strukturze zasiewów zajmują ziemniaki, obecnie jest to 3,5% powierzchni upraw. Rośliny okopowe pastewne, strączkowe pastewne i motylkowe uprawiane są na terenie gminy w niewielkim stopniu. Spowodowane jest to zmniejszającym się stanem pogłowia bydła i trzody chlewnej. Poważną pozycję w produkcji roślinnej zajmują uprawy sadownicze oraz uprawa warzyw, w tym uprawa fasoli karłowej na nasiona suche. Najwięcej warzyw w gruncie i pod folią uprawia się we wsiach: Wronowice, Podhorce, Terebiń.

1.7. Infrastruktura techniczna

Infrastruktura techniczna: wodociągi, kanalizacja, drogi, telefony, w decydujący sposób wpływa na podstawowy standard miejsca zamieszkania.

Infrastruktura drogowa.

Układ komunikacyjny Gminy Werbkowice funkcjonuje w oparciu o:

- układ drogowy,
- linię kolejową.

Układ drogowy gminy ma zadanie zabezpieczać potrzeby transportowe gminy, zapewniając powiązania krajowe i regionalne.

Cały system komunikacyjny gminy rozwija się w oparciu o dwie główne drogi tj. drogę krajową Nr 74 i drogę wojewódzką nr 850. Obie drogi stanowią korytarze transportowe. Na ich podstawie budowane są pasma rozwoju gospodarczego gminy w zakresie komunikacji.

1. Droga krajowa Nr 74 Sulejów – Granica Państwa, o długości ok. 350 km. W granicach administracyjnych gminy Werbkowice długość tej drogi wynosi 14,922 km, zlokalizowana jest w km 317+768 – 332+846. Droga ta o szerokości jezdni 7,0 m przystosowana jest do przenoszenia zwiększonych obciążeń ma bardzo duże znaczenie gospodarczo-komunikacyjne. Pełni funkcję drogi tranzytowej do przejścia granicznego w Zosinie. Droga ta na terenie gminy Werbkowice przebiega przez dwie miejscowości o zwartej zabudowie tj. miejscowość Hostynne i Werbkowice. Dla poprawy bezpieczeństwa ruchu w miejscowości

Hostynne-Kolonia należy wybudować ciąg dla ruchu pieszego oraz w miejscowości Werbkowice dodatkowy ciąg jezdny dla obsługi pojazdów dowożących zboże i buraki cukrowe do PZZ i Cukrowni Werbkowice. W centrum miejscowości Werbkowice wskazanym jest wprowadzenie pionowego oznakowania przez budowę urządzeń sygnalizacji świetlnej, co poprawiłoby bezpieczeństwo ruchu drogowego / włączenie drogi powiatowej Werbkowice – Tyszowce / jak i ruchu pieszego.

2. Droga wojewódzka Nr 850 Tomaszów – Alojzów, o długości 48,544 km. W granicach administracyjnych gminy Werbkowice długość tej drogi wynosi 12,749 km i jest zlokalizowana w km 35+796 – 48+544. Droga ta stwarza połączenie komunikacyjne z południową częścią kraju. Nośność nawierzchni, której szerokość wynosi 6,0 m, przystosowano do obciążeń o dużym tonażu.
3. Drogi powiatowe, o łącznej długości na terenie gminy Werbkowice – 79,210 km, z czego: 74,803 km to drogi o nawierzchni twardej z mas mineralno-bitumicznych. Tworzą połączenie do wszystkich miejscowości na terenie gminy. Sieć dróg powiatowych jest wystarczająca, lecz ich stan techniczny wymaga przebudowy, modernizacji lub remontu. Dla poprawy bezpieczeństwa ruchu na drogach powiatowych należy dążyć do budowy ciągów pieszych przez następujące miejscowości: Gozdów, Malice, Turkowice. Miejscowości te mają zwartą zabudowę, są to miejscowości o dużej liczebności mieszkańców. Stan techniczny nawierzchni tych dróg jest bardzo zły. Drogi te od czasów budowy nigdy nie były kompleksowo modernizowane ani nie podlegały przebudowie. Nośność tych dróg jest bardzo mała. Wprowadzanie czasowych ograniczeń tonażu w okresie wiosennym chroni przed rozszerzaniem się przełomów i dalszych spękań, lecz nie poprawia jakości przejezdności. Bardzo ważne znaczenie komunikacyjne i gospodarcze mają dwie drogi powiatowe tj. Werbkowice – Tyszowce i Werbkowice – Kotorów – Honiatyczki – Kotlice. Są to ciągi komunikacyjne łączące drogę krajową z drogą wojewódzką i z drogą powiatową. Łączą siedziby gminy Tyszowce oraz miejscowości gminy Miączyn. Stan techniczny tych dróg wymaga natychmiastowej modernizacji bądź przebudowy. Nie wykonanie takich robót na drodze Malice – Honiatyczki spowoduje całkowity brak przejezdności. Na niektórych odcinkach droga ta wymaga natychmiastowego wzmocnienia nawierzchni oraz wykonanie odwodnienia korpusu drogowego. Gmina Werbkowice każdego roku udziela w pomocy finansowej dla organu zajmującego się utrzymaniem dróg powiatowych tj. dla Zarządu Dróg Powiatowych w Hrubieszowie na wzmocnienie odcinków dróg powiatowych będących

w najgorszym stanie technicznym. Jest to jednak doraźna pomoc, pozwalająca na poprawę przejezdności w bardzo małym zakresie.

4. Drogi gminne – długości 134,4 km w tym 22,0 km o nawierzchni bitumicznej, 2,1 km z kostki betonowej, 35,3 km o nawierzchni tłuczniowej, 25,0 km o nawierzchni wzmocnionej żwirem lub żużlem, pozostała sieć dróg gminnych to drogi o nawierzchni z gruntu rodzimego. Drogi gminne są uzupełnieniem sieci dróg powiatowych, pełnią funkcję obsługi terenów rolnych, jak również bezpośrednio łączą tereny luźnej zabudowy z drogami powiatowymi. W ośrodku gminnym tj. w miejscowości Werbkowice ciągi dróg gminnych tworzą ulice, które w większości są utwardzone. W ośrodku gminnym Werbkowice istnieje potrzeba rozbudowy wewnętrznych placów i ulic. Zachodzi potrzeba rozbudowy i budowy parkingów w pobliżu urzędów oraz kompleksu usługowo-handlowego w centrum miejscowości Werbkowice. Sieć dróg gminnych na terenie gminy Werbkowice jest rozbudowana. Problemem jest ich stan techniczny. W większości są to drogi budowane w latach siedemdziesiątych w ramach czynów społecznych miejscowej ludności. Ich budowa została zakończona na etapie podbudowy z gruntu stabilizowanego cementem. Po takich nawierzchniach odbywał się ruch, doprowadzając ich stan do całkowitej dewastacji. Z tych też względów w chwili obecnej zachodzi pilna potrzeba przebudowy tych dróg przez wykonanie renowacji istniejącego odwodnienia korpusu drogi, wzmocnienia istniejącej podbudowy oraz wykonania nawierzchni z mas mineralno-asfaltowych. Najpilniejsze wykonanie takiego zakresu obejmuje drogi gminne o większym znaczeniu gospodarczym tj. drogi, przy których zlokalizowana jest zabudowa mieszkalno-zagrodowa. Ocenia się, że takich dróg wymagających pilnej przebudowy jest ok. 15 km. Pozostałe drogi gminne ulepszone lub o nawierzchni gruntowej będą utrzymywane w stanie przejezdności przez wykonywanie remontu częściowego. Drogi te stanowią wyłącznie dojazdy do pól lub mniejszej liczby zabudowań. Zachodzi również potrzeba przebudowy ulic w miejscowości Werbkowice leżących w ciągu dróg gminnych. Pomimo że są to drogi utwardzone, rozwiązania techniczne włączyń do dróg wyższej kategorii oraz skrzyżowań nie odpowiadają warunkom technicznym dla kategorii dróg gminnych, a tym samym stwarzają bardzo duże zagrożenie dla ruchu drogowego, jak i pieszego.

Linia kolejowa: Przez teren gminy przechodzą dwie linie kolejowe – normalnotorowa Hrubieszów – Zamość oraz szerokotorowa Rawa Ruska (Ukraina) – Hrubieszów – Huta Katowice.

Linia Hutnicza Szerokotorowa (w skrócie LHS; dawniej zwana Linią Hutniczo-Siarkową) jest linią towarową (tzw. przemysłową), posiadała też znaczenie strategiczne. LHS jest najdłuższą linią szerokotorową w Polsce i najdalej wysuniętą na zachód linią szerokotorową (o prześwicie 1520 mm) w Europie. Na niej znajduje się np. największa w naszym kraju rampa towarowa (na stacji Sławków Południowy w Zagłębiu), czy pierwsza, jaką wybudowano przeprawa mostowa posadowiona na palach wielkośrednicowych (na rz. Wiśle, w miejscowości Matiaszów). LHS przebiega przez południowy -wschód i południe naszego kraju mając blisko 400 km długości. Polski odcinek LHS swój bieg rozpoczyna na granicy Polski z Ukrainą na Bugu w okolicach Hrubieszowa, w miejscowości Gródek, biegnie od mostu na Bugu przez Łudin, Izov, Vladimir Wołyński do Kowla, gdzie włącza się do sieci kolejowej, kolei ukraińskich Uś. Polska część LHS biegnie od ww. mostu w Gródku przez Hrubieszów, Jarosławiec, Wysokie (Zamość Bortatycze), Brody (Szczebrzeszyn), Zwierzyniec, Biłgoraj, Puszcę Sandomierską, Knapy (Wolę Baranowską), Sędziszów, Olkusz i Bukowno. LHS swój bieg kończy na 394 650 kilometrze na stacji Sławków Południowy w Zagłębiu Dąbrowskim (25 km od Katowic).

Z punktu widzenia infrastruktury elektroenergetycznej gmina Werbkowice jest obszarem w pełni zelektryfikowanym.

Zaopatrzenie w wodę następuje poprzez komunalne ujęcia wód zasilające lokalne sieci wodociągowe. Długość sieci wodociągowej w gminie wynosi 96,8 km. Zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności wynosiło ogółem 10,6 dm³ na 1 mieszkańca¹⁹. Z sieci wodociągowej korzysta 41,6% ogółu ludności²⁰.

Tabela 14. Długość czynnej sieci rozdzielczej w 2014 roku na tle powiatu i województwa

Jednostka	Długość czynnej sieci rozdzielczej (km)
Dołhobyczów	99,9
Horodło	106,5
Hrubieszów (gm. miejska)	294,6
Mircze	57,5
Hrubieszów (gm. wiejska)	37,6
Trzeszczany	70,8
Uchanie	67,2
Werbkowice	96,8
powiat hrubieszowski	830,9

¹⁹Stan na 2014 r. Baza Danych Lokalnych GUS.

²⁰Stan na 2014 r. Baza Danych Lokalnych GUS

Jednostka	Długość czynnej sieci rozdzielczej (km)
województwo lubelskie	20863,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL

Wskaźnik zwodociągowania dla całego powiatu nie przekracza 68,9% ogółu ludności podłączonej do sieci rozdzielczej (przy czym zarówno z sieci stanowiącej własność komunalną, jak i pozostałą). W gminie Werbkowice z sieci wodociągowej korzysta 4063 mieszkańców i jest to ilościowo piąty wynik w powiecie. Miejscowością o najwyższym współczynniku zwodociągowania w gminie jest miejscowość Werbkowice.

Gmina Werbkowice posiada sieć kanalizacyjną o długości 18,9 km, z której korzysta 28,5% mieszkańców gminy, co plasuje gminę poniżej średniej powiatowej wynoszącej 35,9%²¹.

Gmina Werbkowice posiada trzy oczyszczalnie ścieków. Z oczyszczalni ścieków korzystało 2785 osób (2014 r.)²².

1.8. Zarządzanie

Gmina Werbkowice posiada większość wymaganych prawem i praktyką dokumentów strategicznych, do których zaliczamy:

- Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Werbkowice na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Gozdów na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Hostynne na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Honiatycze na lata 2014-2021;
- Plan Odnowy Miejscowości Konopne na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Kotorów na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Łysa Góra na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Malice na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Peresołowice na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Podhorce na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Sahryń na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Strzyżowiec na lata 2014-2021;
- Plan Odnowy Miejscowości Terebiń na lata 2009-2015;

²¹Stan na 2014 r. Baza Danych Lokalnych GUS

²²Stan na 2014 r. Baza Danych Lokalnych GUS

- Plan Odnowy Miejscowości Terebiniec na lata 2014-2021;
- Plan Odnowy Miejscowości Turkowice na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Werbkowice na lata 2009-2015;
- Plan Odnowy Miejscowości Wronowice na lata 2009-2015;
- Program Ochrony Środowiska Gminy Werbkowice;
- Plan Gospodarki Odpadami dla Gminy Werbkowice;
- Plan zagospodarowania przestrzennego Gozdów;
- Plan zagospodarowania przestrzennego Hostynne;
- Plan zagospodarowania przestrzennego Podhorce;
- Plan zagospodarowania przestrzennego Turkowice;
- Plan zagospodarowania przestrzennego Werbkowice;
- Plan zagospodarowania przestrzennego Wronowice;
- Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Gminy Werbkowice;
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe dla gminy Werbkowice na lata 2014-2029;
- Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia Hrubieszowskiego „Lepsze Jutro” Lokalna Grupa Działania;
- Zintegrowana Strategia Rozwoju Gotanii.

Kadra pracownicza zatrudniona w Urzędzie Gminy oraz jednostkach organizacyjnych prezentuje wysoki poziom merytoryczny. Większość pracowników posiada specjalistyczne wykształcenie, poparte dodatkowymi kursami i szkoleniami. Niemniej, w związku ze stałym podnoszeniem poziomu cyfryzacji urzędów gminy i obsługi interesantów, jak również z wprowadzaniem nowych przepisów prawnych, okresów przejściowych osiągnięcia standardów określonych w Unii Europejskiej oraz nowych procedur, np. związanych z funduszami europejskimi, niezbędne będzie podjęcie działań zmierzających do podnoszenia kwalifikacji pracowników. Działania tego typu mogą przynieść realne korzyści dla gminy, np. poprzez zwiększenie środków finansowych pozyskanych ze źródeł zewnętrznych, szkolenia czy działania z zakresu cyfryzacji urzędu.

Jakość zarządzania na szczeblu lokalnym postrzegana jest także przez lokalną społeczność poprzez dostępność do instytucji publicznych.

Podstawowe instytucje usług administracyjnych na terenie Gminy Werbkowice to:

- Urząd Gminy Werbkowice;

- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Werbkowicach;
- Zespół Szkół w Werbkowicach;
- Zespół Szkół w Sahryniu;
- Przedszkole Samorządowe „Bajka” w Werbkowicach;
- Komunalny Zakład Oczyszczania w Werbkowicach;
- Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach;
- Posterunek Policji w Werbkowicach.

Należy zauważyć, iż działalność promocyjna gminy prowadzona jest na odpowiednią skalę. Funkcjonuje portal internetowy gminy i innych jednostek gminnych, posiadający elementy typowo promocyjne, pełni również rolę ogólnoinformacyjną. Ponadto gmina posiada profil na portalach społecznościowych, dostępne są materiały promocyjne w wersji elektronicznej, w postaci filmów, publikacji, spacerów multimedialnych.

Gmina prowadzi aktywną współpracę międzynarodową, która jest ważnym instrumentem promowania i przyciągania turystów lub inwestorów z zewnątrz. Narzędziami tej współpracy są projekty transgraniczne z ukraińską miastem Ugniw i ukraińskimi organizacjami pozarządowymi w ramach projektów typu „Kultura pogranicza pomostem integracji społeczności lokalnych w Euroregionie Bug”, „Wspólna promocja możliwości turystycznych oraz dziedzictwa kulturowo-historycznego obwodu lwowskiego i województwa podkarpackiego i lubelskiego” realizowane w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina 2007-2013.

Gmina prowadzi aktywną politykę międzygminną, uczestnicząc w projektach promocyjnych związanych z Gotanią. Projekt zakłada budowanie kapitału społeczno-gospodarczego poprzez budowę ponadlokalnej marki mającej kojarzyć się potencjalnym inwestorom i turystom z regionem hrubieszowsko-tomaszowsko-zamojskim. Zasięg projektu obejmuje 7 gmin powiatu hrubieszowskiego, 2 powiatu tomaszowskiego i 1 gminie powiatu zamojskiego. Zgodnie z Umową partnerską, wszystkie gminy są partnerami projektu. Podmiotem wspierającym projekt na rynku międzynarodowym jest Miasto Włodzimierz Wołyński, które będzie upowszechniać rezultaty projektu na obszarze Ukrainy.

Działając w partnerstwie z gminą Tyszowce, Łaszczów, Hrubieszów, Miejską Hrubieszów, gmina Werbkowice realizuje projekt pn. „Przyszłość i teraźniejszość w 3-ch wymiarach: Gotania – Grody Czerwieńskie – Grzęda Sokalska”. Celem projektu jest zintegrowanie istniejących i planowanych do promowania produktów turystycznych, oparcie się o rozpoznawalną markę turystyczną inną niż własną i na masową skalę wykorzystanie nowoczesnych technologii

w marketingu gospodarczym. W ramach projektu wykorzystane zostaną dotychczasowe osiągnięcia i potencjał promocyjny „Gotanii”, Zamościa oraz niewypromowanych dostatecznie „Grzędy Sokalskiej” i „Grodów Czerwieńskich.

1.9. Gospodarka finansami gminy

Jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki organizacyjne rządowej administracji publicznej są zobowiązane do uchwalania swoich budżetów. Budżet spełnia dwie zasadnicze funkcje: planowania i kontroli. Etap sporządzania planu finansowego (budżetu) jest elementem procesu budżetowania – jego pierwszą fazą. Etap planowania tworzy podstawy do realizacji drugiej podstawowej funkcji budżetu – funkcji kontroli. Realizacja tej funkcji polega na porównywaniu osiągniętych rezultatów z budżetem (planem finansowym), dokonywaniu ocen występujących rozbieżności oraz podejmowaniu odpowiednich korygujących działań. Ocena sprawności funkcjonowania budżetu możliwa jest oczywiście dopiero po upływie czasu objętego odpowiednią częścią planu finansowego.

Dochody i wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego grupuje się na podstawie klasyfikacji budżetowej.

Na dochody budżetów jednostek samorządu terytorialnego składają się:

- 1) dochody własne, tj.:
 - a) dochody z tytułu udziałów we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych i osób fizycznych,
 - b) wpływy z podatków ustalanych i pobieranych na podstawie odrębnych ustaw, tj.: podatek rolny, podatek od nieruchomości, podatek od środków transportowych, wpływy z karty podatkowej, podatek od spadków i darowizn, podatek leśny,
 - c) wpływy z opłat ustalanych i pobieranych na podstawie odrębnych ustaw, np.: z opłaty skarbowej, eksploatacyjnej, targowej, podatku od czynności cywilnoprawnych,
 - d) dochody z majątku jednostek samorządu terytorialnego,
 - e) pozostałe dochody jednostek samorządu terytorialnego, np.: opłaty administracyjne, opłaty miejscowe, odsetki od środków gromadzonych na rachunkach bankowych, odsetki za nieterminowo wnoszone opłaty;
- 2) dotacje:
 - a) celowe, w tym:

- z budżetu państwa na zadania z zakresu administracji rządowej, własne, realizowane na podstawie porozumień z organami administracji rządowej;
 - na działania realizowane na podstawie porozumień między jednostkami samorządu terytorialnego;
 - otrzymane z państwowych funduszy celowych;
- b) przekazane w ramach programów finansowanych z udziałem środków europejskich oraz innych środków zagranicznych niepodlegających zwrotowi oraz płatności z budżetu środków europejskich (§§ 200 i 620 klasyfikacji dochodów i wydatków budżetowych);
- 3) subwencja ogólna z budżetu państwa przekazywana wszystkim jednostkom samorządu terytorialnego dla uzupełnienia ich własnych dochodów (w tym część oświatowa).

Na wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego składają się:

- 1) wydatki majątkowe, w tym inwestycyjne;
- 2) wydatki bieżące jednostek budżetowych:
 - a) wynagrodzenia,
 - b) pochodne od wynagrodzeń,
 - c) dotacje, w tym dotacje dla samorządowych zakładów budżetowych;
 - d) na obsługę długu publicznego;
 - e) z tytułu udzielania poręczeń i gwarancji;
 - f) pozostałe w tym świadczenia na rzecz osób fizycznych i zakup materiałów i usług.

Analiza budżetu Gminy Werbkowice obejmuje lata 2011-2014 i opiera się na danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego. Poniżej przedstawiono dochody budżetu gminy Werbkowice.

Tabela 15. Dochody gminy w latach 2011-2014.

Dochody budżetu gminy	2011	2012	2013	2014
Dochody ogółem	26901474,33	30489366,18	26275001,29	26712235,06
Dochody własne	9918746,45	10583513,76	11190825,60	10872077,11
Dotacje ogółem	6920336,88	8109516,42	6027287,69	7270155,95
Subwencje ogólne	10062391,00	11796336,00	9056888,00	8570002,00
Subwencje na zadania oświatowe	7235979,00	7906467,00	7827551,00	7263481,00
Środki z UE na finansowanie programów i projektów	1412192,47	661175,72	7645199,07	610973,71
Dochody ogółem na 1 mieszkańca	2678,10	3053,21	2661,57	2727,69
Dochody własne na 1 mieszkańca	987,43	1059,84	1133,59	1110,19

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Analizując powyższe zagadnienie, należy stwierdzić, że w porównaniu z 2011 r., dochody ogółem budżetu gminy w 2014 r. były nieznacznie niższe. W przypadku dochodów ogółem na 1 mieszkańca można zauważyć 1,8% wzrost w stosunku do 2010 r. Dochody ogółem budżetu gminy na 1 mieszkańca wynosiły w 2014 r. 2727,69 zł i stawiają gminę na przedostatnim miejscu w powiecie. Dochody własne budżetu gminy w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2014 r. wynosiły 1110,19 zł, co plasuje gminę Werbkowice na 3 pozycji w powiecie. W 2014 r. dochody własne stanowiły w dochodach ogółem budżetu gminy 40,7%.

Tabela 16. Dochody gminy wg działów w latach 2011-2014.

Dochody gminy ogółem wg działów	2011	2012	2013	2014
Rolnictwo i łowiectwo	2394227,48	3055887,57	1559001,67	1577586,16
Leśnictwo	2411,47	4791,00	3934,06	3596,49
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	0,00	40000,00	0,00	0,00
Transport i łączność	403000,00	52156,48	731603,60	105000,00
Turystyka	0,00	0,00	22832,00	139566,83
Gospodarka mieszkaniowa	89162,97	171286,75	98696,27	93740,21
Informatyka	0,00	0,00	56,68	0,00
Administracja publiczna	374055,22	246431,32	115842,60	119164,00
Urzędy naczelnych organów władzy państwowej, kontroli i ochrony prawa oraz sądownictwa	30387,00	1776,00	1777,00	81406,00
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	23730,12	972,00	1000,00	946,20
Dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek nieposiadających osobowości prawnej oraz wydatki związane z ich poborem	8931921,00	9724127,44	9867922,85	9461072,91
Różne rozliczenia	10141280,92	11883239,34	9170855,59	8681374,20
Oświata i wychowanie	406501,17	292645,45	377839,55	589961,82
Pomoc społeczna	3722937,11	3749965,10	3454476,73	3582649,77
Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	0,00	0,00	188806,05	760010,48
Edukacyjna opieka wychowawcza	153085,93	114698,60	90765,59	74185,45
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	88226,14	473990,13	479825,80	730904,75
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	120330,00	163244,00	90083,55	701779,65
Kultura fizyczna	20217,80	514155,00	19681,70	9290,14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Należy zauważyć, iż rosną dochody w dziale „dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek nieposiadających osobowości prawnej oraz wydatki związane z ich poborem” w kontekście okresu 2010-2014. W porównaniu z 2010 r., w roku 2014 dochody te były ok. 6% wyższe (pomimo znacznego spadku w 2014 r.). W dziale „rozliczenia różne” nastąpił 16,8% wzrost dochodów w stosunku do 2010 r.

Tabela 17. Wydatki budżetu gminy w latach 2011-2014.

Wydatki budżetu gminy	2011	2012	2013	2014
wydatki ogółem	31854519,45	31509763,19	27653695,23	27409365,77
wydatki majątkowe ogółem	8962989,08	7769627,80	4981224,24	3611345,75
wydatki majątkowe inwestycyjne	8962989,08	7769627,80	4981224,24	3611345,75
wydatki bieżące ogółem	22891530,37	23740135,39	22672470,99	23798020,02
wydatki bieżące na wynagrodzenia	10014273,18	8597800,20	7784319,36	8168782,36
wydatki ogółem na 1 mieszkańca	3171,18	3155,39	2801,23	2798,87

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Wydatki majątkowe inwestycyjne stanowiły 13,17% wydatków ogółem budżetu gminy. Z powyższego zestawienia wynika, iż wydatki ogółem na jednego mieszkańca w 2014 r. są niższe niż w 2011 r. a jednocześnie jedne z najniższych wśród gmin powiatu hrubieszowskiego.

Tabela 18. Wydatki budżetu gminy wg działów w latach 2011-2014.

Wydatki gminy ogółem wg działów	2011	2012	2013	2014
Rolnictwo i łowiectwo	3223018,36	5178907,99	2235476,09	1386193,70
Leśnictwo	1990,26	1106,91	2999,56	1997,00
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	0,00	7000,00	0,00	1500,00
Transport i łączność	3364994,52	1710654,13	3512041,99	1779261,07
Turystyka	0,00	13746,20	306358,86	48329,36
Gospodarka mieszkaniowa	108884,86	1688696,48	178950,66	70930,70
Działalność usługowa	20309,68	43518,22	21484,38	15174,67
Informatyka	1481,62	1458,52	3097,78	2246,46
Administracja publiczna	2456638,70	2548292,85	2621196,51	2674607,07
Urzędy naczelnych organów władzy państwowej, kontroli i ochrony prawa oraz sądownictwa	30387,00	1776,00	1777,00	81406,00
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	267559,21	339970,31	276854,99	278957,19

Wydatki gminy ogółem wg działań	2011	2012	2013	2014
Dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek nieposiadających osobowości prawnej oraz wydatki związane z ich poborem	95967,77	0,00	0,00	0,00
Obsługa długu publicznego	132010,97	385099,09	396820,28	398013,11
Różne rozliczenia	3030,00	2978,00	14839,14	2998,61
Oświata i wychowanie	12460386,95	11909836,37	10711575,56	11020084,68
Ochrona zdrowia	83794,56	89507,23	82787,75	85297,91
Pomoc społeczna	4227294,36	4343913,75	4108364,12	4368359,91
Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	0,00	0,00	201034,50	764600,82
Edukacyjna opieka wychowawcza	196808,83	157895,00	136452,59	87078,65
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	2209091,44	1285450,18	1307379,24	1600293,60
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	1295296,25	1509573,56	1267912,87	2297191,44
Kultura fizyczna	1675574,11	290382,40	266291,36	444843,82

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Poniżej przedstawiono dochody i wydatki budżetu gminy Werbkowice według działań w ujęciu procentowym.

Tabela 19. Dochody budżetu gminy wg działań w %.

Dochody	2012	2013	2014
Ogółem	100	100	100
Rolnictwo i łowiectwo	10,02	5,93	5,90
Leśnictwo	0,01	0,01	0,01
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	0,13	0,00	0,00
Transport i łączność	0,17	2,78	0,39
Turystyka	0,00	0,08	0,52
Gospodarka mieszkaniowa	0,56	0,37	0,35
Informatyka	0,00	0,00	0,00
Administracja publiczna	0,81	0,44	0,45
Urzędy naczelnych organów władzy państwowej, kontroli i ochrony prawa oraz sądownictwa	0,00	0,01	0,30
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	0,00	0,00	0,01
Dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek nieposiadających osobowości prawnej oraz wydatki związane z ich poborem	31,89	37,55	35,42
Różne rozliczenia	38,97	34,90	32,49
Oświata i wychowanie	0,95	1,44	2,20

Dochody	2012	2013	2014
Pomoc społeczna	12,29	13,14	13,41
Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	0,00	0,71	2,84
Edukacyjna opieka wychowawcza	0,37	0,34	0,27
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	1,55	1,83	2,73
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	0,53	0,34	2,62
Kultura fizyczna	1,68	0,07	0,03

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL 2014.

Tabela 20. Wydatki budżetu gminy wg działów w %.

Wydatki	2012	2013	2014
Ogółem	100	100	100
Rolnictwo i łowiectwo	16,4	9,1	5,05
Transport i łączność	5,4	12,7	6,5
Gospodarka mieszkaniowa	5,4	0,6	0,3
Administracja publiczna	8,1	9,5	9,8
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa	1,1	1,0	1,0
Różne rozliczenia	0,0	0,1	0,0
Oświata i wychowanie	37,8	38,7	40,2
Pomoc społeczna i pozostałe zadania w zakresie polityki społ.	13,8	15,6	18,2
Edukacyjna opieka wychowawcza	0,5	0,5	0,3
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	4,1	4,7	5,8
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	4,8	4,6	8,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Statystycznego Vademecum Samorządowca 2014.

Podsumowując ten rozdział, należy podkreślić, iż Gmina prowadzi racjonalną gospodarkę finansową. Poziom wydatków nie odbiega znacząco od poziomu dochodów. Dobrze prowadzona gospodarka finansowa stanowi podstawę do absorpcji środków z Unii Europejskiej i realizacji wielu sprzyjających rozwojowi Gminy inwestycji.

1.10. Zrealizowane inwestycje w latach 2008-2014

W latach 2008-2014 na terenie Gminy Werbkowice zrealizowano szereg inwestycji służących rozwojowi Gminy. Były to przedsięwzięcia w zakresie infrastruktury wodnokanalizacyjnej, infrastruktury drogowej i komunikacyjnej, ochrony przyrody, turystyki i rekreacji, inwestycji w sferę kulturalną, społeczną i integracyjną, infrastruktury technicznej oraz aktywizacji zawodowej.

Przedmiotowe inwestycje niewątpliwie przyczyniły się do poprawy warunków życia, jak również wpłynęły pozytywnie na atrakcyjność Gminy na szczeblu regionalnym i krajowym.

Poniżej przedstawiono zestawienie inwestycji w Gminie Werbkowice z podziałem na kategorie i obszary ich realizacji.

1.10.1. Infrastruktura drogowa i komunikacyjna

Wieloletnie niedoinwestowanie inwestycji drogowych w połączeniu z rewolucyjnymi wręcz przemianami cywilizacyjnymi ostatnich lat w dziedzinie komunikacji spowodowało spiętrzenie potrzeb i oczekiwań społecznych kierowanych pod adresem władz lokalnych. W związku z tym, wychodząc naprzeciw potrzebom i oczekiwaniom społecznym, lokalny samorząd z powodzeniem realizował przedsięwzięcia o charakterze drogowym i komunikacyjnym.

W wyżej wymienionym okresie na terenie Gminy zostały zrealizowane (w tym jako partner w projekcie) inwestycje związane z infrastrukturą drogową i komunikacyjną o wartości blisko 6,3 mln zł. Inwestycje w przedmiotowym zakresie Gmina Werbkowice finansowała zarówno ze środków własnych, jak i z dotacji pozyskiwanych z różnego rodzaju źródeł zewnętrznych, pochodzących m.in. z NPRDL 2008-2011, NPRDL – Etap II Bezpieczeństwo – Dostępność – Rozwój, oraz 2007-2015 Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych.

Przedmiotowe inwestycje przyczyniły się do poprawy stanu dróg i ciągów komunikacyjnych, jak również wpłynęły na jakość, bezpieczeństwo, funkcjonalność i efektywność infrastruktury drogowej. Realizacja inwestycji z zakresu infrastruktury drogowej niewątpliwie przyczyniła się do poprawy jakości życia mieszkańców oraz poprawy atrakcyjności gospodarczej, inwestycyjnej i turystycznej Gminy.

Do przeprowadzonych inwestycji w zakresie infrastruktury drogowej i komunikacyjnej zaliczymy m.in. budowy, odbudowy, przebudowy dróg, jak również infrastrukturę towarzyszącą, w skład, której wchodzi:

- infrastruktura w zakresie poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego, tj. budowa chodników, które w znakomity sposób poprawiają bezpieczeństwo pieszych i estetykę przestrzeni wokół ciągów komunikacyjnych, budowa utwardzonych poboczy, wykonanie zjazdów, przebudowa skrzyżowań, wykonanie oświetlenia, przejścia dla pieszych wyniesione, wykonanie oznakowań, ustawienie urządzeń zabezpieczających,
- infrastruktura w zakresie ochrony środowiska: wykonanie kanalizacji burzowej i ścieków podchodnikowych, zadrzewienie, posadzenie żywoptotów,

- infrastruktura w zakresie turystyki i rekreacji: miejsc parkingowych,
- infrastruktura towarzysząca w postaci urządzeń służących do utrzymania jakości dróg i ich otoczenia.

Zrealizowane inwestycje w zakresie infrastruktury drogowej niewątpliwie wpłynęły na poprawę jakości połączeń komunikacyjnych gminy. Dzięki nowym nawierzchniom ułatwiony został dostęp do gospodarstw domowych, punktów handlowo-usługowych, gruntów rolnych, terenów inwestycyjnych, użytków ekologicznych, placówek użyteczności publicznej.

Budowa chodników, oświetlenie dróg, oznakowanie pionowe i poziome oraz zabezpieczenia ochronne wpłynęły na poprawę bezpieczeństwa poruszających się po drogach pojazdów i pieszych.

Ponadto, realizacja przedmiotowych inwestycji spowodowała zwiększenie atrakcyjności gospodarczej, inwestycyjnej i turystycznej gminy Werbkowice oraz wpłynęła na jakość życia lokalnej społeczności.

Zestawienie inwestycji w zakresie infrastruktury drogowej i komunikacyjnej
1. Remont ciągu dróg gminnych nr 111293 L i nr 111254 L na odcinku od drogi krajowej nr 74 do drogi powiatowej Nr 3419L długości 2323,5 m w miejscowości Hostynne, Konopne, gmina Werbkowice, powiat hrubieszowski Wartość inwestycji: 1 330 000 zł, w tym 665 000 zł ze środków MSWiA w ramach Narodowego Programu Rozbudowy Dróg Lokalnych; Rok realizacji: 2010
2. Remont ciągu dróg powiatowych nr 3278L Kotlice – Wakijów, nr 3420L Malice – Honiatycze Wartość inwestycji: 1 686 000 zł, w tym 843 300 zł ze środków MSWiA w ramach Narodowego Programu Rozbudowy Dróg Lokalnych; Rok realizacji: 2010
3. Rozbudowa ciągów dróg gminnych w miejscowości Werbkowice: nr 111287 ul. Szkolna i ul. Partyzantów (km 0+003,50 – 0+736,70) i nr 111255 L ul. Jana Pawła II (km 0+017,80 – 0+588,40) Wartość inwestycji: 1 551 382,27 zł, w tym 360 000 zł ze środków MSWiA w ramach Narodowego Programu Rozbudowy Dróg Lokalnych; Rok realizacji: 2011
4. Rozbudowa drogi gminnej nr 111275 L w miejscowości Werbkowice Wartość inwestycji: 1 651 457,92 zł, 825 728,96 ze środków MSWiA w ramach Narodowego Programu Rozbudowy Dróg Lokalnych; Rok realizacji: 2013
5. Modernizacja drogi dojazdowej do gruntów ornych w miejscowości Podhorce Wartość inwestycji: 45 085,10 zł, w tym 30 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2007
6. Modernizacja drogi w miejscowości Honiatycze Kolonia Wartość inwestycji: 127 514,40 zł, w tym 100 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2008
7. Modernizacja drogi w miejscowości Honiatycze Kolonia Wartość inwestycji: 65 833,01 zł, w tym 40 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2009

Zestawienie inwestycji w zakresie infrastruktury drogowej i komunikacyjnej
8. Modernizacja drogi w miejscowości Peresołowice Wartość inwestycji: 46 183,10 zł, w tym 40 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2009
9. Modernizacja drogi w miejscowości Honiatycze Kolonia Wartość inwestycji: 135 872,01 zł, w tym 60 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2010
10. Modernizacja odcinka drogi w Wilków-Peresołowice Wartość inwestycji: 66 038,70 zł, w tym 40 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2011
11. Modernizacja drogi w miejscowości Dobromierzyce Wartość inwestycji: 63 652,50 zł, w tym 60 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2012
12. Modernizacja drogi gminnej nr 111300L w miejscowości Terebiń Wartość inwestycji: 66 518,40 zł, w tym 59 866,00 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2013
13. Modernizacja drogi gminnej nr 111250L w miejscowości Podhorce Wartość inwestycji: 104 316,84 zł, w tym 105 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2010
14. Modernizacja drogi w miejscowości Honiatycze Kolonia Wartość inwestycji: 109 497,37 zł, w tym 50 000 zł ze środków Funduszu Ochrony Gruntów Rolnych Rok realizacji: 2010

1.10.2. Inwestycje w zakresie ochrony przyrody, turystyki i rekreacji

Inwestycje skierowane na ochronę środowiska, rozwój turystyki i rekreacji stanowią istotny element dla funkcjonowania gminy Werbkowice.

Położenie gminy Werbkowice świadczy o jej dużym potencjale i walorach przyrodniczych, turystycznych i rekreacyjnych. W związku z tym podejmowanie działań w celu poprawy, rozwoju i promocji oferty turystycznej i rekreacyjnej, jak również zachowania nastawione na ochronę przyrody były ważną kwestią w realizacji polityki rozwoju gminy.

Biorąc pod uwagę fakt, iż gmina Werbkowice dysponuje bardzo bogatymi zasobami przyrody, zasadnym jest podejmowanie różnego rodzaju inicjatyw mających na celu utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów, ciągłości istnienia gatunków roślin lub zwierząt wraz z siedliskami, różnorodności biologicznej oraz cennych obszarów i obiektów przyrodniczych poddanych ochronie szczególnej. W związku z powyższym realizowano na terenie gminy projekty w związku z ochroną wód powierzchniowych i głębinowych, czyli budowa sieci kanalizacji, modernizacja oczyszczalni ścieków, budowa sieci wodociągowej, usuwaniem azbestu, projekty edukacyjne związane z ochroną przyrody.

W sferze rozwoju turystyki i rekreacji podjęto szereg działań związanych ze zwiększeniem atrakcyjności gminy i poprawą warunków życia jej terenie. Ze względu to, iż obszar gminy usytuowany jest poza głównym obszarem nagromadzenia atrakcji turystycznych, nie był dostatecznie wypromowany jako miejsce wypoczynku. W związku z powyższym niezbędna była realizacja inwestycji mających za zadanie poprawę wizerunku turystycznego tego regionu oraz promocję w celu zwiększenia liczby turystów odwiedzających tereny gminy. Szczególnie ważne w kontekście promocji jest szereg projektów pod charakterystyczną nazwą Gotania. Inicjatywa obejmuje współpracę partnerską gmin z terenu trzech sąsiadujących powiatów i zakłada budowanie kapitału społeczno-gospodarczego poprzez budowę i promocję ponadlokalnej marki Gotania, kojarzącej się z regionem hrubieszowsko-tomaszowsko-zamojskim. Teren, na którym realizowany jest projekt Gotania stanowi obszar spójny i jednolity pod względem geograficznym i przyrodniczym, społeczno-gospodarczym, historycznym i kulturowym. Wykorzystanie tych walorów na potrzeby rozwoju turystyki, realizacja wspólnych działań w zakresie wdrażania i promocji stworzonej marki przynosi wymierne efekty oraz przyczynia się do rozwoju społeczno-gospodarczego.

Jednocześnie, inwestycje związane z rozbudową infrastruktury rekreacyjnej i sportowej pozytywnie wpłynęły na zaspokojenie potrzeb lokalnej społeczności. Pozwoliło to na zwiększenie aktywności fizycznej dzieci, młodzieży i dorosłych, jak również zapewniło efektywniejsze wykorzystanie czasu wolnego mieszkańców oraz osób odwiedzających gminę Werbkowice, co w konsekwencji przyczyniło się do podniesienia jakości życia na tym terenie i uczyniło region bardziej atrakcyjnym. Podjęto działania związane z tworzeniem miejsc rekreacji m.in. przystanie kajakowe, miejsca wypoczynku – altany, place zabaw, remont świetlic. Oczywiście nie brak także pamiątek z bardzo odległej przeszłości, które są przedmiotem zainteresowania archeologów oraz turystów lubujących się w najstarszych śladach osadnictwa. Wychodząc naprzeciw zasobom archeologicznym, władze gminy wybudowały kompleks wystawowy odtwarzający zabudowę z okresu II/III w. n.e. Wandalska Zagroda w krainie Gotów w Kotorowie jest areną prezentującą wydarzenia z burzliwego okresu starć Wandalów z Gotami. Plemiona Wandalskie uciekając przed nadchodzącymi z północy Gotami, przemieszczały się przez krainę zamieszkaną przez pierwszych osadników gockich między Huczwą a Bugiem. Wydarzenia te miały miejsce na przełomie II i III w. n.e. Właśnie tutaj znaleziono cenne zabytki związane z wojownikami wandalskimi. Kompleks wystawowy składa się z chaty, chaty biesiadnej, szopy, traktu drewnianego z mostkiem i kładką oraz ogrodzenia plecionkowego. Wyposażony jest w stroje damskie i męskie oraz wojownika wraz

z jego wyposażeniem. Na wyposażeniu chaty znajdują się również naczynia klepkowe, meble, naczynia gliniane i drewniane, kosze wiklinowe, warsztat tkacki, czy drewniane łózka.

Zestawienie inwestycji w zakresie ochrony przyrody, turystyki i rekreacji
<p>1. Remont i rozbudowa stadionu sportowego w Werbkowicach. Wartość inwestycji: 1 598 916,79 zł, w tym 500 000,00 zł ze środków UE w ramach PROW na lata 2007-2013; Rok realizacji: 2010-2013</p>
<p>2. Budowa przystani kajakowej wraz z zagospodarowaniem otoczenia i zakupem wyposażenia Wartość inwestycji: 42 958,04 zł, w tym 29031,00 zł ze środków UE w ramach PROW na lata 2007-2013; Rok realizacji: 2012-2013</p>
<p>3. Budowa i wyposażenie „Kompleksu wystawowego – zagroda w krainie Gotów” Wartość inwestycji: 273 090,85 zł, w tym 111 480,00 zł ze środków UE w ramach PROW na lata 2007-2013; Rok realizacji: 2012-2013</p>
<p>4. Przebudowa amfiteatru i widowni wraz z urządzeniem terenu parkowego, budowa alejek spacerowych i miejsc postojowych pojazdów oraz zagospodarowanie terenu zielenią, budowa alejek spacerowych na działce 140/1 – Park Gminny w Werbkowicach. Wartość inwestycji: 1 158 149,23 zł, w tym 400 000,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2010-2012</p>
<p>5. Stworzenie miejsca rekreacji w miejscowości Strzyżowiec gm. Werbkowice. Wartość inwestycji: 53 591,82 zł, w tym 42 873,45 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2014-2015</p>
<p>6. Budowa przystani kajakowej na rzece Huczwa w km 24+240 w m. Werbkowice wraz z zagospodarowaniem otoczenia. Wartość inwestycji: 49 895,75 zł, w tym 30 857,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2015</p>
<p>7. Stworzenie miejsca rekreacji i wypoczynku (placu zabaw) dla mieszkańców i gości w miejscowości Podhorce. Wartość inwestycji: 41 537,74 zł, w tym 23 832,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2010-2011</p>
<p>8. Stworzenie miejsca rekreacji i wypoczynku (placu zabaw) dla mieszkańców i gości w miejscowości Malice. Wartość inwestycji: 41 637,37 zł, w tym 23 889,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2010-2011</p>
<p>9. Stworzenie miejsca rekreacji i wypoczynku /placu zabaw/ dla mieszkańców i gości w miejscowości Gozdów. Wartość inwestycji: 38 820,47 zł, w tym 24 871,20 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2014-2015</p>
<p>10. Budowa siłowni zewnętrznej – miejsca rekreacji i sportu w miejscowości Werbkowice. Wartość inwestycji: 27 686,33 zł, w tym 18 424,23 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2014-2015</p>
<p>11. Stworzenie miejsca rekreacji i wypoczynku (placu zabaw) dla mieszkańców i gości w miejscowości Kotorów. Wartość inwestycji: 46 856,88 zł, w tym 30 924,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2010-2011</p>
<p>12. Witajcie w Gotanii – projekt budowy i promocji ponadlokalnej marki regionu hrubieszowsko-tomaszowsko-zamojskiego. Wartość inwestycji: 18 996,55 zł, w tym 12 496,60 zł ze środków UE w ramach RPO WL na lata 2007-2013; Rok realizacji: 2009</p>

Zestawienie inwestycji w zakresie ochrony przyrody, turystyki i rekreacji

13. Wspólna prezentacja walorów turystycznych, etnicznych i kulturowych miasta Ugniv (Ukraina) i gminy Werbkowice (Polska) na międzynarodowym rynku turystycznym. Wartość inwestycji: 78 713,45 zł, w tym 70 668,54 zł ze środków UE w ramach Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina. Rok realizacji: 2014-2015
14. Odbudujemy w wyobraźni rzeczy, których już nie ma i dopełnimy nimi obraz rzeczywistości. Wartość inwestycji: 80 514,00 zł, w tym 63957,60 zł ze środków UE w ramach Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina. Rok realizacji: 2014-2015
15. Aktywni razem – rozwój sportu, rekreacji i integracji w Gminie Werbkowice – podregion Gotania. Wartość inwestycji: 55 552,00 zł, w tym 49 996,00 zł ze środków Szwajcarii w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej . Rok realizacji: 2014
16. Od wizji do nowoczesnego zarządzania podregionem Gotania. Wartość projektu przypadająca na gminę: 1 699 126,06 zł, w tym 1 570 829,36 zł ze środków Szwajcarii w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej . Rok realizacji: 2012-2016 (planowany termin zakończenia)
17. Przyszłość i teraźniejszość w 3-ch wymiarach – Grody Czerwieński – Grzęda Sokalska Wartość inwestycji: 135 000,00 zł, w tym 114 750,00 zł ze środków UE w ramach RPO WL na lata 2007-2013; Rok realizacji: 2013-2015
18. Międzynarodowy Festiwal Kultury Antycznej Gotania – cykl imprez promujących Region Lubelski Wartość inwestycji: 189 036,85 zł, w tym 155 226,97 zł ze środków UE w ramach RPO WL na lata 2007-2013; Rok realizacji: 2013-2015

1.10.3. Inwestycje w sferę kulturalną, społeczną i integracyjną

Wychodzenie naprzeciw oczekiwaniom i potrzebom lokalnej społeczności jest jednym z priorytetowych zadań samorządu gminnego. W związku z tym podejmowanie działań umożliwiających mieszkańcom uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych, integracyjnych i rozrywkowych niewątpliwie pozytywnie wpływa na ich zadowolenie z życia na danym terenie. Stworzenie i udostępnienie infrastruktury odpowiadającej potrzebom społecznym niewątpliwie przyczynia się do rozwoju tożsamości społeczności wiejskiej, zachowania dziedzictwa kulturowego, promowania obszarów wiejskich, podniesienia standardu usług kulturalno-społecznych oraz wzmocnienia więzi mieszkańców lokalnego środowiska. Ponadto, wpływa to na wzrost atrakcyjności turystycznej i ożywienie gospodarcze regionu.

Mając to na uwadze, na terenie gminy Werbkowice zostało zrealizowanych wiele projektów, których zadaniem było osiągnięcie wyżej wymienionych celów, jak również integrację lokalnych społeczności i aktywizację mieszkańców do wspólnych działań.

Zestawienie inwestycji w sferę kulturalną, społeczną i integracyjną

1. Remont budynku świetlicy-remizy w miejscowości Peresołowice. Wartość inwestycji: 11 1671,45 zł, w tym 48 095,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2012
2. Remont budynku świetlicy-remizy w miejscowości Podhorce. Wartość inwestycji: 109 602,42 zł, w tym 61 672 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2012-2013
3. Remont budynku świetlicy w miejscowości Hostynne. Wartość inwestycji: 76 553,4 zł, w tym 44 663 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2012
4. Remont świetlicy w miejscowości Konopne. Wartość inwestycji: 225 822,65 zł, w tym 148 551,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2013-2014
5. Remont świetlicy w miejscowości Łysa Góra. Wartość inwestycji: 71 331,73 zł, w tym 46 772,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2013-2014
6. Remont świetlicy w miejscowości Malice. Wartość inwestycji: 132 785,51 zł, w tym 87 055,68 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2013-2014
7. Modernizacja Gminnego Ośrodka Kultury w Werbkowicach wraz z zakupem wyposażenia. Wartość inwestycji: 67 790,95 zł, w tym 41 685,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2011
8. Remont świetlicy-remizy w miejscowości Terebiń. Wartość inwestycji: 213 414,18 zł, w tym 136 174,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2013-2014
9. Remont świetlicy-remizy w miejscowości Turkowice. Wartość inwestycji: 280 251,77 zł, w tym 162 061,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2013-2014
10. Remont budynku świetlicy-remizy w miejscowości Honiatycze. Wartość inwestycji: 178 500 zł, w tym 160 000,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2014-2015
11. Remont świetlicy w miejscowości Terebiniec. Wartość inwestycji: 176 846,04 zł, w tym 94 874,25 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2014-2015
12. Remont świetlicy-remizy w miejscowości Alojzów. Wartość inwestycji: 38 125,41 zł, w tym 20 807 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2010-2012
13. Remont i modernizacja budynku świetlicy w miejscowości Dobromierzyce. Wartość inwestycji: 20 044,01 zł, w tym 7679,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2012
14. Promowanie tradycji kulinarnych charakterystycznych dla terenu Gminy Werbkowice w ramach spotkań i warsztatów oraz udostępnienie i wyposażenie pomieszczenia służącego do organizacji tych spotkań i warsztatów. Wartość inwestycji: 42 850,89 zł, w tym 24 611,30 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2011-2012
15. Propagowanie tradycji ludowego muzykowania na terenie Gminy Werbkowice poprzez organizację warsztatów oraz zakupu strojów ludowych, instrumentów i akcesoriów muzycznych. Wartość inwestycji: 43 675,41 zł, w tym 24 999,00 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2011-2012

Zestawienie inwestycji w sferę kulturalną, społeczną i integracyjną
16. Tworzenie i upowszechnianie lokalnej twórczości artystycznej. Wartość inwestycji: 24 825,75 zł, w tym 17392,20 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2012-2014
17. Remont i modernizacja świetlicy wiejskiej w Honiatyczach. Wartość inwestycji: 34 419,56 zł, w tym 19 784,70 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2011-2012
18. Remont pomnika w miejscowości Hostynne-Kolonia. Wartość inwestycji: 29 195,60 zł, w tym 18 598,50 zł ze środków UE w ramach LEADER. Rok realizacji: 2014-2015
19. Współpraca transgraniczna Werbkowice-Ugnow. Wartość inwestycji: 78 416,00 zł, w tym 78 416,00 zł ze środków UE w ramach Programu wspierania inicjatyw transgranicznych w euroregionie Bug. Rok realizacji: 2010-2011
20. Wandalowice z Zagrody w Krainie Gotów – warsztaty promujące dziedzictwo kulturowe w Gminie Werbkowice. Wartość inwestycji: 42 228,75 zł, w tym 37 499,13 zł ze środków Szwajcarii w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej . Rok realizacji: 2013-2015
21. Remont z budową urządzeń infrastruktury technicznej, parkingu, tarasu, ogrodzenia oraz wyposażenia świetlicoremixy w Gozdowie Wartość inwestycji: 339 802,78 zł, w tym 187 147,00 zł ze środków UE w ramach PROW na lata 2007-2013; Rok realizacji: 2009-2010
22. Remont budynku-świetlica remizy i budowa zbiornika na ścieki sanitarne na działce nr 15 i 16 w miejscowości Wronowice. Wartość inwestycji: 102 695,8 zł, w tym 42 000,00 zł ze środków UE w ramach programu LEADER; Rok realizacji: 2010-2012

1.10.4. Inwestycje w zakresie infrastruktury technicznej

Inwestycje dotyczące budowy, rozbudowy i modernizacji infrastruktury technicznej są ściśle związane z wymogami polskich oraz europejskich standardów i norm jakościowych w tej dziedzinie, a tym samym przyczyniają się do znaczącej poprawy ochrony środowiska naturalnego i jakości życia na obszarze gminy. Przedsięwzięcia skierowane na budowę kanalizacji sanitarnej, modernizację oczyszczalni ścieków, budowę infrastruktury internetowej oraz budowę i modernizację sieci wodociągowej stanowią realizację założonych celów gminy Werbkowice.

Na płaszczyźnie ekologicznej tego typu działania wpływają na redukcję ilości odprowadzanych do środowiska zanieczyszczeń do ilości zgodnych z przepisami prawa, a w efekcie poprawia się jakość wód i tym samym zabezpieczenie ekosystemu przed negatywnym wpływem odprowadzanych do niego ścieków, co skutkuje podwyższeniem bezpieczeństwa mikrobiologicznego i epidemiologicznego terenu gminy.

W aspekcie społeczno-zdrowotnym realizacja zakresu ww. inwestycji ma znaczenie dla poprawy warunków sanitarnych i zmniejszenia zagrożenia zdrowia mieszkańców oraz podniesienia standardu ich życia, a także zwiększenia atrakcyjności obszaru gminy w oczach jego mieszkańców.

Biorąc pod uwagę obszar techniczno-organizacyjny, sprawnie funkcjonujący system usuwania ścieków sanitarnych, a także doprowadzenia wody, a tym samym uregulowania gospodarki wodno-ściekowej na terenie gminy poprawia jakość usług wodno-ściekowych.

W aspekcie formalno-prawnym wybudowanie infrastruktury technicznej w zakresie wykonania kanalizacji sanitarnej i sieci wodociągowej wpływa na spełnienie wymagań prawa polskiego i Unii Europejskiej, w tym wymagań dyrektyw środowiskowych UE, mówiących o ochronie, zachowaniu i poprawie jakości środowiska, ochronie zdrowia ludzkiego oraz oszczędnego i racjonalnego wykorzystania zasobów naturalnych.

Konsekwencją realizacji inwestycji z zakresu infrastruktury technicznej na płaszczyźnie gospodarczej jest podniesienie atrakcyjności regionu dla inwestorów poprzez udostępnienie infrastruktury technicznej na terenie objętym budową kanalizacji i wodociągu.

Istotną kwestią, jaką należy podjąć, są inwestycje w rozwój społeczeństwa informacyjnego na terenie gminy. Podjęto również działania mające na celu wdrożenia programu zmniejszenia niskiej emisji dzięki opracowaniu o realizacji Programu Działań na Rzecz Zrównoważonej Energii.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż budowa kanalizacji sanitarnej, budowa i modernizacja sieci wodociągowej oraz budowa infrastruktury technicznej zewnętrznej była konieczna z uwagi na korzyści, jakie zostaną osiągnięte w wyniku wdrożenia przedmiotowych inwestycji.

Wykaz inwestycji w zakresie infrastruktury technicznej
1. Budowa sieci wodociągowej z przyłączami z pompownią dla Alojzowa i Gozdowa Gm. Werbkowice zasilana z wodociągu Werbkowice oraz budowa sieci wodociągowej z przyłączami dla części miejscowości Gozdów Gm. Werbkowice zasilana z wodociągu Czerniczyn Gm. Hrubieszów z budową przejścia sieci wodociągowej pod drogą krajową nr 74. Wartość inwestycji: 1208 344,90 zł, w tym 564 222,00 zł ze środków UE w ramach PROW na lata 2007-2013 r.; Rok realizacji: 2009-2012
2. Budowa sieci wodociągowej z przyłączami w miejscowościach: Wilków, Łysa Góra, Strzyżowiec, Terebiniec, Peresołowice, Dobromierzyce, Werbkowice. Wartość inwestycji: 3 450 568,13 zł, w tym 1 241 302,00 zł ze środków UE w ramach PROW na lata 2007-2013 r.; Rok realizacji: 2011-2014
3. Modernizacja biologicznej oczyszczalni ścieków w m. Werbkowice. Wartość inwestycji: 8 222 949,73 zł, w tym 2 194 470,00 zł ze środków UE w ramach PROW na lata 2007-2013 r.; Rok realizacji: 2013-2015
4. Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w miejscowości Werbkowice. Wartość inwestycji: 892 964,36 zł, w tym 892 964,36 zł ze środków UE w ramach PO IG na lata 2007-2013 r.; Rok realizacji: 2013-2015

5. Budowa sieci kanalizacji sanitarnej dla miejscowości Werbkowice.
Wartość inwestycji: 5 078 919,89 zł, w tym 3 626 178,59 zł ze środków UE w ramach RPO WL na lata 2007-2013 r.;
Rok realizacji: 2010-2012

6. Nowe technologie – lepsza jakość publicznych usług internetowych w powiecie hrubieszowskim.
Wartość inwestycji: 763 968,64 zł, w tym 649 373,34 zł ze środków UE w ramach RPO WL na lata 2007-2013 r.;
Rok realizacji: 2010-2011

7. Opracowanie Planu Gospodarki Niskoemisyjnej w Werbkowicach.
Wartość inwestycji: 23 300,00 zł, w tym 21 185,00 zł ze środków UE w ramach PO liŚ na lata 2007-2013 r.;
Rok realizacji: 2014-2015

1.10.5. Inwestycje w kapitał ludzki – aktywizacja zawodowa

Gmina Werbkowice w latach 2008-2014 uczestniczyła w przedsięwzięciach na rzecz aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. W ramach swojej działalności Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Werbkowicach realizował kilka edycji projektu współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Priorytet VII: Promocja integracji społecznej, działanie: 7.1. Rozwój i upowszechnienie aktywnej integracji, Poddziałanie 7.1.1 Rozwój i upowszechnianie aktywnej integracji przez ośrodki pomocy społecznej, tytuł projektu: „Integracja i Ja”.

Celem projektu była aktywizacja społeczno-zawodowa osób z terenu gminy Werbkowice zagrożonych wykluczeniem społecznym do końca 2014 r. poprzez aktywną integrację. Uczestnictwo w projekcie było bezpłatne.

Uczestnicy projektu zostali objęci działaniami w ramach kontraktów socjalnych obejmujących następujące instrumenty aktywnej integracji:

- instrumenty aktywizacji społecznej – poradnictwo oraz wsparcie psychologiczne i doradcze w zakresie podniesienia poziomu umiejętności życiowych umożliwiających pokonywanie barier społecznych,
- instrumenty aktywizacji zawodowej – usługi wspierające w formie doradztwa zawodowego,
- instrumenty aktywizacji edukacyjnej – zajęcia umożliwiające zdobycie nowych kompetencji i umiejętności zawodowych poprzez kursy, szkolenia zawodowe.

Grupa docelowa projektu to blisko 90 osób spełniających następujące kryteria:

- osoby bezrobotne, pracujące w rolnictwie,
- wiek od 15 do 64 lat,
- zagrożenie wykluczeniem społecznym,

- korzystanie ze świadczeń pomocy społecznej.

Rodzaje wsparcia: wsparcie psychologiczne, doradztwo zawodowe grupowe, szkolenia zawodowe. Ilość godzin: doradztwo zawodowe – 115 h; wsparcie psychologiczne – 196 h; szkolenia zawodowe – 1977 h. Przeprowadzone kursy i szkolenia pozwoliły osobom bezrobotnym, jak również zagrożonym wykluczeniem społecznym na podniesienie kwalifikacji lub zdobycie nowych zawodów i umiejętności, w związku z czym zwiększyły się ich szanse na znalezienie pracy.

Gmina Werbkowice realizowała również projekt finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego pod nazwą „KU PRZYSZŁOŚCI” Priorytet IX Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, Działanie 9.1 Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty, Poddziałanie 9.1.2 Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych. W ramach przedsięwzięcia uczennice i uczniowie Szkoły Podstawowej w Werbkowicach wezmą udział w dodatkowych zajęciach z matematyki, przyrody, języka angielskiego i informatyki oraz wyrównawczych zajęciach z matematyki, przyrody, języka angielskiego. Łącznie projektem objętych było 154 uczniów Szkoły Podstawowej w Werbkowicach.

Gmina Werbkowice realizowała również projekt finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego pod nazwą „SZKOŁA PRZYSZŁOŚCI” Priorytet IX Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, Działanie 9.1 Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty, Poddziałanie 9.1.2 Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych. W ramach przedsięwzięcia uczennice i uczniowie Szkoły Podstawowej im. s. Wandy Longiny Trudzińskiej i siedmiu wychowanków w Sahryniu brali udział w dodatkowych zajęciach z matematyki, przyrody, języka angielskiego i informatyki oraz wyrównawczych zajęciach z matematyki, przyrody, języka angielskiego. Łącznie projektem objętych było 37 uczniów klas III-VI Szkoły Podstawowej w Sahryniu.

Natomiast Samorządowa Jednostka Oświaty w Werbkowicach realizowała projekt pt: „Indywidualizacja nauczania i wychowania w klasach I-III w Gminie Werbkowice”. Projekt współfinansowany był przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, 9.1. Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty, 9.1.2. Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów

z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszenie różnic w jakości usług edukacyjnych. Celem działań podejmowanych w ww. projekcie jest wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów poprzez indywidualizację procesu dydaktyczno-wychowawczego w klasach I-III szkoły podstawowej. Cele te zostaną zrealizowane poprzez zapewnienie każdemu dziecku oferty edukacyjno-wychowawczo-profilaktycznej zgodnej z jego indywidualnymi potrzebami i możliwościami.

Wykaz inwestycji w kapitał ludzki wyrównanie szans edukacyjnych i aktywizację zawodową
1. Integracja i Ja Wartość inwestycji: 466 819,82 zł, w tym 418 673,29 zł z PO KL 2007-2014 Rok realizacji: 2008-2014
2. Indywidualizacja nauczania i wychowania w klasach I-III w Gminie Werbkowice Wartość inwestycji: 141 222,90 zł, w tym 141 222,90 zł z PO KL 2007-2014 Rok realizacji: 2011-2012
3. Szkoła Przyszłości Wartość inwestycji: 136 670,81 zł, w tym 120 853,06 zł z PO KL 2007-2014 Rok realizacji: 2014
4. Ku przyszłości Wartość inwestycji: 197 511,30 zł, w tym 186 538,45 zł z PO KL 2007-2014 Rok realizacji: 2013-2014

Podsumowując wszystkie inwestycje realizowane na terenie gminy Werbkowice, należy zaznaczyć, iż przeprowadzone przedsięwzięcia miały przede wszystkim na celu poprawę warunków i jakości życia mieszkańców. Ponadto, wpłynęły na podniesienie atrakcyjności gminy na szczeblu regionalnym i krajowym. Jednym z kluczowych elementów było podniesienie atrakcyjności turystycznej gminy, czego efektem ma być wzrost liczby turystów odwiedzających obszar gminy Werbkowice. Budowa, rozbudowa czy modernizacja infrastruktury na terenie gminy były reakcją na spełnienie potrzeb i oczekiwań mieszkańców.

2. ANALIZA SWOT

Kluczowym elementem stosowanym w analizie sytuacji jakiegokolwiek przedsięwzięcia jest analiza SWOT. Stanowi ona narzędzie analizy strategicznej służące do określenia najlepszych kierunków rozwoju badanego obiektu ze względu na cel działania, w wyniku przeprowadzenia badania otoczenia obiektu oraz jego wnętrza, poprzez identyfikację wewnętrznych i zewnętrznych czynników wobec obiektu oraz zależności między nimi. To narzędzie, dzięki któremu można zanalizować i rozpoznać własne silne i słabe strony (Strengths i Weaknesses), a także istniejące i potencjalne szanse i zagrożenia (Opportunities i Threats) płynące z otoczenia zewnętrznego. Stanowi ona podstawę do określenia celów strategicznych oraz szczegółowych celów operacyjnych.

Analiza SWOT Gminy Werbkowice została przeprowadzona w 6 obszarach strategicznych:

1. Położenie i komunikacja;
2. Atrakcyjność turystyczna;
3. Edukacja;
4. Zarządzanie energią;
5. Gospodarka;
6. Sfera społeczna.

Mocne strony	Słabe strony
<p>Położenie i komunikacja:</p> <ul style="list-style-type: none">• Dostęp do drogi krajowej nr 74 Sulejów – Granica Państwa) oraz drogi wojewódzkiej nr 850;• Położenie w pobliżu granicy z Ukrainą (przejście graniczne Zosin);• Międzynarodowa Magistrala LHS (linia nr 65) Sławków Południowy -Hrubieszów – Granica Państwa.	<p>Położenie i komunikacja</p> <ul style="list-style-type: none">• Utrudniona dostępność komunikacyjna;• Niedostateczny stan techniczny wielu dróg lokalnych i ulic;• Nie wystarczająca sieć połączeń pasażerskich (drogowych i kolejowych),• Oddalenie od większych stref aktywności gospodarczej;• Brak ścieżek rowerowych.

Mocne strony	Słabe strony
<p>Atrakcyjność turystyczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Walory przyrodnicze atrakcyjne dla rekreacji, turystyki i agroturystyki, występowanie pomników przyrody, • Bogactwo i różnorodność materialnych i niematerialnych zasobów dziedzictwa historycznego, kulturowego • Bogata historia gminy; • Atrakcyjne turystycznie zabytkowe budynki i obiekty; • Utrzymana w naturalnym stanie przyroda; • Wykorzystanie walorów turystycznych rzeki Huczwy, • Niski stopień zanieczyszczenia środowiska naturalnego. • Położenie w podregionie Gotania. • Atrakcyjne położenie w ciągu historycznego szlaku grodów czerwieńskich; 	<p>Atrakcyjność turystyczna</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nieefektywne wykorzystanie walorów do rozwoju usług około turystycznych (przyrodniczych i historycznych); • Brak gospodarczego wykorzystania zwiększonego natężenia ruchu turystycznego w sezonie letnim; • Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura dla turystyki rowerowej, w tym brak sieci ścieżek rowerowych obejmującej główne atrakcje gminy; • Brak świadomości potencjalnych turystów o atrakcyjności Gminy Werbkowice; • Brak dostatecznej bazy turystycznej/noclegowej.
<p>Edukacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Istniejąca infrastruktura oświatowa- • Dobra współpraca między szkołami i samorządem oraz wieloma instytucjami wspierającymi działania dydaktyczne i opiekuńczo-wychowawcze • Sieć Internet dostępna we wszystkich szkołach • Doświadczenie części nauczycieli w stosowaniu technologii informacyjno-komunikacyjnej w procesie kształcenia 	<p>Edukacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Utrudniony dostęp do edukacji ponadgimnazjalnej (stosunkowo duże oddalenie od najbliższych placówek). • Niezadowolający stan techniczny infrastruktury jednostek oświatowych” • Niedoposażenie i w związku z tym małe wykorzystanie nowoczesnych narzędzi pracy, w tym w procesie kształcenia
<p>Zarządzanie energią:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Korzystne warunki do wykorzystania odnawialnych źródeł energii (przede wszystkim słońca i wiatru) 	<p>Zarządzanie energią</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wysokie koszty energii w sektorze publicznym; • Niewykorzystany potencjał lokalizacyjny do produkcji energii ze źródeł odnawialnych.
<p>Gospodarka:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjna lokalizacja do stworzenia terenów inwestycyjnych (możliwość rozwoju branż związanych z transportem i logistyką oraz wprowadzaniem do obrotu produktów rolnych); • Duża liczba indywidualnych gospodarstw rolnych opartych na tradycyjnych produktach; • Bardzo wysoka jakość gleb; • Idealne warunki do rozwoju agroturystyki; • Potencjał do rozwoju eksportu (położenie w pobliżu zewnętrznej granicy Unii Europejskiej, granicy z Ukrainą). • Relatywnie niskie koszty siły roboczej. 	<p>Gospodarka:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Słabo rozwinięty przemysł lokalny; • Wysokie zatrudnienie w rolnictwie pośród ludności wiejskiej; • Brak miejscowej bazy umożliwiającej przetwórstwo i wprowadzanie do obrotu produktów rolnych (warzywa i owoce); • Niedostateczny poziom przygotowania potencjalnych terenów inwestycyjnych (obszary zrewitalizowane, uzbrojone itd.); • Oddalenie od większych stref aktywności gospodarczej; • Niski poziom innowacyjności przedsiębiorstw.

Mocne strony	Słabe strony
<p>Sfera społeczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> Niska gęstość zaludnienia, Wysoki odsetek ludzi młodych w stosunku do mieszkańców gminy, Systematyczne działania samorządu w zakresie inwestycji wod-kanalizacyjnej, Dobry system opieki społecznej oraz zdrowotnej. Dobry poziom oferty społeczno-kulturalnej Realizacja licznych, nowych inwestycji (obiekty społeczno-kulturalne, rekreacyjne) Dobra współpraca lokalna m.in. na poziomie OSP, KGW a JST 	<p>Sfera społeczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> Niekorzystna sytuacja na rynku pracy; Ujemny przyrost naturalny; Relatywnie niskie dochody społeczeństwa; Wysoki odsetek migracji młodych ludzi; Niedostateczne wykorzystanie tradycji, wielokulturowości i dziejów historycznych w działaniach kulturalno-promocyjnych; Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna Brak infrastruktury dostępowej do terenów rekreacyjnych dla mieszkańców (np. ścieżek rowerowych, miejsc spacerowych);

Szanse	Zagrożenia
<p>Położenie i komunikacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> Poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym; Poprawa funkcjonalności oraz spójności dróg gminnych z drogami powiatowymi; Poprawa systemu komunikacji gminy; 	<p>Położenie i komunikacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> Pogorszenie się stanu technicznego dróg w wyniku eksploatacji (brak remontów); Brak synergii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy z rozwojem infrastruktury drogowej i komunikacyjnej; Pogorszenie się bezpieczeństwa w ruchu drogowym.
<p>Atrakcyjność turystyczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> Zwiększenie rozpoznawalności marki Gminy Werbkowice jako miejsca atrakcyjnego dla turystyki; Wzrost liczby turystów odwiedzających gminę (pobyty jednodniowe); Wzrost liczby osób korzystających z oferty agroturystycznej (pobyty dłuższe) 	<p>Atrakcyjność turystyczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> Brak rozwoju sektora turystyki w tym bazy noclegowej i rekreacyjnej na terenie gminy; Powolne wyniszczanie obiektów cennych historycznie.
<p>Edukacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> Zmniejszenie dysproporcji edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich; Wzrost liczby dzieci objętych unijnymi ponadprogramowymi projektami zwiększania jakości edukacji; Wzrost aktywności zawodowej osób dorosłych – kształcenie ustawiczne. Możliwość rozbudowy szkolnictwa ponadgimnazjalnego na terenie gminy 	<p>Edukacja</p> <ul style="list-style-type: none"> Zwiększenie dysproporcji edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich; Zmniejszenie liczby objętych dzieci ponadprogramowymi projektami zwiększania jakości edukacji ; Spadek aktywności zawodowej osób dorosłych. Spadek atrakcyjności oferty edukacyjnej jednostek oświatowych z terenu gminy Ograniczone środki na działalność edukacyjną

Szanse	Zagrożenia
<p>Zarządzanie energią:</p> <ul style="list-style-type: none"> Zmniejszenie kosztów zużycia energii w budynkach sektora publicznego, gospodarstwach domowych, przedsiębiorstwach; Zwiększenie wykorzystania alternatywnych źródeł energii; Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska. 	<p>Zarządzanie energią:</p> <ul style="list-style-type: none"> Wzrost kosztów energii związany z podwyżkami cen energii; Brak spełnienia coraz ściślejszych norm środowiskowych.
<p>Gospodarka:</p> <ul style="list-style-type: none"> Rozwój inwestycji na profesjonalnie przygotowanych terenach inwestycyjnych; Rozwój branż związanych z transportem i logistyką oraz wprowadzaniem do obrotu produktów rolnych; Wzrost przychodów do budżetu gminy w wyniku rozwoju działalności gospodarczej (podatek od nieruchomości); Wyspecjalizowanie produkcji gospodarstw rolnych; Wzrost miejsc pracy oraz wysokości dochodów. 	<p>Gospodarka:</p> <ul style="list-style-type: none"> Brak rozwoju przemysłu lokalnego; Stacja gospodarcza gminy (brak inwestowania kapitału zewnętrznego); Malejąca opłacalność produkcji rolnej gospodarstw niewyspecjalizowanych na konkretne produkty;
<p>Sfera społeczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> Zwiększenie poziomu integracji społecznej; Wzrost wykorzystania tradycji, wielokulturowości i dziejów historycznych w działaniach kulturalno-promocyjnych (rozwój tzw. patriotyzmu lokalnego). Stworzenie nowoczesnej bazy sportowo-rekreacyjno-szkoleniowej w gminie; Poprawa funkcjonalności infrastruktury społecznej (sieć wodociągowa i kanalizacyjna); Stworzenie marki Gminy Werbkowice jako miejsca atrakcyjnego do zamieszkania; Zmniejszenie migracji osób młodych z terenu gminy. 	<p>Sfera społeczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> Spadek liczby mieszkańców gminy; Wzrost bezrobocia; Zanik lokalnych tradycji. Spadek dochodów jst

2.1. Wyniki badania ankietowego

Celem badania było zidentyfikowanie obszarów życia gminy, których dotyczą cele, a następnie wyodrębnienie tych o znaczeniu pierwszo- i drugorzędym. Badanie przeprowadzono na terenie Gminy Werbkowice w III kwartale 2015 r. Przeprowadzone zostało w formie ankiety, na którą odpowiedziało 20 mieszkańców. Dotyczyło ono strategii rozwoju gminy, stanu różnych sektorów życia społecznego oraz wskazówek dotyczących przyszłych działań w obrębie samorządu Gminy Werbkowice.

Badanie ankietowe jest istotnym elementem uspołecznienia w procesie planowania strategicznego. Ankiety zawierały następujące informacje kluczowe dla niniejszej strategii:

- ankietowani uznali za najpilniejsze do realizacji na terenie gminy następujące zadania: poprawa infrastruktury drogowej, rozwój przedsiębiorczości i pozyskiwanie inwestorów oraz poprawę bezpieczeństwa publicznego.
- ankietowani wykazali następujące problemy związane z jakością życia: niedostateczny poziom zwodociągowania i kanalizacji, zbyt mała liczba kursujących autobusów/busów w okresie wakacyjnym, brak miejsc pracy, niezadowalająca jakość infrastruktury drogowej, bezrobocie, emigracja zarobkowa rodziców, biurokracja, nie wszystkie miejscowości mają infrastrukturę światłowodową, niski poziom nauczania w szkołach, słaby dostęp do lekarzy specjalistów, zanieczyszczenie (np. w rzece Huczwie, która ma przyciągać turystów, jest dużo śmieci), niskie zarobki, brak żłobków, minimalny dostęp do ośrodków kultury na wsi.
- ankietowani wskazali na źródła finansowani przedsięwzięć w gminie: granty ze środków unijnych i innych środków krajowych i międzynarodowych, partnerstwo publiczno-prywatne.
- ankietowani wskazali następujące mocne strony gminy: położenie gminy, infrastruktura sportowo rekreacyjna, hala gimnastyczna i zaplecze sportowe, dostęp do informacji ogólnej i lokalnej przez internet, dobra jakość gleb, w pobliżu przejście graniczne z Ukrainą, położenie przy drodze krajowej, przebiegająca przez teren gminy linia kolejowa, niskie koszty pracy, dobre gleby, środowisko naturalne, cukrownia, ludność, współpraca lokalna, inwestycje, poszukiwanie środków unijnych, renoma gminy, koło gospodyń wiejskich, walory przyrodnicze.
- ankietowani wskazali następujące szanse rozwojowe gminy: współpraca z innymi gminami, pozyskiwanie środków unijnych, promocja gminy, rozwój turystyki i agroturystyki, szeroki dostęp do internetu, dostępność funduszy zewnętrznych w tym unijnych, korzystne trendy w rozwoju turystyki wiejskiej, napływ inwestorów zewnętrznych, zmniejszenie bezrobocia i wzrost płac, partnerstwo publiczno-prawne, granty zewnętrzne, współpraca regionalna, łączenie inwestycji z innymi samorządami, szukanie inwestorów.
- ankietowani wskazali następujące słabe strony gminy: brak miejsc pracy dla młodych, brak zakładów pracy, zadłużenie, wysoki poziom bezrobocia, brak dużych zakładów pracy, pogarszający się stan dróg gminnych, brak pełnej kanalizacji i wodociągów, niewielki zasięg sieci sanitarnej.

- ankietowani wskazali następujące zewnętrzne zagrożenia gminy: spadek przyrostu naturalnego, kryzysy rodzinne, wysoki poziom bezrobocia, biurokracja, patologie społeczne alkoholizm, niestabilne i nieprecyzyjne przepisy prawne, brak środków pieniężnych, brak perspektywy dla młodzieży, mniejsze dotacje z Unii, imigranci, wzrost przestępczości.
- analiza ankiet jasno wskazuje, iż największą bolączką mieszkańców gminy jest brak możliwości zatrudnienia na terenie gminy (najwięcej ocen negatywnych). Jednocześnie najbardziej optymistycznie określono sektor opieki społecznej i ochrony zdrowia oraz oświatę.
- ankietę wypełniło: 19% mężczyzn i 81% kobiet – osoby w większości w wieku 26-45 lat, aktywne zawodowo.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy SWOT wynika, że do największych atutów gminy należy atrakcyjność turystyczna. Ciekawa i intrygująca historia Gminy Werbkowice, miejsca o dużych wartościach historycznych oraz unikalne walory przyrody z pewnością mogą przyciągnąć rzesze turystów. Gmina posiada bardzo dobre warunki do rozwoju sektora turystyki, ukierunkowanej w szczególności na agroturystykę. Obszar gminy cechuje strategiczna lokalizacja, blisko wschodniej granicy kraju oraz bezpośrednio na trasie drogi krajowej nr 74 i kolejowej linii szerokotorowej, co wskazuje na dobrą bazę rozwojową o kierunku logistycznym/przeładunkowym.

Najwyższy stopień nasłonecznienia w kraju oraz potencjał rolniczy, które charakteryzują ten obszar, stwarzają również możliwość wykorzystania energii produkowanej z promieni słonecznych, wiatru i biomasy. Gmina Werbkowice posiada dobrze rozwinięty system oświaty oraz rosnącą liczbę dzieci korzystających z wychowania przedszkolnego. Gospodarka oparta jest przede wszystkim na rolnictwie oraz produktach lokalnych. W sferze społecznej do najważniejszych atutów gminy należy wysoki odsetek ludzi młodych oraz infrastruktura społeczna. Do najważniejszych zidentyfikowanych problemów gminy należy wysoki poziom bezrobocia oraz migracji ludzi młodych. Słabą stroną analizowanego obszaru jest również niedostateczny stan infrastruktury drogowej, który bezpośrednio wpływa na problemy komunikacyjne oraz bezpieczeństwo w ruchu drogowym. Brakuje odpowiedniej infrastruktury technicznej związanej rekreacją oraz bazy noclegowej. Słabą stroną gospodarki w obszarze gminy jest głównie niedostatecznie rozwinięty przemysł lokalny, brak stworzonych i wypromowanych uzbrojonych terenów inwestycyjnych oraz oddalenie od większych stref aktywności gospodarczej. Do pozostałych najważniejszych zidentyfikowanych problemów

Gminy Werbkowice należy zaliczyć duże ryzyko dysproporcji edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich oraz brak kompleksowych systemów zarządzania energią.

W perspektywie 2015-2020 przed Gminą Werbkowice stoją ogromne wyzwania, ale i zagrożenia. Najważniejszym zagrożeniem jest głównie stagnacja rozwojowa gminy oraz realne ryzyko wzrostu migracji ludzi młodych poza obszar gminy w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków do życia. W celu eliminacji lub redukcji zidentyfikowanych ryzyk niezbędne jest efektywne wykorzystanie silnych atutów gminy oraz podjęcie działań eliminujących lub redukujących jej słabe strony. Kluczowe znaczenie w wykorzystaniu szans rozwojowych gminy stanowi możliwość wykorzystania środków finansowych w ramach nowej perspektywy unijnej polityki spójności oraz wspólnej polityki rolnej na lata 2014-2020.

Na podstawie przeprowadzonej analizy SWOT zostały zidentyfikowane najważniejsze cele strategiczne Gminy Werbkowice w perspektywie 2015-2020: Wszystkie cele strategiczne gminy są zgodne z celami najważniejszych dokumentów strategicznych na poziomie Unii Europejskiej, kraju oraz województwa.

3. WIZJA I MISJA ROZWOJU GMINY – CELE STRATEGICZNE

3.1. Wizja rozwoju gminy

Werbkowice w 2020 roku to Gmina znana z wysokiego poziomu życia mieszkańców. To ośrodek o znaczeniu ponadlokalnym w zakresie administracyjnym, kulturalnym, edukacyjnym, handlowo-usługowym i gospodarczym z własnym zapleczem przemysłowym.

Wizja rozwoju Gminy zakłada doprowadzenie do tego, że w 2020 roku będzie można uznać przedstawione twierdzenie za odnoszące się w pełni do Werbkowic. Wizja wskazuje na konieczność rozwoju gminy w kierunku zaspokajania rosnących potrzeb mieszkańców. Ten element związany jest z normalnym funkcjonowaniem gminy. Wizja odnosi się również do ponadlokalnej roli Gminy w zakresie usług, generowania miejsc pracy, potrzeb dotyczących wypoczynku i rozrywki. Równolegle należy prowadzić działania mające na celu budowanie oferty gminy w zgodzie z potrzebami i oczekiwaniami gmin sąsiednich; tylko taki harmonijny rozwój gminy będzie dawał szansę na wzrost rangi Werbkowic w regionie.

Dodatkowo do 2020 roku Werbkowice powinny stać się samodzielnym ośrodkiem turystycznym i centrum generującym usługi turystyczne dla całego regionu i rozwój w tym zakresie winna pogodzić na tym samym poziomie z rozwojem gospodarczym, poprzez lokalizację przedsiębiorców na przewidzianych na ten cel terenach.

Osiągnięcie powyższych elementów strategii byłoby niemożliwe przy wykorzystaniu tylko własnych zasobów finansowych. Konieczny jest zatem dopływ kapitału i nowe inwestycje na terenie gminy. Osiągnąć to można poprzez wypracowanie oferty i poprawę bazy ekonomicznej gminy.

3.2. Misja rozwoju gminy

Misję rozwoju gminy Werbkowice należy rozumieć jako deklarację samorządu gminy co do generalnego celu rozwoju gminy i wynikających z tego celu głównych kierunków zmian z lokalnej przestrzeni społeczno-ekonomicznej. Misja zatem przywołuje przyszły, pożądany przez lokalne władze obraz gminy oraz kierunki przekształceń poszczególnych składników rzeczywistości gminnej, niezbędne dla osiągnięcia tego obrazu. Misja musi z założenia być podstawą do podejmowania

konkretnych działań – nie tylko przez władze gminy, ale także przez jej obecnych i przyszłych mieszkańców oraz funkcjonujące lub chcące tutaj się ulokować podmioty gospodarcze.

Misja, określająca co samorząd gminy chce osiągnąć w okresie objęty niniejszą strategią, musi być oparta na konkretnych zasobach, szansach i możliwościach rozwoju oraz brać pod uwagę wszelkie bariery i zagrożenia rozwojowe – zarówno wewnętrzne, jak i generowane przez otoczenie. Podstawą określenia misji rozwoju gminy Werbkowice jest założenie, że gmina dysponuje mnóstwem atutów i szans (nie zawsze dostępnych innym gminom), umożliwiających jej efektywny rozwój społeczno-ekonomiczny w warunkach konkurowania z innymi obszarami województwa lubelskiego.

Wychodząc zatem z powyższych założeń, na podstawie diagnozy stanu gminy, za jej misję

Generalny cel strategiczny rozwoju uznaje się:

- Tworzyć dogodne warunki dla rozwoju mieszkańców;
- Stworzyć dogodne warunki dla rozwoju przedsiębiorstw przyjaznych dla środowiska;
- Wspierać rozwój turystyki;
- Zrealizowanie wizji i misji wymaga osiągania po drodze poszczególnych celów strategicznych.

3.3. Cele strategiczne

1. Poprawa funkcjonalności logistycznej gminy.
2. Wzrost atrakcyjności gminy (w tym turystycznej), odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz wysoka jakości usług i infrastruktury społecznej
3. Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich.
4. Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska oraz kosztów energii.
5. Wzrost aktywności zawodowej mieszkańców oparty na lokalnych zasobach i branżach.
6. Wzrost atrakcyjności gminy jako obszaru odpowiedniego do zamieszkania.

Cel strategiczny	Cele operacyjne
1. Poprawa funkcjonalności logistycznej gminy.	<ul style="list-style-type: none">• Poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym;• Rozwój lokalnego obszaru poprzez poprawę funkcjonalności oraz spójności dróg gminnych z drogami o wyższej kategorii;• Poprawa systemu komunikacji gminy.

Cel strategiczny	Cele operacyjne
<p>2. Wzrost atrakcyjności gminy (w tym turystycznej), odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz wysoka jakości usług i infrastruktury społecznej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie rozpoznawalności marki Gminy Werbkowice jako miejsca atrakcyjnego dla turystyki; • Wzrost liczby turystów odwiedzających gminę (pobyty jednodniowe); • Wzrost liczby osób korzystających z oferty agroturystycznej (pobyty dłuższe). • Zwiększenie dostępu do ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, sportowej i kulturalnej • Poprawa dostępności do usług i zasobów kulturalnych, dziedzictwa kulturowego • Zachowanie dziedzictwa lokalnego (rozwój i promocja usług i produktów).
<p>3. Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poprawa dostępności do edukacji • Podnoszenie kompetencji bądź kwalifikacji nauczycieli • Wzrost liczby dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym; • Wzrost aktywności zawodowej osób wychowujących dzieci.
<p>4. Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska, zwiększenie udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych i redukcja zużycia energii finalnej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zmniejszenie kosztów zużycia energii w budynkach sektora publicznego, gospodarczego i gospodarstw domowych • Zwiększenie wykorzystania alternatywnych źródeł energii; • Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska. • Zwiększenie potrzeb energetycznych gospodarki lokalnej oraz dywersyfikacji dostaw energii, przy wykorzystaniu naturalnych uwarunkowań środowiska gminy. • Kształtowanie postaw wśród mieszkańców gminy, szczególnie dzieci i młodzieży do zmniejszenia zużycia energii oraz redukcji emisji
<p>5. Wzrost aktywności zawodowej mieszkańców oparty na lokalnych zasobach i branżach.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój inwestycji na profesjonalnie przygotowanych terenach inwestycyjnych; • Podnoszenie konkurencyjności i produktywności przedsiębiorstw • Tworzenie warunków do powstania nowych przedsiębiorstw • Rozwój branż związanych z transportem i logistyką oraz wprowadzaniem do obrotu produktów rolnych; • Wzrost zamożności społeczeństwa poprzez rozwój infrastruktury handlowej (gospodarczej) i rynków zbytu • Rozwój branż związanych z agroturystyką, gastronomią i hotelarstwem • Wzrost przychodów do budżetu gminy w wyniku rozwoju działalności gospodarczej (podatek od nieruchomości); • Wyspecjalizowanie produkcji gospodarstw rolnych; • Aktywizacja i integracja społeczna, zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub wykluczonych • Podniesienie poziomu wiedzy i umiejętności społeczności lokalnej • Wzrost miejsc pracy oraz wysokości dochodów.

Cel strategiczny	Cele operacyjne
<p>6. Wzrost atrakcyjności gminy jako obszaru odpowiedniego do zamieszkania.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie poziomu integracji społecznej; • Wzrost wykorzystania dziedzictwa lokalnego w tym m.in. tradycji, wielokulturowości i dziejów historycznych w działaniach kulturalno-promocyjnych • Stworzenie nowoczesnej bazy sportowo-rekreacyjno-szkoleniowej w gminie;P • oprawa funkcjonalności infrastruktury społecznej (wodno-kanalizacyjnej) wpływającej na poprawę warunków życia, rozwój gospodarczy, poprawę jakości wód: • Rozwój infrastruktury obszarów zdegradowanych oraz rozwój przestrzenny gminy • Stworzenie i promocja marki Gminy Werbkowice jako miejsca atrakcyjnego do zamieszkania; • Zmniejszenie migracji osób młodych z terenu gminy. • Zharmonizowany rozwój przestrzeni publicznej • „Rozwój systemów komunikacyjnych ICT”

4. ZGODNOŚĆ CELÓW STRATEGICZNYCH GMINY Z DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI

4.1. Na poziomie Unii Europejskiej

Strategia „Europa 2020”

Strategia Europa 2020 to unijna strategia wzrostu na okres od 2010 do 2020 r. Stanowi ona długookresowy program rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej (UE), który zastąpił realizowaną od 2000 r., zmodyfikowaną pięć lat później, Strategię Lizbońską. Europejskie cele wskazane w strategii przekładane są na cele krajowe, co pozwala uwzględnić specyficzną sytuację każdego z państw UE. W dokumencie podkreślona została potrzeba wspólnego działania państw członkowskich na rzecz wychodzenia z kryzysu oraz wdrażania reform umożliwiających stawienie czoła wyzwaniom związanym z globalizacją, starzeniem się społeczeństw czy rosnącą potrzebą racjonalnego wykorzystywania zasobów.

W celu osiągnięcia powyższych założeń zaproponowano trzy podstawowe, wzajemnie wzmacniające się **priorytety**:

- **wzrost inteligentny (ang. smart growth)**, czyli rozwój oparty na wiedzy i innowacjach,
- **wzrost zrównoważony (ang. sustainable growth)**, czyli transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, efektywnie korzystającej z zasobów i konkurencyjnej,
- **wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu (ang. inclusive growth)**, czyli wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

KE zaproponowała wskaźniki umożliwiające monitorowanie postępów w realizacji ww. priorytetów za pomocą **pięciu nadrzędnych celów**, określonych na poziomie całej UE, w tym:

- osiągnięcie wskaźnika zatrudnienia na poziomie 75%;
- poprawa warunków prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej, w tym przeznaczanie 3% PKB UE na inwestycje w badania i rozwój;
- zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 20% w porównaniu z poziomami z 1990 r.; zwiększenie do 20% udziału energii odnawialnej w ogólnym zużyciu energii; dążenie do zwiększenia efektywności energetycznej o 20%;

- podniesienie poziomu wykształcenia, zwłaszcza poprzez zmniejszenie odsetka osób przedwcześnie kończących naukę do poniżej 10% oraz zwiększenie do co najmniej 40% odsetka osób w wieku 30-34 lat mających wykształcenie wyższe;
- wspieranie włączenia społecznego, zwłaszcza poprzez ograniczanie ubóstwa, mając na celu wydzwignięcie z ubóstwa lub wykluczenia społecznego 20 milionów obywateli.

Podstawowymi instrumentami realizacji celów strategii „Europa 2020” są opracowywane przez państwa członkowskie UE **Krajowe Programy Reform** oraz przygotowane przez KE **inicjatywy przewodnie** (ang. *flagship initiatives*), realizowane na poziomie UE, państw członkowskich, władz regionalnych i lokalnych. Te inicjatywy przewodnie to:

- *Unia innowacji* – poprawa warunków ramowych dla innowacji oraz wykorzystanie innowacji do rozwiązania najważniejszych problemów społecznych i gospodarczych wskazanych w strategii Europa 2020;
- *Mobilna młodzież* – poprawa jakości na wszystkich poziomach edukacji i szkoleń oraz zwiększanie atrakcyjności europejskiego szkolnictwa wyższego na arenie międzynarodowej;
- *Europejska agenda cyfrowa* – osiągnięcie trwałych korzyści gospodarczych i społecznych z jednolitego rynku cyfrowego, opartego na dostępie do szerokopasmowego Internetu;
- *Europa efektywnie korzystająca z zasobów* – wsparcie zmiany w kierunku gospodarki niskoemisyjnej i efektywniej korzystającej z zasobów środowiska oraz dążenie do wyeliminowania zależności wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska przyrodniczego;
- *Polityka przemysłowa w erze globalizacji* – poprawa warunków dla przedsiębiorczości, zwłaszcza MŚP oraz wsparcie rozwoju silnej bazy przemysłowej, zdolnej do konkurowania w skali globalnej;
- *Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia* – stworzenie warunków do unowocześnienia rynków pracy, przez ułatwienie mobilności pracowników i rozwój ich umiejętności, w celu zwiększenia poziomu zatrudnienia oraz zapewnienie trwałości europejskich modeli społecznych;
- *Europejski program walki z ubóstwem* – zapewnienie spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej poprzez pomoc osobom biednym i wykluczonym oraz umożliwienie im aktywnego uczestniczenia w życiu ekonomicznym i społecznym.

W celu skutecznej realizacji nowej strategii wzmocnieniu uleg ma system koordynacji polityki makroekonomicznej i zarządzania procesem wdrażania reform strukturalnych w UE,

Przewodnią rolę w tym procesie przewidziano dla Rady Europejskiej. Na system ten składają się m.in. Zintegrowane Wytyczne, przyjmowane na poziomie UE oraz Rekomendacje Krajowe, skierowane do poszczególnych państw członkowskich. KE będzie monitorowała postępy na podstawie dwóch dotychczasowych instrumentów, które zachowają swoją odrębność, ale będą przygotowywane równocześnie, tj. sprawozdania z realizacji programu „Europa 2020” i sprawozdania z realizacji Paktu Stabilności i Wzrostu.

Cele strategiczne gminy są w pełni spójne z dwoma głównymi priorytetami Strategii „Europa 2020”.

- **wzrost zrównoważony (ang. sustainable growth)**, czyli transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, efektywnie korzystającej z zasobów i konkurencyjnej,
- **wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu (ang. inclusive growth)**, czyli wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

W perspektywie 2015-2020 Gmina Werbkowice planuje realizację inwestycji przyczyniających się do zmniejszenia emisji zanieczyszczeń do środowiska oraz kosztów energii. Narzędziem realizacji założonych celów w tym zakresie będą głównie nowoczesne przedsięwzięcia, związane z wyminą źródeł ciepła na ekologiczne, przedsięwzięcia termomodernizacyjne oraz związane z wykorzystaniem energii z OZE, termomodernizacyjne, które z jednej strony przyczynią się do poprawy stanu środowiska naturalnego poprzez redukcję emisji niebezpiecznych zanieczyszczeń do atmosfery, a z drugiej przyczynią się do zmniejszenia kosztów związanych z wykorzystaniem energii elektrycznej i ciepłej. Transformacja w kierunku gospodarki niskoemisyjnej oraz efektywne korzystanie z zasobów naturalnych stanowi odpowiedź na zdiagnozowane problemy gminy, oraz założenia unijnej polityki wzrostu zrównoważonego. Jednym z priorytetowych celów strategicznych gminy w perspektywie 2015-2020 jest również wzrost aktywności zawodowej mieszkańców oparty na lokalnych zasobach i branżach. Metody realizacji ww. celu zakładają wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu. Planowane są przedsięwzięcia wspierające gospodarkę charakteryzującą się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającą spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

4.2. Na poziomie krajowym

4.2.1. Krajowy Program Reform na lata 2015-2016

Krajowe Programy Reform (KPR) są głównym narzędziem realizacji na poziomie państw członkowskich unijnej strategii gospodarczej „Europa 2020”. Zgodnie z wdrażanym od początku 2011 r. nowym mechanizmem koordynacji polityki gospodarczej UE (tzw. Semestru Europejskiego), KPR będą co roku aktualizowane i przekazywane w kwietniu do Komisji Europejskiej razem z aktualizacją Programów Stabilności lub Konwergencji.

W KPR państwa członkowskie powinny przedstawić m.in.: średniookresowy scenariusz makroekonomiczny, krajowe ambicje w zakresie realizacji pięciu głównych celów strategii „Europa 2020”, określenie głównych przeszkód dla wzrostu i zatrudnienia oraz działania dla ich przewyżnienia. KPR powinny też zawierać harmonogram realizacji reform oraz ocenę ich skutków budżetowych.

W dniu 28 kwietnia 2015 r. Rada Ministrów przyjęła aktualizację Krajowego Programu Reform (KPR). Przygotowany w Ministerstwie Gospodarki dokument określa, w jaki sposób Polska w latach 2015-2016 będzie realizować cele strategii „Europa 2020” w zakresie zatrudnienia, nakładów na badania i rozwój, energii i klimatu, edukacji oraz przeciwdziałania ubóstwu.

W obecnym wydaniu KPR nadal aktualne pozostają kierunki działań wskazane w pierwotnej wersji dokumentu. Dotyczą one odrabiania zaległości rozwojowych oraz budowy nowych przewag konkurencyjnych w trzech obszarach priorytetowych: infrastruktura dla wzrostu zrównoważonego, innowacyjność dla wzrostu inteligentnego oraz aktywność dla wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu.

Działania zaplanowane na lata 2015-2016 uporządkowano według pięciu celów strategii „Europa 2020”. Uzupełniono je o projekty przyczyniające się do realizacji zaleceń Rady UE skierowanych do Polski w lipcu 2014 r., które wykraczają poza te cele (działania z zakresu ochrony zdrowia, transportu kolejowego, dostępu do internetu szerokopasmowego, gospodarki odpadami, uproszczenia wymogów dotyczących pozwoleń na budowę, poprawy funkcjonowania administracji podatkowej, poprawy otoczenia dla biznesu, deregulacji zawodów).

W latach 2015-2016 w ramach KPR Ministerstwo Gospodarki będzie koordynować działania związane m.in. wsparciem rozwoju klastrów, wzmocnieniem systemu świadczenia usług przez ośrodki innowacji oraz wspieraniem projektów w ramach obszarów i technologii o największym

potencjale rozwoju. W tej edycji KPR zaplanowano także dalsze inicjatywy związane z poprawą otoczenia biznesu, a także z budową konkurencyjnego rynku energii, poprawą efektywności energetycznej i wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii.

Przedsięwzięcia zaplanowane przez Gminę Werbkowice w celu realizacji celów strategicznych gminy w perspektywie 2015-2020 są zgodne z KPR w przedmiocie rozwoju innowacyjności, a także poprawą efektywności energetycznej i wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii.

4.2.2. Strategia Rozwoju Kraju 2020

Strategia Rozwoju Kraju 2020 (ŚSRK) jest elementem nowego systemu zarządzania rozwojem kraju, którego fundamenty zostały określone w znowelizowanej ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2009 r. Nr 84 poz. 712 z późn. zm.) oraz w przyjętym przez Radę Ministrów 27 kwietnia 2009 r. dokumencie Założenia systemu zarządzania rozwojem Polski. W związku z koniecznością dostosowania Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015 przyjętej 29 listopada 2006 r., do nowych uwarunkowań społeczno-gospodarczych oraz do wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych, a także wymogów wprowadzanego systemu zarządzania polityką rozwoju, podjęto decyzję o jej aktualizacji oraz o wydłużeniu horyzontu czasowego do 2020 r. Prace nad aktualizacją realizowano tak, aby skorelować je z pracami nad innymi, opracowywanymi dokumentami strategicznymi, tj. długookresową strategią rozwoju kraju oraz strategiami zintegrowanymi. W nowym systemie do głównych dokumentów strategicznych, na podstawie których prowadzona jest polityka rozwoju, należą: długookresowa strategia rozwoju kraju – DSRK (Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności), określająca główne trendy, wyzwania oraz koncepcję rozwoju kraju w perspektywie długookresowej, średniookresowa strategia rozwoju kraju – ŚSRK (Strategia Rozwoju Kraju 2020) – najważniejszy dokument w perspektywie średniookresowej, określający cele strategiczne rozwoju kraju do 2020 r., kluczowy dla określenia działań rozwojowych, w tym możliwych do sfinansowania w ramach przyszłej perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020 oraz 9 zintegrowanych strategii, służących realizacji założonych celów rozwojowych: Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki, Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego, Strategia Rozwoju Transportu, Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko, Sprawne Państwo, Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP, Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa. DSRK, ŚSRK oraz 9 strategii

zintegrowanych łączy spójna hierarchia celów i kierunków interwencji. W strategiach zintegrowanych nastąpiło odejście od wąskiego sektorowego podejścia na rzecz integracji obszarów oraz przenikania się różnych zjawisk i procesów. Szczególną rolę w systemie pełni Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego, która wskazuje zakres terytorialnego wpływu interwencji realizowanych w ramach różnych polityki publicznych, a więc również w ramach pozostałych strategii zintegrowanych. Przedstawia ona kluczowe dla rozwoju regionalnego wyzwania oraz zarysowuje cele rozwojowe, w odniesieniu do różnego rodzaju obszarów uwzględniając funkcje przez nie pełnione, występujące potencjały oraz bariery. Ramy przestrzenne dla prowadzenia polityki rozwoju w Polsce, w tym realizacji poszczególnych strategii rozwojowych stanowi koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju (Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030). Jest to główny dokument strategiczny kreujący ład przestrzenny w Polsce oraz porządkujący zagadnienia związane z rozwojem, w którym przestrzeń traktowana jest jako płaszczyzna odniesienia dla działań rozwojowych.

Główne cele ŚSRK:

Cel strategiczny:

Wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności.

Obszary strategiczne:

1. Sprawne i efektywne państwo.

Sprawnie działające państwo, efektywnie dysponujące dostępnymi środkami publicznymi i skutecznie odwołujące się do energii samoorganizującego się społeczeństwa obywatelskiego jest warunkiem realizacji przyjętych celów rozwojowych. Sprawne państwo jest: przejrzyste, przyjazne, pomocnicze i partycypacyjne.

2. Konkurencyjna gospodarka.

Zwiększanie konkurencyjności gospodarki jest kluczowym zadaniem warunkującym rozwój kraju i pozycję Polski na rynku światowym. Sprawne i oparte na zdrowych zasadach funkcjonowanie gospodarki, jej efektywność i nowoczesność decydują o zamożności obywateli, zdolności państwa do realizacji swoich funkcji oraz jego bezpieczeństwie.

Spójność społeczna i terytorialna.

W celu poprawy spójności społecznej i terytorialnej tworzone będą warunki do rozprzestrzeniania procesów rozwojowych zarówno w kontekście geograficznym – na różne obszary o słabszych potencjałach, jak i włączania w procesy rozwojowe tych, którzy pozostawali dotychczas

tylko biernymi odbiorcami zachodzących zmian. Procesom rozwojowym towarzyszy zwykle rozwarstwienie, które jest wynikiem splotu różnych czynników: zapóźnień infrastrukturalnych, przestarzałej struktury społeczno-gospodarczej, niskiej produktywności i innowacyjności, słabości kapitału ludzkiego i społecznego.

Strategia Inwestycyjna Gminy Werbkowice na lata 2015-2020 odpowiada w pełni dwóm obszarom strategicznym Strategii Rozwoju Kraju 2020:

1. Konkurencyjna gospodarka.
2. Spójność społeczna i terytorialna.

Planowane inwestycje Gminy Werbkowice zakładają wzrost gospodarczy oparty na lokalnych zasobach oraz branżach. Planowane funkcjonowanie gospodarki z jednej strony oparte jest na nowoczesności i innowacyjności, a z drugiej na zdrowych i racjonalnych zasadach. Szczególnie istotna dla gminy jest funkcjonalność logistyczna. W perspektywie 2015-2020 zaplanowano przedsięwzięcia związane z rozwojem infrastruktury drogowej (dostępność logistyczna), poprawą struktury społeczno-gospodarczej oraz wzrostem produktywności i innowacyjności.

4.3. Na poziomie regionalnym

4.3.1. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.) jest najważniejszym dokumentem programowym, który określa wizję rozwoju oraz cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego. *Strategia* prezentuje zasadniczą zmianę podejścia do programowania rozwoju i prowadzenia polityki regionalnej. Opiera się na terytorializacji polityki rozwojowej, wskazując m.in. obszary strategicznej interwencji, jest zorientowana na konkretne rezultaty i efekty. Zakłada zintegrowane podejście oraz wieloszczeblowe zarządzanie, w tym poprzez mobilizowanie regionalnych i lokalnych inicjatyw. Przyjmuje horyzont czasowy do 2020 r. z perspektywą do roku 2030. *Strategia* jest elastyczna i otwarta na innowacyjne pomysły oraz działania prorozwojowe, a także zdolna do absorpcji pomocy i wsparcia zewnętrznego.

Cele strategiczne i operacyjne:

1. Wzmacnianie urbanizacji regionu (cel strategiczny).

Miasta są nośnikiem postępu technologicznego, koncentrują usługi wyższego rzędu, stanowią węzły komunikacyjne, stanowią rynki pracy oraz ośrodki obsługi dla otaczających je

terenów. Szczególne znaczenie mają miasta, w których istnieją funkcje metropolitalne, są one bowiem ośrodkami usług najwyższego rzędu oraz łącznikami związanych z nimi regionów z gospodarką globalną. Urbanizację należy rozumieć w wymiarze ilościowym i jakościowym.

Cel strategiczny 1 „Wzmacnianie urbanizacji regionu” będzie realizowany dzięki osiągnięciu następujących celów operacyjnych:

1.1. Rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina jako głównego ośrodka Polski Wschodniej, koncentrującego gospodarcze, naukowe i kulturalne kontakty ze światem, zwłaszcza ze wschodnimi sąsiadami.

1.2. Wspieranie ponadlokalnych funkcji miast (np. naukowych, akademickich, kulturalnych, turystycznych), które przyczyniają się do dynamizacji rozwoju tych miast i otaczających je obszarów.

1.3. Poprawa skomunikowania Lublina z obszarami metropolitalnymi Polski i zagranicy.

2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich (cel strategiczny).

Rolnictwo i kompleks żywnościowy to tradycyjne dziedziny gospodarki regionu. Działania podejmowane w ramach celu 2 pozwolą na racjonalizację produkcji rolnej i zwiększenie jej opłacalności, a jednocześnie na istotną poprawę warunków życia mieszkańców wsi, którzy w większym, niż dotychczas stopniu będą podejmowali pracę poza rolnictwem, w tym m.in. w usługach dla rolnictwa i turystyce. Cel strategiczny 2 „Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich” będzie realizowany dzięki osiągnięciu następujących celów operacyjnych:

2.1. Poprawa warunków dla wzrostu konkurencyjności i towarowości gospodarstw przez m.in. promowanie i wspieranie scalania gruntów i powiększania obszaru gospodarstw, poprawę struktury gospodarstw i przyspieszenie przepływu ziemi do gospodarstw większych obszarowo i nastawionych na produkcję towarową.

2.2. Rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego pozwalający na wykorzystanie istniejącego potencjału surowcowego regionu.

2.3. Wzmocnienie doradztwa rolniczego oraz promowanie i wspieranie inicjatyw współpracy rolników i mieszkańców wsi (grupy producenckie, spółdzielnie itp.).

2.4. Wspieranie przedsiębiorczości na wsi i tworzenia pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich w najbardziej efektywnych sektorach gospodarki (głównie usług, w tym usług dla rolnictwa).

2.5. Wyposażanie obszarów wiejskich w infrastrukturę transportową, komunalną i energetyczną w sposób skoordynowany z innymi przedsięwzięciami i spójny wewnętrznie.

3. Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu (cel strategiczny).

We współczesnej gospodarce innowacja to najbardziej skuteczny sposób na zwiększenie konkurencyjności. Działania podjęte podczas realizacji celu 3 pozwolą na zwiększenie innowacyjności tych kierunków działalności gospodarczej regionu, które – z jednej strony – są zakorzenione w jego gospodarczej tradycji, z drugiej zaś mogą być wsparte dobrze już rozwiniętym zapleczem badawczo-rozwojowym, co jest zbieżne z zasadą „inteligentnej specjalizacji” (*smart specialisation*). Realizacja celu 3 powinna zwiększyć atrakcyjność inwestycyjną Lubelszczyzny. Działania te będą także zmierzały do poprawy sytuacji na regionalnym rynku pracy. Cel 3 „Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu” będzie realizowany dzięki następującym celom operacyjnym:

- 3.1. Wspieranie najbardziej perspektywicznych kierunków badań i komercjalizacji ich wyników.
- 3.2. Wspieranie kierunków kształcenia na poziomie wyższym szczególnie istotnych dla przyszłego rynku pracy regionu oraz mających unikatowe znaczenie w skali ponadregionalnej.
- 3.3. Stworzenie systemu wsparcia naukowego, eksperckiego i wdrożeniowego na rzecz rozwoju wybranych sektorów gospodarki.
- 3.4. Rozwijanie systemu kształcenia dostosowanego do specyfiki regionu.
- 3.5. Wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw.
- 3.6. Rozwój społeczeństwa informacyjnego.

4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu (cel strategiczny).

Region zintegrowany poczuciem społecznej tożsamości terytorialnej, wspomaganej silnymi więziami współzależności gospodarczej i kulturowej, ze sprawnym systemem wewnętrznej komunikacji i transportu, ma znacznie większe szanse na rozwój w otwartej, konkurencyjnej gospodarce, niż region fragmentowany, którego poszczególne układy lokalne nie są zdolne do współpracy, a mieszkańcy mają nikłą świadomość wspólnych korzeni i wspólnych interesów. Cel 4 „Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu” będzie osiąganym dzięki realizacji następujących celów operacyjnych:

4.1. Poprawa wewnętrznego skomunikowania regionu dzięki powiązaniu jego najważniejszych miast sprawną siecią drogową, budowaną w pierwszej kolejności tam, gdzie jej niedoskonałość jest barierą rozwoju.

4.2. Wspieranie włączenia społecznego.

4.3. Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi współpracy wewnątrzregionalnej m.in. przez odwoływanie się do tradycji wielokulturowości i włączaniu jej do regionalnych programów edukacyjnych i selektywnie wspieranych działań kulturotwórczych oraz stymulowanie podejmowania wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, organizacyjnych, edukacyjnych.

4.4. Przełamywanie niekorzystnych efektów przygranicznego położenia regionu.

4.5. Racjonalne i efektywne wykorzystywanie zasobów przyrody dla potrzeb gospodarczych i rekreacyjnych, przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 jest zhierarchizowana na najwyższym szczeblu programowania strategicznego regionu. Na drugim szczeblu znajduje się **Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 (RSI)**. RSI jest kluczowym dokumentem strategicznym służącym tworzeniu impulsów oraz dynamizowaniu procesów innowacji w województwie lubelskim. Stanowi on uszczegółowienie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (*SRWL 2020*) w części poświęconej rozwojowi badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji, dlatego misją strategii jest wsparcie selektywnego modelu rozwoju województwa, opartego na kreatywnym modelu innowacji oraz uruchomienie procesu technologicznej i poza technologicznej transformacji endogenicznych potencjałów rozwojowych, i osiągnięcie w krótszej perspektywie – do 2020 r. – wzrostu produktywności i wiedzochłonności gospodarki, w dłuższej zaś – do 2030 r. – dywersyfikacji struktury gospodarki i wzrostu udziału w gospodarce przemysłów i usług o wysokiej wartości dodanej i dużym potencjale wzrostu. Selektywny model rozwoju województwa oparty jest na inteligentnych specjalizacjach rozumianych jako rozwój tych obszarów działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjnej, które wzmacniają endogeniczne potencjały rozwojowe województwa. W dokumencie zostały zidentyfikowane cztery obszary inteligentnych specjalizacji, które są komplementarne względem siebie i obejmują te dziedziny aktywności, które znajdują uzasadnienie w tradycyjnych kierunkach specjalizacji gospodarczej i naukowo-technologicznej województwa. Co więcej, obszary te już uzyskały lub mogą uzyskać w przyszłości, przewagę konkurencyjną w skali krajowej lub

międzynarodowej, charakteryzują się istnieniem dobrze rozwiniętych inicjatyw klastrowych i są zdolne do wykształcenia masy krytycznej niezbędnej do uruchomienia nowej ścieżki rozwoju województwa.

Regionalne Inteligentne Specjalizacje (RIS):

1. Biogospodarka.
2. Medycyna i zdrowie.
3. Informatyka i automatyka.
4. Energetyka niskoemisyjna.

Zidentyfikowane cele Gminy Werbkowice są w pełni spójne z celami strategicznymi nr 2 i 4 Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Planowane do realizacji przedsięwzięcia będą realizowały wspólne cele w zakresie restrukturyzacji rolnictwa i rozwój obszarów wiejskich oraz tworzenia funkcjonalnej, przestrzennej, społecznej i kulturowej integracji regionu. Potencjał gospodarczy gminy oparty w szczególności na rolnictwie stwarza również możliwość realizacji założeń Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020. Branża rolno-spożywcza ukierunkowana na produkcję żywności wpisuje się w jedną z czterech Regionalnych Inteligentnych Specjalizacji regionu, jaką jest Biogospodarka.

5. METODY REALIZACJI POSZCZEGÓLNYCH CELÓW STRATEGICZNYCH

5.1. Cel nr 1 Poprawa funkcjonalności logistycznej gminy

Cel zostanie zrealizowany poprzez szereg inwestycji infrastrukturalnych związanych z budową, przebudową lub remontem dróg publicznych. Przedsięwzięcia przyczynią się przede wszystkim do poprawy bezpieczeństwa, funkcjonalności oraz spójności z drogami wyższej kategorii. Dodatkowo planowane są inwestycje związane z infrastrukturą dróg wewnętrznych. Funkcjonalna infrastruktura drogowa stanowi podstawę do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy oraz zmniejszenia wykluczenia społecznego i ubóstwa. Działania będą wspierać rozwój infrastruktury lokalnej oraz odnowę miejscowości, przyczyniając się do poprawy warunków życia i prowadzenia działalności gospodarczej. Inwestycja związana z budową i modernizacją energooszczędnego oświetlenia ulicznego przyczyni się dodatkowo do realizacji celu strategicznego nr 4 *Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska oraz kosztów energii.*

W perspektywie 2015-2020 zaplanowana została realizacja następujących inwestycji:

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
1.	Budowa drogi gminnej nr 111272 L ul. Polna w miejscowości Werbkowice	Werbkowice	670 tys. zł	2016-2017
2.	Przebudowa drogi gminnej nr 111263 L Wronowice-Kożuchy łączącej drogę powiatową nr 3421L z drogą powiatową nr 3426L	Wronowice – Kożuchy	1,67 mln zł	2016-2019
3.	Przebudowa drogi gminnej nr 111246 L Wilków – Peresotowice	Wilków – Peresotowice	2,2 mln zł	2016-2018
4.	Przebudowa, modernizacja i remonty dróg gminnych, powiatowych na terenie gminy Werbkowice, o długości około 10 km	Gmina Werbkowice	4 mln zł	2016-2020
5.	Budowa chodników, poboczy, placów, parkingów na terenie miejscowości gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	2 mln zł	2017-2020
6.	Przebudowa i budowa odcinka drogi gminnej 111273 L oraz budowa sieci kanalizacji deszczowej w ulicy Kościuszki i Staszica w miejscowości Werbkowice	Werbkowice	1,23 mln zł	2016-2017

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
7.	Budowa dróg wewnętrznych w miejscowości Werbkowice ul. Słoneczna i ul, ks. Klingera	Werbkowice	1,24 mln zł	2017-2020
8.	Poprawa i rozwój usług transportowych, infrastruktury, rozwój infrastruktury technologii informacyjno-komunikacyjnych	Gmina Werbkowice	ok. 1 mln zł	2016-2020
10.	Budowa i modernizacja energooszczędnego oświetlenia ulicznego	Gmina Werbkowice	ok.1 mln zł	2017-2022

5.2. Cel nr 2 Wzrost atrakcyjności gminy (w tym turystycznej), odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz wysoka jakości usług i infrastruktury społecznej

Atrakcyjność Gminy Werbkowice oparta jest przede wszystkim na jej walorach naturalnych, turystycznych, dziedzictwa lokalnego w tym kulturowego i historycznego oraz walorach społecznych. Planowane metody realizacji celu zakładają rewitalizację i renowację zasobów dziedzictwa przyrodniczego i historycznego. Realizacja inwestycji z zakresu ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego przyczyni się, do zachowa dziedzictwa kulturowego. Planuje się racjonalne udostępnianie zasobów środowiska przy zachowaniu mechanizmów służących ochronie przyrody. Wzmocnienie mechanizmów ochrony bioróżnorodności przyrody. W perspektywie 2015-2020 planowane są również działania marketingowe oraz informacyjne, których celem jest poprawa wizerunku gminy jako obszaru atrakcyjnego do czynnego wypoczynku. Zaplanowano utworzenie sieci ścieżek rowerowych i tras turystycznych. Ważniejszymi inwestycjami w ramach celu 2 wydaje się kompleksowa rewitalizacja terenów zdegradowanych oraz budowy lub przebudowy ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, lub kulturalnej. Mieszkańcy gminy Werbkowice mają słaby dostęp do podstawowych usług kulturalnych. Infrastruktura kulturalna na terenie gminy jest niedoinwestowana. Realizacja inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne zapewni odpowiednie warunki do organizowania i animowania uczestnictwa społeczności wiejskiej w wydarzeniach artystycznych, kulturalnych czy integracyjnych. Działanie przyczynia się do wspierania lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich. Poprzez działania nastąpi zwiększenie dostępu do ogólnodostępnej infrastruktury oraz poprawa dostępności do usług i zasobów kulturalnych, dziedzictwa kulturowego.

W perspektywie 2015-2020 zaplanowana została realizacja następujących inwestycji:

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
1.	Zagospodarowanie terenów wyłączonych z produkcji rolnej do celów rekreacyjnych – budowa ścieżki rowerowej Werbkowice – Turkowice	Gmina Werbkowice	4,5 mln zł	2019 -2020
2.	Realizacja zadań inwestycyjnych związanych z turystyką przyrodniczą w Gminie Werbkowice	Gmina Werbkowice	2 mln zł	2016 -2020

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
3.	Zagospodarowanie terenów torowiska kolei wąskotorowej (Podhorce – Gozdów-Werbkowice) do celów rekreacyjnych – budowa ścieżki rowerowej wraz z niezbędną infrastrukturą	Podhorce – Gozdów-Werbkowice	3,6 mln zł	2019 -2020
4.	Ochrona zabytków ruchomych i nieruchomych wraz z otoczeniem oraz budownictwa tradycyjnego na terenie Gminy Werbkowice.	Gmina Werbkowice	ok. 500 tys. zł	2016-2020
5.	Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne, dziedzictwa kulturowego oraz ich wyposażenie	Gmina Werbkowice	ok. 500 tys. zł	2016-2020
6.	Modernizacja świetlicy-remizy w miejscowości Honiatycze	Honiatycze	ok. 200 tys. zł	2016-2020
7.	Przebudowa świetlicy w Alojzowie	Alojzów	ok. 100 tys. zł	2016-2020
8.	Przebudowa świetlicy w Wilkowie	Wilków	ok. 110 tys. zł	2016-2020
9.	Modernizacja świetlicy w miejscowości Sahryń	Sahryń	ok. 40 tys. zł	2016-2020
10.	Modernizacja świetlicy w miejscowości Adelina i Łotów	Adelina i Łotów	ok. 200 tys. zł	2016-2020
11.	Modernizacja świetlicy w miejscowości Honiatyczki	Honiatyczki	ok. 200 tys. zł	2016-2020
12.	Modernizacja świetlicy w miejscowości Kolonia Wilków	Kolonia Wilków	ok. 200 tys. zł	2016-2020
13.	Modernizacja świetlicy w miejscowości Hostynne-Kolonia	Hostynne-Kolonia	ok. 300 tys. zł	2016-2020
15.	Modernizacja oraz wyposażenie Gminnego Ośrodka Kultury w Werbkowicach	Werbkowice	ok. 560 tys. zł	2016-2020
16.	Budowa przystani kajakowej wraz z infrastrukturą w Podhorcach	Podhorce	ok. 120 tys. zł	2016-2020
17.	Budowa miejsca rekreacji w Honiatyczach	Honiatycze	ok. 50 tys. zł	2016-2020
18.	Budowa miejsca rekreacji w Peresołowicach	Peresołowice	ok. 50 tys. zł	2016-2020
19.	Budowa miejsca rekreacji w miejscowości Hostynne	Hostynne	ok. 50 tys. zł	2016-2020

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
20.	Promocja kultury lokalnej i zachowanie dziedzictwa historycznego na obszarze transgranicznym Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	ok. 300 tys. zł	2016-2020
21.	Rewitalizacja obszarów w Gminie Werbkowice.	Gmina Werbkowice	ok. 700 tys. zł	2016-2020

5.3. Cel nr 3 Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich

Jednym z priorytetów inwestycyjnych Gminy Werbkowice jest zapewnienie lepszego dostępu do edukacji. Zaplanowano na lata 2015-2020 zarówno szereg inwestycji wpływających na infrastrukturę szkolną i przedszkolną, jak i cały system projektów miękkich zwiększających jakość edukacji, rozszerzenie kompetencji między innymi kluczowych oraz kwalifikacji. Ważnym elementem jest również zapewnienie bezpieczeństwa w szkołach przez stworzenie postępowania w sytuacjach kryzysowych oraz podniesienia kompetencji pracowników w tym zakresie.

W perspektywie 2015-2020 zaplanowana została realizacja następujących inwestycji:

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
1.	Przedsięwzięcia związane z podniesieniem u uczniów szkół z Gminy Werbkowice kompetencji kluczowych, właściwych postaw i umiejętności niezbędnych na rynku pracy, oraz rozwój indywidualnego podejścia do ucznia, szczególnie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.	Gmina Werbkowice	ok. 300 tys. zł	2016-2020
2.	Stworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego dla dzieci w wieku 3-4 lata, rozszerzenie oferty o zajęcia wyrównawcze oraz dodatkowe w Gminie Werbkowice.	Gmina Werbkowice	ok. 200 tys. zł	2016-2020
3.	Przedsięwzięcia ukierunkowane na poprawę dostępności do edukacji przedszkolnej na terenie Gminy Werbkowice.	Gmina Werbkowice	ok. 700 tys. zł	2016-2020

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
4.	Inwestycje w poprawę warunków edukacji ogólnej – działania w zakresie infrastruktury szkolnej.	Gmina Werbkowice	ok. 700 tys. zł	2016-2020
5.	Inwestycje w poprawę bezpieczeństwa w szkołach na terenie Gminy Werbkowice.	Gmina Werbkowice	ok. 60 tys. zł	2016- 2018

5.4. Cel nr 4 Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska, zwiększenie udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych i redukcja zużycia energii finalnej

Cel zostanie zrealizowany poprzez inwestycje związane z szerokim wprowadzaniem systemów energetycznych opartych na odnawialnych źródłach energii: szczególnie planuje się tu wykorzystanie energii słonecznej. Jednocześnie ciekawym rozwiązaniem wydaje się zastosowanie energii geotermalnej. Istnieje także duże zapotrzebowanie związane ze zmniejszeniem kosztów zużycia energii w aspekcie podjęcia działań o charakterze głębokiej kompleksowej modernizację budynków użyteczności w tym publicznym.

W perspektywie 2015-2020 zaplanowana została realizacja inwestycji:

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
1.	Realizacja zadań z wykorzystaniem OZE na terenie Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	ok. 4 mln zł.	2016-2022
2.	Budowa jednostek wytwarzania energii cieplnej, wykorzystujących energię słoneczną na terenie Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	ok. 7 mln zł.	2016-2022
3.	Budowa jednostek wytwarzania energii elektrycznej, wykorzystujących energię słoneczną na terenie Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	ok. 1,6 mln zł.	2016-2022
4.	Budowa jednostek wytwarzania energii elektrycznej, wykorzystujących energię słoneczną na potrzeby KZO w Werbkowicach	Werbkowice	ok. 200 tys. zł	2016-2022

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
5.	Budowa jednostek wytwarzania energii cieplnej, wykorzystujących energię geotermalną wraz z budową i przebudową infrastruktury na potrzeby funkcjonowania ZS, GOK, przedszkola samorządowego w miejscowości Werbkowice.	Gmina Werbkowice	0,9 mln zł.	2016-2022
6.	Głęboka termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej, zmiana wyposażania ww. obiektów wraz ze zmianą systemu ogrzewania i rozwojem inteligentnych systemów na terenie Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	3,9 mln zł.	2016-2022
7.	Głęboka termomodernizacja wielorodzinnych budynków mieszkalnych, zmiana wyposażania ww. obiektów wraz ze zmianą systemu ogrzewania i rozwojem inteligentnych systemów na terenie Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	-	2016-2022
8.	Zmiana systemu ogrzewania na ekologiczne w budynkach użyteczności publicznej w Werbkowicach	Werbkowice	0,9 mln zł.	2016-2022
9.	Realizacja zadań z wykorzystaniem OZE lub/i ulepszenie efektywności energetycznej przedsiębiorstw na terenie Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	-	2016-2022
10.	Budowa i modernizacja energooszczędnego oświetlenia ulicznego	Gmina Werbkowice	ok. 1 mln zł	2017-2022

5.5. Cel nr 5 Wzrost aktywności zawodowej mieszkańców oparty na lokalnych zasobach i branżach

Cel zostanie zrealizowany poprzez inwestycje w infrastrukturę sprzyjającą rozwijaniu działalności gospodarczej opartej na lokalnych zasobach i produktach (targowisko). Ponadto planowane interwencje zakładają kompleksowe przygotowanie terenów inwestycyjnych w celu zainicjowania lokowania kapitału w gminie przez inwestorów zewnętrznych. Ważnym elementem realizacji celu 5 jest wdrożenie aktywizacyjnych i prorozwojowych programów miękkich dla

mieszkańców Gminy, a także wzmacnianie lokalnych podmiotów oraz tworzenia się nowych poprzez informację, promocję na temat możliwości uzyskania dofinansowania, udział jst. m.in. w działaniach partnersko – stowarzyszeniowych typu LGD. Zakłada się także upowszechnienie dostępu do usług społecznych poprzez wsparcie infrastruktury niezbędnej do jej sprawnego świadczenia.

W perspektywie 2015-2020 zaplanowana została realizacja inwestycji:

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
1.	Budowa targowiska w Werbkowicach	Werbkowice	1 mln zł	2016-2020
2.	Budowa, modernizacja infrastruktury handlowej w Werbkowicach	Werbkowice	200 tys. zł	2016-2020
3.	Przedsięwzięcia zakładające wzrost integracji społecznej oraz poprawę dostępu do rynku pracy osób wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w regionie poprzez realizację kompleksowych programów aktywizacji oraz usług reintegracji i rehabilitacji społeczno-zawodowej w Gminie Werbkowice.	Werbkowice	500 tys. zł	2016-2020
4.	Inwestycje w ekonomię społeczną, w tym wzrost zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej w Gminie Werbkowice.	Werbkowice	400 tys. zł.	2016-2020
5.	Budowa terenów inwestycyjnych w Gminie Werbkowice	Werbkowice	1 mln zł	2016-2020
6.	Tworzenie nowych przedsiębiorstw oraz podniesienie konkurencyjności i produktywności już istniejących	Gmina Werbkowice	-	2016-2020
7	Wsparcie infrastruktury niezbędnej do jej sprawnego świadczenia usług społecznych	Gmina Werbkowice	500 tyś. zł	2016-2020

5.6. Cel nr 6 Wzrost atrakcyjności gminy jako obszaru odpowiedniego do zamieszkania

Atrakcyjność osadnicza gminy zależy od wielu czynników. Do najważniejszych determinantów wpływających na miejsce osiedlania się społeczności należą uwarunkowania

społecznoekonomiczne, infrastrukturalne, kulturalne, rekreacyjne i społeczne. Idealne miejsce do zamieszkania to takie, które zapewnia pracę i wypoczynek.

Ważnym czynnikiem jest rozwój infrastruktury zdegradowanych terenów w gminie, przyczyniający się do rozwiązywania zdiagnozowanych problemów społecznych. Do zwiększenia atrakcyjności osadniczej Gminy Werbkowice przyczynią się przede wszystkim inwestycje realizujące pozostałe cele strategiczne gminy związane z poprawą funkcjonalności logistycznej gminy, rozwojem przestrzennym, wzrostem atrakcyjności turystycznej, poprawą stanu środowiska naturalnego oraz wzrostem gospodarczym i aktywnością zawodową. Inwestycje, które bezpośrednio zrealizują ww. cel ukierunkowane, zostały w szczególności na poprawę warunków życia mieszkańców, w tym zwiększenie dostępności do infrastruktury wodnokanalizacyjnej oraz sportowo-rekreacyjnej. Ponadto planowane są przedsięwzięcia ułatwiające mieszkańcom dostęp do administracji publicznej oraz działania, które przyczynią się do wzrostu integracji społecznej.

W perspektywie 2015-2020 zaplanowana została realizacja następujących inwestycji:

Inwestycje w infrastrukturę:

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
1.	Budowa wodociągu grupowego dla m. Wilków, Hostynne, Hostynne Kolonia , cz. m. Dobromierzyce i Łotów	Hostynne, Kolonia Hostynne, Łotów, Wilków	ok. 9 mln zł	2016-2018
2.	Przebudowa i rozbudowa sieci kanalizacji sanitarnej w miejscowości Werbkowice ul. Parkowa i ul. Przemysłowa	Werbkowice	ok. 800 tys. zł	2016-2020
3.	Budowa sieci wodociągowej dla miejscowości Konopne, Kotorów, Malice	Konopne, Kotorów, Malice	4,5 mln zł	2018-2020
4.	Budowa ujęcia wody i sieci wodociągowej dla 9 miejscowości Gminy Werbkowice.	Gmina Werbkowice	20 mln zł	2019-2020
5.	Budowa sieci kanalizacyjnej dla miejscowości Gozdów	Gozdów	1,7 mln zł	2018-2020
6.	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków dla mieszkańców gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	2 mln zł	2018-2020

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
7.	Usuwanie i unieszkodliwianie wyrobów zawierających azbest z terenu gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	0,45 mln zł	2017-2020

Inwestycje w obiekty pełniące funkcje rekreacyjne, sportowe i integracyjne:

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
1.	Budowa miejsc rekreacji w miejscowościach gminy Werbkowice.	Gmina Werbkowice	ok. 200 tys. zł	2016-2020
2.	Wykonanie siłowni wewnętrznej i placu zabaw w Werbkowicach.	Gmina Werbkowice	ok. 336 tys. zł	2016-2017
3.	Budowa miejsca rekreacji w Peresołowicach	Gmina Werbkowice	ok. 50 tys. zł	2016-2020
4.	Budowa miejsca rekreacji w Honiatyczach	Gmina Werbkowice	ok. 50 tys. zł	2016-2020
5.	Budowa miejsca rekreacji w miejscowości Hostynne	Gmina Werbkowice	ok. 50 tys. zł	2016-2020
6.	Kształtowanie przestrzeni publicznej na terenie miejscowości Gminy Werbkowicach	Gmina Werbkowice	ok. 500 tys. zł	2016-2020
7.	Budowa infrastruktury rekreacyjno-sportowej w Werbkowicach	Gmina Werbkowice	ok. 140 tys. zł	2016-2020
8.	Budowa przystani kajakowej wraz z infrastrukturą w Podhorcach	Gmina Werbkowice	ok. 120 tys. zł	2016-2020
9.	Budowa infrastruktury sportowej i rekreacyjnej na terenie Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	ok. 750 tys. zł	2016-2020

Inne inwestycje:

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
1.	Inwestycje w nowe technologie informacyjno-komunikacyjne w administracji publicznej Gminy Werbkowice	Werbkowice	ok. 500 tys. zł	2016-2020
2.	Powszechny dostęp do szybkiego internetu	Gmina Werbkowice	ok. 1 mln zł	2016-2020

Nr	Zakres projektu	Lokalizacja	Szacunkowy koszt inwestycji	Przybliżony termin realizacji przedsięwzięcia w podziale na lata
3.	Rozwoju i poprawa jakości istniejącej infrastruktury ICT; przygotowanie studiów wykonalności związanych z tworzeniem sieci szerokopasmowych; tworzeniem sieci szerokopasmowych	Gmina Werbkowice	ok. 1 mln zł	2016-2020
4	Kształtowanie przestrzeni publicznej w Gminie Werbkowice	Gmina Werbkowice	ok. 500 tys. zł	2016-2020
5	Przygotowanie Programu Rewitalizacji Gminy Werbkowice	Gmina Werbkowice	ok. 40 tys. zł	2016-2017

Podsumowanie

Powyższy plan inwestycyjny jest odpowiedzią na zdiagnozowane potrzeby mieszkańców Gminy i jest oparty na faktycznych potrzebach.

6. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA REALIZACJI CELÓW STRATEGICZNYCH

6.1. Fundusze unijne – wprowadzenie

W latach 2014-2020 Polska zainwestuje 82,5 mld euro z unijnej polityki spójności.

Na tę kwotę składają się:

- ok. 76,9 mld euro dostępnych w programach operacyjnych, w tym ponad 252 mln euro na wsparcie bezrobotnej i nieuczącej się młodzieży,
- ok. 700 mln euro dostępnych w programach Europejskiej Współpracy Terytorialnej,
- 4,1 mld euro na projekty infrastrukturalne o znaczeniu europejskim w obszarze transportu w ramach instrumentu „Łącząc Europę”,
- ok. 473 mln euro z Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym (FEAD) na programy, które zapewnią żywność dla osób najbardziej potrzebujących oraz odzież i inne podstawowe artykuły osobom bezdomnym oraz dzieciom w trudnej sytuacji materialnej,
- ok. 287 mln z zarządzanej przez KE, ogólnej puli przeznaczonej na pomoc techniczną,
- ok. 100 mln euro na działania innowacyjne związane z rozwojem obszarów miejskich.

Środki te będzie można zainwestować m.in. w badania naukowe i ich komercjalizację, kluczowe połączenia drogowe (autostrady, drogi ekspresowe), rozwój przedsiębiorczości, transport przyjazny środowisku (kolej, transport publiczny), cyfryzację kraju (szerokopasmowy dostęp do Internetu, e-usługi administracji) czy włączenie społeczne i aktywizację zawodową.

Zgodnie z Umową Partnerstwa fundusze zostaną zainwestowane w te obszary, które w największym stopniu przyczynią się do rozwoju Polski. Wśród nich:

- zwiększenie konkurencyjności gospodarki,
- poprawę spójności społecznej i terytorialnej kraju,
- podnoszenie sprawności i efektywności państwa.

Nominalnie wciąż najwięcej będziemy inwestować w infrastrukturę transportową (drogową i kolejową), ale największy wzrost wydatków dotyczyć będzie innowacyjności i wsparcia przedsiębiorców. Dzięki szerszej ofercie zwrotnych instrumentów finansowych (m.in. pożyczek, poręczeń) będzie można wesprzeć więcej projektów realizowanych przez małe i średnie przedsiębiorstwa. Nadal finansowane będą inwestycje w ochronę środowiska i energetykę, także projekty m.in. z dziedziny kultury, zatrudnienia, edukacji czy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu.

Samorządy województw będą zarządzać większą niż dotąd pulą europejskich pieniędzy. W latach 2007-2013 ok. 25% wszystkich środków było wdrażanych przez samorządy, obecnie będzie to niemal 40%.

Nowy budżet to również inwestycje w miasta. Wsparcie otrzymają projekty związane z kompleksową rewitalizacją (w tym rewitalizacją społeczną), ekologicznym transportem miejskim, gospodarką niskoemisyjną. Ponadto, miasta wojewódzkie wraz z okalającymi je gminami będą realizować wspólne projekty, m.in. związane z dostępnością komunikacyjną.

W latach 2014-2020 fundusze polityki spójności zainwestujemy poprzez 6 krajowych programów operacyjnych, w tym jeden ponadregionalny dla województw Polski Wschodniej (lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie). Samorządy województw będą zarządzać około 40% funduszy polityki spójności – 31,28 mld euro. Zainwestują te pieniądze poprzez regionalne programy operacyjne (odrębne programy dla 16 województw). Programy regionalne będą dwufunduszowe, tj. finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego.

Biorąc pod uwagę wielkość oraz położenie Gminy Werbkowice, a także specyfikę planowanych do realizacji przedsięwzięć realizujących cele strategiczne gminy w perspektywie 2015-2020 najważniejszymi programami pomocowymi mogącymi współfinansować planowane do realizacji projekty są: Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.

6.1.1. Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 jest jednym z 16 regionalnych programów operacyjnych, które służyć mają realizacji Umowy Partnerstwa (UP) w zakresie polityki spójności. UP jest dokumentem określającym strategię interwencji funduszy europejskich w ramach trzech polityk unijnych: polityki spójności, wspólnej polityki rolnej i wspólnej polityki rybołówstwa w Polsce w latach 2014-2020. Głównym celem Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 jest zwiększenie konkurencyjności gospodarczej oraz wzmocnienie spójności społecznej i terytorialnej w regionie. Realizacja programu operacyjnego przyczyni się do osiągnięcia celów określonych w strategii „Europa 2020” w zakresie inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu poprzez stymulowanie wzrostu gospodarczego i zwiększanie wydajności małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP). Łączna alokacja środków finansowych w ramach Regionalnego

Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (EFRR i EFS) wynosi: 2 230 958 174 EURO.

Priorytety finansowania

W ramach programu wspierana jest realizacja 10 celów tematycznych. Środki pomocowe przeznaczone są głównie na rzecz następujących priorytetów:

- badania, działalność innowacyjna;
- rozwój cyfryzacji w regionie;
- wzrost konkurencyjności firm z sektora MŚP;
- wydajna i przyjazna środowisku infrastruktura energetyczna;
- ochrona środowiska i efektywne wykorzystywanie zasobów;
- ochrona kultury i dziedzictwa naturalnego;
- mobilność i rozwój transportu przyjaznego środowisku;
- rozwój infrastruktury społecznej;
- rynek pracy oraz pomoc dla firm i pracowników w dostosowaniu się do zachodzących zmian;
- włączenie społeczne, edukacja i podnoszenie kwalifikacji zawodowych.
- Oczekiwane efekty:
- zwiększenie udziału firm innowacyjnych z 13,6% do 29% łącznej liczby przedsiębiorstw sektora przemysłowego i usługowego;
- wzrost udziału odnawialnych źródeł energii w całkowitej produkcji energii elektrycznej z 1,5% do 5,6%;
- zwiększenie z 126,1 miliona do 202,5 miliona liczby mieszkańców korzystających z transportu miejskiego;
- budowa 409 km sieci kanalizacyjnej i 323 km sieci wodociągowej;
- zwiększenie z 61,4% do 78% odsetka dzieci w wieku od 3 do 4 lat objętych edukacją przedszkolną;
- wsparcie dla ponad 20 000 bezrobotnych mieszkańców regionu.

6.1.2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 jest wkomponowany w całościowy system polityki rozwoju kraju, w szczególności poprzez mechanizm Umowy Partnerstwa. Umowa ta określa strategię wykorzystania środków unijnych na rzecz realizacji wspólnych dla UE celów

określonych w unijnej strategii wzrostu „Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” z uwzględnieniem potrzeb rozwojowych danego państwa członkowskiego.

Celem głównym PROW 2014-2020 jest poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich.

Program będzie realizował wszystkie sześć priorytetów wyznaczonych dla unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020, a mianowicie:

1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich.
2. Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych.
3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie.
4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa.
5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach: rolnym, spożywczym i leśnym.
6. Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Planuje się, że łączne środki publiczne przeznaczone na realizację PROW 2014-2020 wyniosą 13 513 295 000 euro, w tym: 8 598 280 814 z budżetu UE (EFRROW) i 4 915 014 186 euro wkładu krajowego.

W ramach PROW 2014-2020 będzie realizowanych łącznie 15 działań.

Pomoc finansowa ze środków Programu będzie skierowana głównie do sektora rolnego. Sektor ten jest szczególnie istotny z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i wymaga znacznego i odpowiednio ukierunkowanego wsparcia. Planowane w Programie instrumenty pomocy finansowej będą miały na celu przede wszystkim rozwój gospodarstw rolnych (*Modernizacja gospodarstw rolnych, Restrukturyzacja małych gospodarstw rolnych, Premie dla młodych rolników, Płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa rolne*). W celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich kontynuowane będą również działania przyczyniające się do rozwoju przedsiębiorczości, odnowy i rozwoju wsi, w tym w zakresie infrastruktury technicznej, które będą realizowane zarówno w ramach odrębnych działań, jak

i poprzez działanie Leader. Kontynuacja wdrażania Lokalnych Strategii Rozwoju (Leader) wzmocni realizację oddolnych inicjatyw społeczności lokalnych.

6.2. Proponowane finansowanie zaplanowanych projektów

Cel strategiczny nr 1 Poprawa funkcjonalności logistycznej gminy.

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji w infrastrukturę drogową i oświetlenie uliczne są środki Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, programów krajowych np. *Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2020* oraz środki pochodzące z budżetu gminy.

W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 tego typu przedsięwzięcia mogą uzyskać wsparcie na podstawie art. 20 Rozporządzenia *Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, zwanego dalej rozporządzeniem EFRROW*. Dedykowanym środkiem pomocy jest *Poddziałanie 7.2 Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii*. Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje budowę lub modernizację dróg lokalnych i związanych z nimi urządzeń.

Poddziałanie 7.2 Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii (PROW)	
Cele	Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich. Barię rozwoju społecznoekonomicznego wielu miejscowości wiejskich w Polsce jest brak dobrej jakości dróg. W warunkach utrudnień komunikacyjnych zahamowany jest rozwój lokalnej przedsiębiorczości, ograniczone są możliwości podejmowania przez mieszkańców zatrudnienia poza miejscem zamieszkania oraz korzystania z usług publicznych (edukacja, zdrowie, kultura).
Typy projektów	Wsparciem mogą zostać objęte projekty związane z budową lub modernizacją dróg lokalnych i związanych z nimi urządzeń, w tym: <ul style="list-style-type: none">• koszty budowy, przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych;• koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji;• koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji

Poddziałanie 7.2 Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszeniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii (PROW)	
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	<p>Pomoc może być przyznana, jeśli operacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jest realizowana w miejscowości, należącej do: <ul style="list-style-type: none"> ○ gminy wiejskiej lub ○ gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, lub ○ gminy miejskiej z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców; • jest spójna z dokumentem planistycznym gminy, lub lokalną strategią rozwoju gminy, lub planem rozwoju miejscowości; • spełnia wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tej operacji; • realizowana będzie na nieruchomości należącej do wnioskodawcy lub wnioskodawca posiada prawo do dysponowania nieruchomością na cele określone w operacji przez okres związania celem; • ma na celu połączenie jednostki osadniczej z istniejącą siecią drogową.
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<ul style="list-style-type: none"> • Wysokość pomocy ze środków EFRROW nie może przekroczyć 3 000 000 zł na beneficjenta w okresie realizacji Programu. • Poziom pomocy finansowej z EFRROW wynosi 63,63% kosztów kwalifikowalnych projektu. Wymagany krajowy wkład środków publicznych, w wysokości 36,37% kosztów kwalifikowalnych projektu, pochodzi ze środków własnych beneficjenta. • W ramach operacji wartość całkowitego kwalifikowalnego kosztu nie może przekroczyć 1 000 000 EUR.
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • gmina, powiat lub ich związki

W przypadku Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 inwestycje w infrastrukturę drogową mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 13.4 *Rewitalizacja obszarów wiejskich*, które zostało szczegółowo opisane w ramach celu tematycznego nr 2. Energooszczędne oświetlenie uliczne wpisuje się w typy projektów Działania 5.5 *Promocja niskoemisyjności*.

Działanie 5.5 Promocja niskoemisyjności (RPO WL 2014-2020).	
Cele	<p>Promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich. Wsparcie skierowane jest do obszarów posiadających uprzednio przygotowane plany gospodarki niskoemisyjnej. Nadrzędnym celem podjętych interwencji ma być poprawa jakości powietrza poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń szczególnie szkodliwych dla jakości życia ludzi, czyli zmniejszenie tzw. „niskiej emisji” na obszarach, gdzie występują ponadnormatywne poziomy stężenia PM10. Inwestycje mają przyczynić się do zmniejszenia zużycia nieodnawialnej energii pierwotnej, zmniejszenia emisji CO2 i zmniejszenia emisji pyłu do atmosfery.</p>

Działanie 5.5 Promocja niskoemisyjności (RPO WL 2014-2020).	
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Budowa lub modernizacja jednostek wytwarzania energii cieplnej; • Budowa lub modernizacja instalacji energooszczędnego oświetlenia, w tym oświetlenia ulicznego (budowa lub modernizacja oświetlenia ulicznego finansowanego przez JST zgodnie z art. 18 ust. 1 pkt. 3 ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. prawo energetyczne (Dz. U. z 2012 r. poz. 1059 z późn. zm.) będzie możliwa do realizacji, bez względu kto jest jego właścicielem); • Działania promocyjno-informacyjne jako uzupełnienie projektów wymienionych w pkt 1 i 2; • Tworzenie systemów pomiaru zanieczyszczeń w miastach oraz systemów informowania mieszkańców o poziomie zanieczyszczeń; • Budowa, rozbudowa lub modernizacja budynków użyteczności publicznej z uwzględnieniem standardów budownictwa pasywnego.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	Intensywność pomocy: <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85%; • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej.
Beneficjenci:	W ramach projektów wynikających z planów gospodarki niskoemisyjnej dla po-szczególnych typów obszarów, do głównych grup beneficjentów należą: <ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną; • jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną; • spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki; • MŚP (przedsiębiorstwa muszą prowadzić działalność na terenie województwa lubelskiego); • służby ratownicze i bezpieczeństwa publicznego.

Podsumowanie

Podstawowe uwarunkowania Gminy Werbkowice, takie jak położenie i wielkość uniemożliwiają wsparcie inwestycji w infrastrukturę drogową z programów krajowych finansowanych ze środków Funduszu Spójności oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Na poziomie krajowym wspierane będą przedsięwzięcia związane przede wszystkim z budową, przebudową dróg znajdujących się w sieci TEN-T, dróg krajowych oraz dróg wyprowadzających ruch z miast na prawach powiatu w ciągu dróg krajowych. W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 wsparcie dedykowane dla infrastruktury drogowej nie obejmuje przedsięwzięć zaplanowanych na terenie Gminy Werbkowice. Działanie 8.1 *Regionalny układ transportowy* obejmuje wsparciem przedsięwzięcia ukierunkowane wyłącznie na budowę przebudowę/rozbudowę dróg wojewódzkich (w tym mostów, wiaduktów, tuneli, obwodnic i innych obiektów inżynierskich w ciągach tych dróg) wraz z infrastrukturą towarzyszącą, polegającą głównie na przebudowie dróg istniejących,

prowadzącą do wzrostu ich nośności, poprawiającą dostępność do dróg znajdujących się w sieci TEN-T. Wyłączną alternatywą wsparcia infrastruktury drogowej na terenie gminy w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 jest Działanie 13.4 *Rewitalizacja obszarów wiejskich*. Należy jednak pamiętać, że tego typu wsparcie możliwe jest wyłącznie w przypadku kompleksowego projektu, zakładającego rewitalizację obszaru gminy, a koszty budowy lub modernizacji dróg mogą być współfinansowane jedynie do wysokości 15% wartości kosztów kwalifikowanych projektu. Warto jednak przeanalizować skorzystanie ze wsparcia w ramach ww. Działania poprzez opracowanie kompleksowego projektu realizującego również pozostałe cele strategiczne gminy związane z m.in. wzrostem gospodarczym, kulturalnym i społecznym. Energooszczędne oświetlenie uliczne wpisuje się w typy projektów Działania 5.5 *Promocja niskoemisyjności* (RPO WL 2014-2020). Przedsięwzięcia zakładające wyłącznie budowę/modernizację dróg lokalnych mogą uzyskać wsparcie w ramach Poddziałania 7.2 Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Należy jednak mieć na uwadze relatywnie duży wkład własny – 36,37% oraz limit maksymalnej kwoty wsparcia na Beneficjenta – 3 mln zł w całym okresie obowiązywania programu.

Cel strategiczny nr 2 Wzrost atrakcyjności gminy (w tym turystycznej), odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz wysoka jakości usług i infrastruktury społecznej.

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji w infrastrukturę o przeznaczeniu turystycznym, kultury, dziedzictwa kulturowego oraz wysokiej jakości usług i infrastrukturę społeczną są środki Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, oraz środki pochodzące z budżetu gminy. W ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020 oraz działania Leader z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich proponuje się realizację zadań w zakresie ochrony i propagowania dziedzictwa kulturowego i historycznego regionów transgranicznych, wzmocnienie powiązań kulturowych i współpracy, poprawę wizerunku regionu i atrakcyjności oraz zwiększanie energii społeczności lokalnych. Z działania Leader w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich zadania w zakresie zachowania dziedzictwa lokalnego – rozwoju i promocji produktów i usług lokalnych.

Inwestycje w turystykę wykorzystującą potencjał walorów środowiska przyrodniczego na obszarze Gminy Werbkowice mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 7.4 **Turystyka Przyrodnicza** Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Działanie 7.4 Turystyka przyrodnicza (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Racjonalne udostępnianie zasobów środowiska przy zachowaniu mechanizmów służących ochronie przyrody. Realizowane projekty będą wzmacniać wykorzystanie potencjału walorów środowiska przyrodniczego, a tym samym będą przyczyniały się do kreowania rozwoju gospodarczego w oparciu o nowe formy aktywności gospodarczej. Zostanie to osiągnięte m.in. poprzez zwiększenie liczby osób odwiedzających obszary stanowiące miejsca atrakcyjnie turystycznie. Zwiększenie liczby odwiedzających przełoży się na kreowanie nowych źródeł dochodów mieszkańców regionu.
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Roboty budowlane, modernizacja i wyposażenie infrastruktury służącej rozwojowi aktywnych form turystyki oraz ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie, w tym obiektów służących zabezpieczeniu obszarów chronionych przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów w tym m.in.: budowa lub modernizacja ścieżek dydaktycznych, ścieżek rowerowych, szlaków, parkingów, punktów widokowych, wież widokowych, zadaszeń). • Roboty budowlane i modernizacja zintegrowanych szlaków turystycznych i wyposażenie ich w niezbędną infrastrukturę. • Monitoring i zabezpieczenie obiektów infrastruktury turystycznej na wypadek zagrożeń jako element projektu. • Zakup i modernizacja wyposażenia do prowadzenia działalności turystycznej w obiektach będących przedmiotem projektu (wyłącznie jako jeden z elementów projektu). • Roboty budowlane i modernizacja infrastruktury technicznej i sanitarnej (w tym z zakresu przystosowania obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych) – jako element realizacji powyższych typów projektów. • Zagospodarowanie terenu wokół obiektów (m.in. budowa miejsc parkingowych) wyłącznie jako jeden z elementów realizacji powyższych typów projektów. • Roboty budowlane, modernizacja i zakup wyposażenia w obiektach pełniących funkcję ośrodków informacji turystycznej.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	Intensywność pomocy: <ul style="list-style-type: none"> • Maksymalnie 85%
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia. • Jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną. • Parki narodowe i krajobrazowe. • Podmioty sprawujące nadzór lub zarządzające obszarami chronionymi. • Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. • PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne. • Jednostki naukowe. • Szkoły wyższe. • Organizacje pozarządowe. • Instytucje oświatowe. • Ośrodki edukacji ekologicznej. • Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną działające w sferze ochrony środowiska

Kompleksowe przedsięwzięcia zakładające rewitalizację planowanych obszarów gminy, ukierunkowane w szczególności na poprawę jakości korzystania z przestrzeni, likwidację izolacji obszarów problemowych oraz poprawę jakości życia mieszkańców obszarów zdegradowanych

mogą uzyskać wsparcie w ramach 13.4 *Rewitalizacja obszarów wiejskich* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Działanie 13.4 Rewitalizacja obszarów wiejskich (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Rozwój infrastruktury obszarów zdegradowanych małych miast a także obszarów wiejskich przyczyniający się do rozwiązywania zdiagnozowanych problemów społecznych tych obszarów. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez wsparcie przedsięwzięć rewitalizacyjnych obejmujących m.in. zadania w zakresie głębokiej przebudowy i adaptacji zdegradowanych obiektów i obszarów, ukierunkowane w szczególności na poprawę jakości korzystania z przestrzeni, likwidację izolacji obszarów problemowych oraz poprawę jakości życia mieszkańców obszarów zdegradowanych. Inwestycje infrastrukturalne w zakresie rewitalizacji ukierunkowane na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społecznych wzmocnią wysiłki na rzecz ograniczania koncentracji ubóstwa oraz wykluczenia społecznego mieszkańców obszarów rewitalizowanych. Pozwolą także na odnowę zdegradowanych przestrzeni małych miast i wiejskich przyczyniając się do wzmocnienia ich potencjałów rozwojowych.
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Przebudowa, remont lub modernizacja zdegradowanych budynków, w tym m.in. budynków przemysłowych, powojсковych w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji użytkowych, np. społecznych, gospodarczych, turystycznych lub kulturalnych wraz z zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z obiektem. • Kompleksowe projekty obejmujące rekultywację / remediację zdegradowanych obszarów wraz z przebudową oraz adaptacją obiektów zdegradowanych, w tym obiektów przemysłowych i powojсковych zlokalizowanych na tych terenach, mające na celu przywrócenie lub nadanie danemu obszarowi nowych funkcji użytkowych, tj. np. gospodarczych, turystycznych, kulturalnych lub społecznych. • Roboty restauratorskie i konserwatorskie budynków znajdujących się w rejestrze zabytków, budynków położonych w strefie ochrony konserwatorskiej oraz budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym niebędących w rejestrze zabytków i ich z wyposażenia niezbędnego dla wprowadzenia funkcji, jaką będzie pełnić budynek po realizacji projektu, w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji użytkowych, np. społecznych, gospodarczych, turystycznych lub kulturalnych wraz z zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z obiektem. • Uporządkowanie i zagospodarowanie zdegradowanych przestrzeni publicznych (przebudowa, remont lub modernizacja) w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji użytkowych, np. społecznych, gospodarczych, turystycznych lub kulturalnych wyłącznie jako element zapewniający spójność kompleksowych projektów rewitalizacyjnych. • Zakup wyposażenia – wyłącznie jako element projektów dotyczących adaptacji budynków na cele np. gospodarcze, społeczne, turystyczne lub kulturalne i bezpośrednio związanego z funkcją, jaką będzie pełnić budynek po realizacji projektu. • Roboty budowlane i modernizacyjne infrastruktury technicznej (wodno-kanalizacyjna, energetyczna oraz infrastruktura z zakresu gospodarki odpadami). Przedmiotowe prace dopuszczalne są wyłącznie jako element zapewniający spójność kompleksowych projektów rewitalizacyjnych będący uzupełnieniem szerszego projektu oraz w przypadku, kiedy są niezbędne do realizacji celów projektu. • Roboty budowlane i modernizacyjne dróg lokalnych (gminnych i powiatowych). Przedmiotowe prace dopuszczalne są wyłącznie jako element zapewniający spójność kompleksowych projektów rewitalizacyjnych będący uzupełnieniem szerszego projektu oraz w przypadku, kiedy są niezbędne do realizacji celów projektu. • Tworzenie stref bezpieczeństwa i zapobieganie przestępczości w zagrożonych patologiami społecznymi obszarach m.in.: budowa lub przebudowa oświetlenia, zakup i instalacja systemów monitoringu, wyposażenie centrum monitoringu oraz koszty robót budowlanych mających na celu przystosowanie pomieszczeń do

Działanie 13.4 Rewitalizacja obszarów wiejskich (RPO WL 2014-2020)	
	<p>pełnienia funkcji centrum monitoringu itp. wyłącznie jako element zapewniający spójność kompleksowych projektów rewitalizacyjnych będący uzupełnieniem szerszego projektu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwój terenów zielonych – wyłącznie jako element zapewniający spójność kompleksowych projektów rewitalizacyjnych będący uzupełnieniem szerszego projektu. • Przebudowa, remont lub modernizacja budynków w celu adaptacji na działalność przedsiębiorstw, w tym przedsiębiorstw społecznych wraz z zakupem wyposażenia niezbędnego do prowadzenia niniejszej działalności, z wyłączeniem prac dot. wsparcia działalności administracyjno-biurowej.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	<p>Brak ograniczeń kwotowych.</p> <p>Limity i ograniczenia związane z infrastrukturą drogową:</p> <p>Inwestycje dotyczące zewnętrznej infrastruktury technicznej oraz w zakresie dróg lokalnych (gminnych i powiatowych) dopuszczalne będą jedynie w sytuacjach uzasadnionych spójnością realizowanej operacji, w tym brakiem możliwości osiągnięcia założonych rezultatów bez realizacji danego elementu. Ponadto, inwestycje w drogi lokalne możliwe będą wyłącznie w sytuacji, gdy przyczynią się do fizycznej, gospodarczej i społecznej rewitalizacji i regeneracji obszarów miejskich lub miejskich obszarów funkcjonalnych. Inwestycje w zakresie dróg lokalnych muszą stanowić element LPR. Wydatki na drogi lokalne mogą stanowić maksymalnie 15% kosztów kwalifikowalnych projektu. Wydatki na pozostałą zewnętrzną infrastrukturę techniczną (infrastruktura wodno-kanalizacyjna, energetyczna oraz infrastruktura z zakresu gospodarki odpadami) nie mogą przekroczyć 25% kosztów kwalifikowalnych projektu.</p>
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Intensywność pomocy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki, porozumienia i stowarzyszenia, • Samorządowe jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną, • Służby ratownicze i bezpieczeństwa publicznego, • Przedsiębiorstwa społeczne, zgodnie z definicją Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej, • Podmioty działające w oparciu o partnerstwo publiczno- prywatne, • Spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki, • Organizacje pozarządowe, • Jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną niewymienione wyżej, • MŚP (przedsiębiorstwa).

Przedsięwzięcia zakładające efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze regionalnym, jak i lokalnym mogą uzyskać wsparcie w ramach 7.1 *Dziedzictwo kulturowe i naturalne* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Działanie 7.1 Dziedzictwo kulturowe i naturalne (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Prace konserwatorskie, prace restauratorskie, modernizacja i roboty budowlane (z wyłączeniem rozbiórki) dotyczące zabytków i zespołów tych zabytków wraz z otoczeniem lub przystosowanie ich na cele kulturalne. • Ochrona zabytków ruchomych jako element projektu. • Roboty budowlane i modernizacja infrastruktury kultury (w szczególności ośrodki kultury, biblioteki publiczne itp.) przyczyniającej się do aktywnego udziału społeczeństwa w kulturze. • Projekty z zakresu ochrony dziedzictwa niematerialnego. • Monitoring i zabezpieczenie obiektów infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń. • Zakup i modernizacja wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu (wyłącznie jako jeden z elementów projektu), roboty budowlane i modernizacja infrastruktury technicznej i sanitarnej (w tym z zakresu przystosowania obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych) – wyłącznie jako jeden z elementów realizacji projektów wymienionych w pkt. 1 i 3. • Zagospodarowanie terenu wokół obiektów (m.in. budowa miejsc parkingowych) wyłącznie jako jeden z elementów realizacji projektów wymienionych w pkt. 1 i 3. • Ochrona i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków. • Roboty budowlane, modernizacja i wyposażenie infrastruktury ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie, m.in. infrastruktura zlokalizowana wokół istniejących zbiorników wodnych (kąpieliska, plaże, pomosty, mola, przystanie wodne, bulwary, promenady) itp. • Roboty budowlane i modernizacja infrastruktury technicznej i sanitarnej (w tym z zakresu przystosowania obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych) – wyłącznie jako jeden z elementów realizacji projektów wymienionych w pkt. 8 i 9, • Zagospodarowanie terenu wokół obiektów (m.in. budowa miejsc parkingowych) wyłącznie jako jeden z elementów realizacji projektów wymienionych w pkt.8 i 9. • W zakres projektów nie mogą wchodzić elementy infrastruktury sportowej.
Instrumenty terytorialne	<p>W ramach Działania przewiduje się terytorializację poprzez dedykowane wsparcie dla powyższych inwestycji z udziałem środków finansowych na projekty o charakterze lokalnym i regionalnym.</p> <p>Preferowane będą projekty realizowane na obszarach wiejskich, na które będzie przeznaczona 50% alokacji w ramach działania.</p>
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Intensywność pomocy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej

Działanie 7.1 Dziedzictwo kulturowe i naturalne (RPO WL 2014-2020)

Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none">• Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia• Jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną• Parki narodowe i krajobrazowe• PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne• Organizacje pozarządowe• Spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki• Podmioty działające w oparciu o partnerstwo publiczno-prywatne• Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych• Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną działające w sferze ochrony środowiska, kultury, turystyki• W przypadku jednostek współprowadzonych z ministrem właściwym ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego dofinansowanie projektów będzie możliwe w ramach PO IŚ.
---------------	--

Przedsięwzięcia zakładające renowację infrastruktury historycznej na terenie Gminy Werbkowice mogą uzyskać wsparcie na podstawie art. 20 rozporządzenia EFRROW w ramach Poddziałania 7.6 *Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej* Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Poddziałanie 7.6 Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.	
Cele	Poprawa stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi.
Typy projektów	W ramach Poddziałania wsparciem mogą zostać objęte projekty zakładające: <ul style="list-style-type: none">• odnawianie lub poprawę stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego, w tym m.in.: przebudowę lub modernizację obiektów budowlanych, koszty prac konserwatorskich lub restauratorskich, koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji.• zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne.

Poddziałanie 7.6 Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.	
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	<p>Pomoc może być przyznana, jeśli operacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • realizowana jest w miejscowości, należącej do: <ul style="list-style-type: none"> • - gminy wiejskiej lub • - gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, lub • - gminy miejskiej z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców; • będzie ogólnodostępna, w tym dostępna dla osób niepełnosprawnych; • jest spójna z dokumentem planistycznym gminy, lub lokalną strategią rozwoju gminy, lub planem rozwoju miejscowości; • spełnia wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tej operacji; • realizowana będzie na nieruchomości należącej do wnioskodawcy, lub wnioskodawca posiada prawo do dysponowania nieruchomością na cele określone w operacji przez okres związania celem; • składana jest przez instytucję kultury, dla której organizatorem jest JST i została zaakceptowana przez tę jednostkę; • dotyczy obiektu wpisanego do rejestru lub ewidencji zabytków.
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<ul style="list-style-type: none"> • Wysokość pomocy ze środków EFRROW nie może przekroczyć 500 000 zł na beneficjenta w okresie realizacji Programu. • Poziom pomocy finansowej z EFRROW wynosi 63,63% kosztów kwalifikowalnych projektu. Wymagany krajowy wkład środków publicznych, w wysokości 36,37% kosztów kwalifikowalnych projektu, pochodzi ze środków własnych beneficjenta. • W ramach operacji wartość całkowitego kwalifikowalnego kosztu nie może przekroczyć 1 000 000 EUR.
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • gmina • instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST.

Przedsięwzięcia zakładające inwestycje w tworzenie, ulepszanie lub rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury oraz powiązanej infrastruktury na terenie Gminy Werbkowice mogą uzyskać wsparcie na podstawie art. 20 rozporządzenia EFRROW w ramach Poddziałania 7.4 Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Cele	Tworzenie, ulepszanie lub rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury oraz powiązanej infrastruktury
Typy projektów	<p>W ramach Poddziałania wsparciem mogą zostać objęte projekty zakładające:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Budowę, modernizację lub wyposażanie budynków pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic i domów kultury. • Ukształtowanie przestrzeni publicznej zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	<p>Pomoc może być przyznana, jeśli operacja realizowana jest w miejscowości należącej do:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gminy wiejskiej lub • gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, lub • gminy miejskiej z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców.

Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<ul style="list-style-type: none"> Wysokość pomocy ze środków EFRROW nie może przekroczyć 500 000 zł na beneficjenta w okresie realizacji Programu. Poziom pomocy finansowej z EFRROW wynosi 63,63% kosztów kwalifikowalnych projektu. Wymagany krajowy wkład środków publicznych, w wysokości 36,37% kosztów kwalifikowalnych projektu, pochodzi ze środków własnych beneficjenta. W ramach operacji wartość całkowitego kwalifikowalnego kosztu nie może przekroczyć 1 000 000 EUR.
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> -gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST – w przypadku budowy, przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, -gmina – w przypadku kształtowania przestrzeni publicznej.

Poddziałanie 19.2 – Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.	
Cele	Działanie LEADER realizuje cel szczegółowy 6B „wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich” w ramach priorytetu 6 „wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich”
Typy projektów	Infrastruktura i usługi społeczne budowa lub przebudowa ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjno-sportowej i kulturalnej, zachowania dziedzictwa lokalnego – rozwój i promocja produktów i usług lokalnych.
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Maksymalna kwota pomocy dla danego rodzaju operacji będzie ustalona przez LGD.</p> <p>Limity pomocy na beneficjentów/grantobiorców:</p> <p>Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych oraz LGD – maksymalnie 300 000 PLN w okresie realizacji Programu, z wyjątkiem beneficjentów realizujących operacje polegające na utworzeniu inkubatora przetwórstwa lokalnego.</p> <p>Grantobiorcy – maksymalnie 100 000 PLN. W przypadku podmiotu, który będzie ubiegać się o wsparcie na rzecz sformalizowanej grupy nieposiadającej osobowości prawnej, limit pomocy jest liczony odrębnie na każdą sformalizowaną grupę.</p> <p>W przypadku jednostek sektora finansów publicznych wartość realizowanych przez nie samodzielnie grantów nie może przekroczyć 20% danego projektu grantowego. Ograniczenie to nie ma zastosowania w przypadku, gdy sformalizowana grupa nieposiadająca osobowości prawnej realizuje grant we współpracy z jednostką sektora finansów publicznych, która ubiegała się o wsparcie na rzecz tej grupy.</p> <p>W przypadku realizacji operacji w partnerstwie limit pomocy każdego z partnerów jest pomniejszany proporcjonalnie.</p> <p>Limity pomocy na operacje:</p> <p>Limit na operacje – 300 000 PLN kwoty pomocy z wyłączeniem operacji z zakresu rozpoczęcie działalności gospodarczej, tworzenia inkubatorów oraz operacji realizowanych przez jednostki sektora finansów publicznych.</p> <p>Limit na operację własną – 50 000 PLN kwoty pomocy.</p> <p>Całkowita wartość operacji realizowanych poza projektem grantowym wynosi co najmniej 50 000 PLN.</p> <p>Całkowita wartość grantu wynosi nie więcej niż 50 000 PLN.</p>
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> Osoby fizyczne. Osoby prawne, w tym m.in. kółka rolnicze, JST z wyłączeniem województw, ich związki bądź ich jednostki organizacyjne, organizacje pozarządowe, spółdzielnie, kościoły, związki wyznaniowe. Jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawy przyznają zdolność prawną. <p>W przypadku projektów grantowych grantobiorcami mogą być również sformalizowane grupy nieposiadające osobowości prawnej (np. koła gospodyń wiejskich). Grantobiorcami nie mogą być podmioty prowadzące działalność gospodarczą lub deklarujące jej podjęcie.</p>

Ochrona i propagowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego regionów transgranicznych, wzmocnienie powiązań kulturowych i współpracy, poprawę wizerunku regionu i atrakcyjności oraz zwiększanie energii społeczności lokalnych. Zakłada się realizację działań w oparciu o Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020. W okresie 2014-2020 współpraca transgraniczna między Polską, Białorusią i Ukrainą kontynuowana będzie w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS) poprzez Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020. Ze współpracy będą mogli skorzystać mieszkańcy 4 polskich województw oraz 4 białoruskich i 6 ukraińskich obwodów. Nie zmieni się Instytucja Zarządzająca Programem – w dalszym ciągu funkcję tę sprawować będzie polskie Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program powinien zostać złożony do zatwierdzenia przez KE w końcu 2015 r. W ciągu sześciu miesięcy od daty złożenia, KE powinna zatwierdzić Program, zakładając, że uwzględnione zostaną wszystkie jej uwagi. W zależności od charakteru wymaganych korekt Komisja może także przedłużyć te terminy.

Podsumowanie

Programem dedykowanym dla przedsięwzięć związanych z turystyką przyrodniczą jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 – Działanie 7.4 *Turystyka Przyrodnicza*. Inwestycje zakładające poprawę jakości korzystania z przestrzeni, likwidację izolacji obszarów problemowych oraz poprawę jakości życia mieszkańców obszarów zdegradowanych mogą uzyskać wsparcie w ramach 13.4 *Rewitalizacja obszarów wiejskich*. Inwestycje ukierunkowane na renowację obiektów dziedzictwa kulturowego i historycznego mogą uzyskać wsparcie w ramach Poddziałania 7.6 *Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej; Tworzenie, ulepszanie lub rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury oraz powiązanej infrastruktury* podziałanie 7.4 Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. *Ochronę i propagowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego regionów transgranicznych, wzmocnienie powiązań kulturowych i współpracy, poprawę wizerunku regionu i atrakcyjności oraz zwiększanie energii społeczności lokalnych* na podstawie Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020. *Zachowanie dziedzictwa lokalnego – rozwój i promocja produktów i usług lokalnych; budowa lub przebudowa*

ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjno-sportowej i kulturalnej z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 działanie Leader.

Tego typu przedsięwzięcia nie są wspierane z programów na poziomie krajowym.

Cel strategiczny nr 3 Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich.

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji w infrastrukturę przedszkolną są środki Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 Działanie 13.5 *Infrastruktura przedszkolna* oraz środki pochodzące z budżetu gminy.

Działanie 13.5 Infrastruktura przedszkolna (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Zwiększenie dostępności do edukacji przedszkolnej oraz wyrównywanie terytorialnych dysproporcji w tym zakresie (wsparcie kierowane w głównej mierze na obszary deficytowe). Zapewnienie lepszego dostępu do ww. usług pozwoli na wzrost liczby dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym, co w konsekwencji powinno doprowadzić do wyrównywania szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich. Pośrednio interwencja przyczyni się do poprawy aktywności zawodowej osób wychowujących dzieci, poprzez stworzenie możliwości godzenia życia prywatnego i zawodowego.
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Wsparcie działań na rzecz poprawy dostępności do edukacji przedszkolnej (celem utworzenia nowych miejsc w przedszkolach lub innych form edukacji przedszkolnej dla dzieci w wieku 3-4 lata) na obszarach deficytowych w tym m.in. poprzez: • budowę, rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów na potrzeby prowadzenia działalności edukacyjnej wraz z zapleczem socjalnym (m.in. place zabaw), • zakup niezbędnego wyposażenia gwarantującego wysoką jakość kształcenia.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	Intensywność pomocy: <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej
Beneficjenci:	Organy prowadzące przedszkola lub inne formy wychowania przedszkolnego: <ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • Inne państwowe lub samorządowe jednostki sektora finansów publicznych, których ustawowym lub statutowym zadaniem jest pełnienie zadań publicznych w zakresie edukacji; • Organizacje pozarządowe; • Osoby prawne i fizyczne będące organami prowadzącymi przedszkola, oddziały przedszkolne; • Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych; • Inne podmioty (z wyłączeniem osób fizycznych <nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych>).

Inwestycje zakładające stworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego dla dzieci w wieku 3-4 lat, rozszerzenie oferty o zajęcia wyrównawcze oraz dodatkowe w Gminie Werbkowice

kwalfikują się do wsparcia w ramach Działania 12.1 *Edukacja przedszkolna* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Działania 12.1 Edukacja przedszkolna (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Wzrost poziomu upowszechniania usług w zakresie edukacji przedszkolnej oraz podniesienie jej jakości. W ramach Działania zakłada się zwiększenie liczby miejsc wychowania przedszkolnego dla dzieci w wieku 3-4 lat, tj. dla dzieci które od 1 września 2017 r. zostaną objęte prawem do korzystania z wychowania przedszkolnego w przedszkolu bądź innej formie wychowania przedszkolnego. Wsparcie w ramach Działania ma przygotować organy prowadzące ośrodki wychowania przedszkolnego ¹²⁶ do zapewnienia warunków realizacji tego prawa, a tym samym umożliwi wyrównanie szans edukacyjnych dzieci nieobjętych wychowaniem przedszkolnym.
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego dla dzieci w wie-ku 3 – 4 lata. • Rozszerzenie oferty o zajęcia realizowane w celu wyrównania stwierdzonych deficytów oraz dodatkowe zajęcia, które pozwolą na zwiększenie kompetencji społecznych.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Minimalna wartość projektu: 100 000 PLN; Brak pozostałych ograniczeń kwotowych
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	Intensywność pomocy: <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • Podmioty uprawnione do prowadzenia edukacji przedszkolnej, tj. publiczne i niepubliczne przedszkola lub inne funkcjonujące formy wychowania przedszkolnego, ich organy prowadzące; • Inne podmioty (z wyłączeniem osób fizycznych <nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych>) we współpracy z ww.

Przedsięwzięcia zakładające zwiększenie dostępu do dobrej jakości kształcenia ogólnego mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 12.2 *Kształcenie ogólne* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Działanie 12.2 Kształcenie ogólne (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Zwiększenie dostępu do dobrej jakości kształcenia ogólnego, w szczególności poprzez organizację zajęć przyczyniających się do rozwoju kompetencji kluczowych na rynku pracy oraz właściwych postaw (kreatywność, innowacyjność oraz praca zespołowa), jak również tworzenie w szkołach warunków do nauczania eksperymentalnego i indywidualizację pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Podniesienie jakości usług edukacyjnych związane jest z zapewnieniem dzieciom i młodzieży, w tym w szczególności dzieciom i młodzieży niepełnosprawnym, warunków kształcenia odpowiednio do rozpoznanych indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz ich możliwości psychofizycznych, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Organizacja zajęć przyczyniających się do rozwoju kompetencji kluczowych na rynku pracy (ICT, matematyczno-przyrodniczych, języki obce), z uwzględnieniem rozwoju właściwych postaw (kreatywność, innowacyjność oraz praca zespołowa); • Podnoszenie kompetencji bądź kwalifikacji nauczycieli wszystkich przedmiotów w zakresie korzystania z nowoczesnych metod, technologii i sprzętu; • Organizowanie i udzielanie doradztwa edukacyjno-zawodowego oraz pomocy

	<p>psychologiczno-pedagogicznej;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tworzenie warunków uczenia się, adekwatnych do potrzeb rynku pracy i zmian zachodzących w gospodarce: wyposażenie pracowni dla przedmiotów matematyczno-przyrodniczych oraz pracowni ICT; <p>Działanie dodatkowo przewiduje programy pomocy stypendialnej dla uczniów zdolnych.</p>
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	<p>Minimalna wartość projektu: 100 000 PLN;</p> <p>Brak pozostałych ograniczeń kwotowych</p>
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Intensywność pomocy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • W zakresie działań mających na celu poprawę jakości kształcenia ogólnego – szkoły i placówki oświatowe realizujące kształcenie ogólne, specjalistyczne, w tym szkoły artystyczne I i II stopnia realizujące kształcenie w oparciu o dwie podstawy programowe, • Organy prowadzące podmiotów wymienionych ww.; • Inne podmioty (z wyłączeniem osób fizycznych <nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych>) w współpracy z ww.; <p>Beneficjentem programów pomocy stypendialnej dla uczniów zdolnych jest Instytucja Zarządzająca RPO WL.</p>

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji w infrastrukturę szkolną są środki Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 Działanie 13.7 *Infrastruktura szkolna* oraz środki pochodzące z budżetu gminy.

Działanie 13.7 Infrastruktura szkolna (RPO WL 2014-2020)	
Cele	<p>Celem działania jest poprawa warunków edukacji ogólnej przyczyniająca się do rozwoju kompetencji kluczowych na rynku pracy (ICT, matematyczno-przyrodniczych, języki obce), z uwzględnieniem rozwoju właściwych postaw (kreatywność, innowacyjność oraz praca zespołowa)</p>
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Modernizacja obiektów dydaktycznych, w których realizowany jest proces rozwoju kompetencji kluczowych na rynku pracy, nauczania eksperymentalnego, indywidualizacji pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych oraz kreowania właściwych postaw (kreatywności, innowacyjności, pracy zespołowej), • Zakup niezbędnego wyposażenia gwarantującego wysoką jakość kształcenia (<i>Szczegółowy katalog wyposażenia pracowni szkolnych zostanie określony przez MEN i będzie udostępniany za pośrednictwem strony internetowej www.men.gov.pl. W ramach Działania, kwalifikowane będą środki trwałe powyżej 3500 zł.</i>)
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Intensywność pomocy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej
Beneficjenci:	<p>Organy prowadzące szkół i placówek oświatowych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • Inne państwowe lub samorządowe jednostki sektora finansów publicznych, których ustawowym lub statutowym zadaniem jest pełnienie zadań publicznych w zakresie edukacji; • Organizacje pozarządowe; • Osoby prawne i fizyczne będące organami prowadzącymi szkół i placówek

	oświatowych; • Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych; • Inne podmioty (z wyłączeniem osób fizycznych <nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych).

Podsumowanie

Programem dedykowanym dla przedsięwzięć realizujących cel strategiczny nr 3 są środki Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 oraz środki własne budżetu gminy. Przedsięwzięcia w infrastrukturę przedszkolną mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 13.5 *Infrastruktura przedszkolna*. Należy jednak mieć na względzie relatywnie niską alokację finansową przeznaczoną na ww. Działanie – 5 291 202 EUR. Alternatywnie sugeruje się rozważenie realizacji projektu o mniejszym zakresie, który mógłby zostać sfinansowany ze środków własnych budżetu gminy. Inwestycje zakładające stworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego dla dzieci w wieku 3 – 4 lata, rozszerzenie oferty o zajęcia wyrównawcze oraz dodatkowe w Gminie Werbkowice kwalifikują się do wsparcia w ramach Działania 12.1 *Edukacja przedszkolna*. Przedsięwzięcia zakładające zwiększenie dostępu do dobrej jakości kształcenia ogólnego mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 12.2 *Kształcenie ogólne*. Przedsięwzięcia w infrastrukturę szkolną mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 13.7 *Infrastruktura szkolna*.

Cel strategiczny nr 4 Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska, zwiększenie udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych i redukcja zużycia energii finalnej.

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji związanych z wykorzystaniem źródeł odnawialnych do produkcji energii są środki Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 Działanie 4.1 *Wsparcie wykorzystania OZE*.

Działanie 4.1 Wsparcie wykorzystania OZE (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Realizacja zadań przyczyniających się do wypełnienia zobowiązań wynikających z tzw. pakietu energetyczno-klimatycznego Unii Europejskiej oraz Strategii Europa 2020. Działanie ukierunkowane jest na stworzenie konkurencyjnego rynku energii odnawialnej, który stać się ma jednym z elementów zrównoważonego rozwoju regionu oraz zaspokojenia rosnących potrzeb energetycznych lokalnej gospodarki. Wspierane działania mają zapewnić dywersyfikację dostaw energii, oraz zwiększyć bezpieczeństwo energetyczne regionu, przy wykorzystaniu jego naturalnych uwarunkowań i potencjałów, zgodnie z programem wojewódzkim dot. wsparcia OZE, realizującym założenia Strategii Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko.
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Budowa i przebudowa infrastruktury służącej do produkcji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych; • Budowa lub modernizacja jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej,

	<p>wykorzystujących w pierwszej kolejności energię słoneczną i biomasę, ale także biogaz, energię wiatru oraz wody;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Budowa i modernizacji dystrybucyjnych sieci elektroenergetycznych w pełni dedykowanych przyłączeniu nowych jednostek wytwórczych energii z OZE; • Budowa lokalnych, małych źródeł energii produkujących zarówno energię elektryczną, jak i ciepło na potrzeby lokalne, niewymagająca przesyłania jej na duże odległości; • Poprawa sprawności wytwarzania ciepła poprzez zmianę źródeł ciepła na jednostki wysokosprawnej kogeneracji (kogeneracja rozproszona oparta na zidentyfikowanych lokalnych zasobach); • Przyłącza jednostek wytwarzania do najbliższej istniejącej sieci (w ramach budowy i modernizacji sieci).
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Intensywność pomocy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • Jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną; • Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną; • Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych.

Przedsięwzięcia zakładające redukcję emisji zanieczyszczeń oraz kosztów energii w sektorze publicznym mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 5.2 *Efektywność energetyczna sektora publicznego*. Przedsięwzięcia zakładające redukcję emisji zanieczyszczeń oraz kosztów energii w sektorze mieszkaniowym mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 5.3 *Efektywność energetyczna mieszkaniowego* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Celem poprawy jakości powietrza poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń szczególnie szkodliwych dla jakości życia ludzi, czyli zmniejszenie tzw. „niskiej emisji” oraz promowanie strategii niskoemisyjnych mogą być realizowane w ramach Działania 5.5 Promocja niskoemisyjności.

Działanie 5.2 Efektywność energetyczna sektora publicznego (RPO WL 2014-2020)	
Cele	<p>Poprawa efektywności wykorzystania energii w sektorze budownictwa, w budynkach użyteczności publicznej poprzez realizację wielokierunkowych i kompleksowych zadań w różnych dziedzinach, tj. ogrzewaniu, wentylacji, chłodzeniu, przygotowaniu ciepłej wody i oświetleniu pomieszczeń; jak również szersze wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych i niekonwencjonalnych. W związku z powyższym działania związane z modernizacją energetyczną budynków (użyteczności publicznej, w tym będących w zasobie JST) będą promowały jej kompleksowy wymiar (tzw. głęboka kompleksowa modernizacja oparta o system monitorowania i zarządzania energią). Identyfikacja optymalnego zestawu działań zwiększających efektywność energetyczną w danym budynku dokonywana na podstawie audytu energetycznego (stanowiącego kluczowy element projektu).</p>

Działanie 5.2 Efektywność energetyczna sektora publicznego (RPO WL 2014-2020)

Typy projektów	<ul style="list-style-type: none">• Głęboka termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej³¹, w tym będących w zasobie JST (m.in. szpitali, szkół).• Zmiana wyposażania ww. obiektów w urządzenia o najwyższej, uzasadnionej ekonomicznie, klasie efektywności energetycznej (np. ocieplenie obiektów, wymiana drzwi i okien, modernizacja systemów grzewczych wraz z wymianą źródła ciepła na zasilane OZE (z wyłączeniem indywidualnych źródeł ciepła), modernizacja systemów wentylacji, klimatyzacji), włącznie z systemami zarządzania energią.• Generacja rozproszona, poprawiająca sprawność wytwarzania ciepła przez zmianę źródeł ciepła m.in. na jednostki wysokosprawnej kogeneracji (w ramach kompleksowej głębokiej termomodernizacji budynków).
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	Intensywność pomocy: <ul style="list-style-type: none">• Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85%• Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none">• Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia• Jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną• Jednostki naukowe• Szkoły wyższe• Organizacje pozarządowe• Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną• Służby ratownicze i bezpieczeństwa publicznego• Podmioty wdrażające instrument finansowy, które spełniają kryteria wymienione w rozporządzeniu delegowanym nr 480/2014

Działanie 5.3 Efektywność energetyczna sektora mieszkaniowego (RPO WL 2014-2020)

Cele	Celem Działania jest poprawa efektywności wykorzystania energii w sektorze budownictwa, w wielorodzinnych budynkach mieszkaniowych poprzez realizację wielokierunkowych i kompleksowych zadań w różnych dziedzinach, tj. ogrzewaniu, wentylacji, chłodzeniu, przygotowaniu ciepłej wody i oświetleniu pomieszczeń; jak również szersze wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych i niekonwencjonalnych. W związku z powyższym działania związane z modernizacją energetyczną budynków (wielorodzinnych budynków mieszkalnych, w tym także będących w zasobie JST) będą promowały jej kompleksowy wymiar (tzw. głęboka kompleksowa modernizacja oparta o system monitorowania i zarządzania energią). Identyfikacja optymalnego zestawu działań zwiększających efektywność energetyczną w danym budynku dokonywana na podstawie audytu energetycznego (stanowiącego kluczowy element projektu).
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none">• Głęboka termomodernizacja wielorodzinnych budynków mieszkalnych.• Zmiana wyposażania ww. obiektów w urządzenia o najwyższej, uzasadnionej ekonomicznie, klasie efektywności energetycznej (np. ocieplenie obiektów, wymiana drzwi i okien, modernizacja systemów grzewczych wraz z wymianą źródła ciepła na zasilane OZE (z wyłączeniem indywidualnych źródeł ciepła), modernizacja systemów wentylacji, klimatyzacji), włącznie z systemami zarządzania energią.• Generacja rozproszona, poprawiająca sprawność wytwarzania ciepła przez zmianę źródeł ciepła m.in. na jednostki wysokosprawnej kogeneracji (w ramach kompleksowej głębokiej termomodernizacji budynków).

Działanie 5.3 Efektywność energetyczna sektora mieszkaniowego (RPO WL 2014-2020)	
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Intensywność pomocy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia • Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia • Jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną • Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną • Spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki, samorządu terytorialnego lub ich związki • Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe (z wyłączeniem zlokalizowanych na obszarze ZIT LOF) • Towarzystwa Budownictwa Społecznego

Działanie 5.5 Promocja niskoemisyjności (RPO WL 2014-2020)	
Cele	<p>Celem Działania jest promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich. Wsparcie skierowane jest do obszarów posiadających uprzednio przygotowane plany gospodarki niskoemisyjnej. Nadrzędnym celem podjętych interwencji ma być poprawa jakości powietrza poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń szczególnie szkodliwych dla jakości życia ludzi, czyli zmniejszenie tzw. „niskiej emisji” na obszarach, gdzie występują ponadnormatywne poziomy stężenia PM10. Inwestycje mają przyczynić się do zmniejszenia zużycia nieodnawialnej energii pierwotnej, zmniejszenia emisji CO2 i zmniejszenia emisji pyłu do atmosfery.</p>
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Budowa lub modernizacja jednostek wytwarzania energii cieplnej (wsparcie może zostać udzielone na inwestycje w kotły spalające biomasę lub ewentualnie paliwa gazowe, ale jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach, gdy osiągnięte zostanie znaczne zwiększenie efektywności energetycznej oraz gdy istnieją szczególnie pilne potrzeby). • Budowa lub modernizacja instalacji energooszczędnego oświetlenia, w tym oświetlenia ulicznego (budowa lub modernizacja oświetlenia ulicznego finansowanego przez JST zgodnie z art. 18 ust. 1 pkt. 3 ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. prawo energetyczne (Dz. U. z 2012 r. poz. 1059 z późn. zm.) będzie możliwa do realizacji, bez względu kto jest jego właścicielem). • Działania promocyjno-informacyjne jako uzupełnienie projektów wymienionych w pkt 1 i 2. • Tworzenie systemów pomiaru zanieczyszczeń w miastach oraz systemów informowania mieszkańców o poziomie zanieczyszczeń. • Budowa, rozbudowa lub modernizacja budynków użyteczności publicznej z uwzględnieniem standardów budownictwa pasywnego
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Intensywność pomocy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekty nieobjęte pomocą publiczną: 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej

Działanie 5.5 Promocja niskoemisyjności (RPO WL 2014-2020)

Beneficjenci:	<p>W ramach projektów wynikających z planów gospodarki niskoemisyjnej dla poszczególnych typów obszarów, do głównych grup beneficjentów należą:</p> <ul style="list-style-type: none">• jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia• jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną• Wsparcie może zostać udzielone na inwestycje w kotły spalające biomasę lub ewentualnie paliwa gazowe, ale jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach, gdy osiągnięte zostanie znaczne zwiększenie efektywności energetycznej oraz gdy istnieją szczególnie pilne potrzeby.• jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną• spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają• jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki• MŚP (przedsiębiorstwa muszą prowadzić działalność na terenie województwa lubelskiego)• służby ratownicze i bezpieczeństwa publicznego
---------------	--

Podsumowanie

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji zakładających produkcję energii ze źródeł odnawialnych jest Działanie 4.1 *Wsparcie wykorzystania OZE* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Przedsięwzięcia ukierunkowane na redukcję emisji zanieczyszczeń oraz kosztów energii w budynkach sektora publicznego mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 5.2 *Efektywność energetyczna sektora publicznego*, przedsięwzięcia ukierunkowane na redukcję emisji zanieczyszczeń oraz kosztów energii w budynkach sektora mieszkaniowego mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 5.3 *Efektywność energetyczna sektora mieszkaniowego* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Należy mieć na uwadze szczegółowe limity i ograniczenia przewidziane w Działaniu, w szczególności warunkowość zakresu realizacji projektu od wyników przeprowadzonego audytu energetycznego. Poprawa jakości powietrza poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń szczególnie szkodliwych dla jakości życia ludzi, czyli zmniejszenie tzw. „niskiej emisji” oraz promowanie strategii niskoemisyjnych mogą być realizowane w ramach Działania 5.5 Promocja niskoemisyjności.

Cel strategiczny nr 5 Wzrost aktywności zawodowej mieszkańców oparty na lokalnych zasobach i branżach.

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji ukierunkowanych na stworzenie profesjonalnych terenów inwestycyjnych jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Tego typu inwestycje mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 3.1 *Tereny inwestycyjne*.

Działanie 3.1 Tereny inwestycyjne (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Zwiększony potencjał inwestycyjny województwa lubelskiego. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez wsparcie przedsięwzięć w zakresie organizacji terenów inwestycyjnych m.in. na obszarach powojсковych, przemysłowych, pokolejowych i popegeerowskich oraz ich kompleksowego zagospodarowania. Dzięki wspieranym w ramach Działania przedsięwzięciom zwiększy się wyposażenie regionu w infrastrukturę sprzyjającą rozwijaniu działalności gospodarczej oraz lokowaniu inwestycji. Kompleksowo wyposażone tereny inwestycyjne stworzą dogodne warunki do rozwoju przedsiębiorczości, w tym do rozwoju MŚP w regionie, czyniąc go atrakcyjnym dla potencjalnych inwestorów.
Typy projektów	Projekty dotyczące organizacji terenów inwestycyjnych m.in. na obszarach powojсковych, przemysłowych, pokolejowych i popegeerowskich oraz ich kompleksowego zagospodarowania (tereny typu „Green-field” oraz „brown-field”) obejmujące w szczególności: <ul style="list-style-type: none"> • Prace studyjno-koncepcyjne – wyłącznie jako element projektu infrastrukturalnego. • Kompleksowe wyposażenie/doposażenie terenu inwestycyjnego w media, tj.: <ul style="list-style-type: none"> ◦ Budowa / modernizacja sieci zaopatrzenia w wodę, ◦ Budowa / modernizacja sieci kanalizacyjnej, ◦ Budowa / modernizacja sieci gazowej, ◦ Budowa / modernizacja sieci energetycznej, ◦ Budowa / modernizacja sieci ciepłowniczej, ◦ Budowa / modernizacja lokalnej sieci teleinformatycznej. • Budowa lub modernizacja wewnętrznego układu komunikacyjnego terenu inwestycyjnego – wyłącznie jako uzupełniający element projektu. • Modernizacja i adaptacja budynków na cele gospodarcze. • Zagospodarowanie otoczenia, wyłącznie jako uzupełniający element kompleksowego projektu (m.in. parkingi, zieleń).
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych.
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	Intensywność pomocy: <ul style="list-style-type: none"> • Maksymalnie 85%
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego

Inwestycje w infrastrukturę handlową mogą uzyskać wsparcie na podstawie art. 20 rozporządzenia EFRROW w ramach Poddziałania 7.4 *Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury.*

Poddziałanie 7.4 Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury (PROW 2014-2020)	
Cele	Stworzenie miejsc gdzie rolnicy będą mogli sprzedawać produkty wytworzone w gospodarstwie. Inwestycje w zakresie targowisk prowadzą do skrócenia łańcucha żywnościowego i zwiększenia udziału rolników w wartości dodanej. Budowa targowisk ułatwi dystrybucję produktów rolnych. Działanie przyczynia się do realizacji celu szczegółowego 3A – lepsze zintegrowanie głównych producentów z łańcuchem żywnościowym poprzez systemy jakości, promocję na rynkach lokalnych i krótkie cykle dostaw, grupy producentów i organizacje międzybranżowe.

Poddziałanie 7.4 Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury (PROW 2014-2020)	
Typy projektów	Wsparciem mogą zostać objęte projekty związane budową lub modernizacją targowisk lub obiektów budowlanych przeznaczonych na cele promocji lokalnych produktów, w tym: <ul style="list-style-type: none"> • koszty budowy przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych; • koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji; • koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Pomoc może być przyznana, że jeśli operacja: <ul style="list-style-type: none"> • realizowana jest w miejscowości liczącej nie więcej niż 200 tys. mieszkańców; • będzie ogólnodostępna; • jest spójna z dokumentem planistycznym gminy lub lokalną strategią rozwoju gminy, lub planem Przewiduje się preferencje dla targowisk, w których udział powierzchni handlowej przeznaczonej dla rolników w stosunku do całkowitej powierzchni targowiska jest większy.
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	Warunki finansowe uzyskania wsparcia: <ul style="list-style-type: none"> • Wysokość pomocy ze środków EFRROW nie może przekroczyć 1 mln zł na beneficjenta w okresie realizacji Programu. • Poziom pomocy finansowej z EFRROW wynosi 63,63% kosztów kwalifikowalnych projektu. • Wymagany krajowy wkład środków publicznych, w wysokości 36,37% kosztów kwalifikowalnych projektu, pochodzi ze środków własnych beneficjenta. • W ramach operacji wartość całkowitego kwalifikowalnego kosztu nie może przekroczyć 1 000 000 EUR.
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • gmina, powiat lub ich związki

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji ukierunkowanych na wsparcie infrastruktury usług społecznych jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Tego typu inwestycje mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 13.2 *Infrastruktura usług społecznych*.

Działanie 13.2 Infrastruktura usług społecznych (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Upowszechnienie dostępu do usług społecznych poprzez wsparcie infrastruktury niezbędnej do jej sprawnego świadczenia oraz zwiększenie aktywności zawodowej mieszkańców regionu, m.in. poprzez wzrost dostępności usług opieki nad dzieckiem w wieku do lat 3.

Działanie 13.2 Infrastruktura usług społecznych (RPO WL 2014-2020)

Typy projektów	<ol style="list-style-type: none"> 1. Budowa, rozbudowa, nadbudowa, przebudowa,, adaptacja, remont, modernizacja, wyposażenie infrastruktury usług społecznych (bezpośrednio wykorzystywanej przez osoby wykluczone lub zagrożone wykluczeniem społecznym), w tym : <ol style="list-style-type: none"> a) ośrodków wsparcia, w tym m.in. środowiskowych instytucji akty-wizujących osoby niepełnosprawne, dziennych i rodzinnych do-mów pomocy dla osób starszych, b) placówek środowiskowych i dziennego wsparcia dla dzieci i młodzieży, c) pieczy zastępczej, d) ośrodków wsparcia w tym specjalistycznych ośrodków wsparcia, e) placówek środowiskowych form wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi, środowiskowych domów samopomocy, f) ośrodków interwencji kryzysowej, g) podmiotów reintegracyjnych, h) placówek DPS i DPR w celu przejścia od form instytucjonalnych do deinstytucjonalizacji świadczenia usług, i) placówek instytucjonalnych form pomocy społecznej – warunkowo jedynie w przypadku objęcia wsparciem grupy osób, wobec której nie jest możliwe świadczenie usług w innej formie niż instytucjonalna ze względu na stan zdrowia lub inne istotne przesłanki. 2. Modernizacja, adaptacja (do potrzeb osób potrzebujących) oraz zakup wyposażenia infrastruktury niezbędnej do świadczenia środowiskowych form wsparcia w miejscu zamieszkania. 3. Remont, przebudowa, modernizacja i wyposażenie infrastruktury szkół przysposabiających do pracy. 4. Remont, przebudowa, adaptacja (w uzasadnionych przypadkach także za-kup lokali mieszkalnych) i wyposażenie infrastruktury mieszkalnictwa chronionego, wspomaganego i treningowego. 5. Remont przebudowa, adaptacja i wyposażenie infrastruktury mieszkalnictwa socjalnego. 6. Budowa, rozbudowa, nadbudowa, przebudowa, adaptacja, remont, modernizacja i wyposażenie infrastruktury usług opieki nad dziećmi do lat 3, w tym żłobków, klubów dziecięcych i oddziałów żłobkowych m.in. w celu zwiększenia liczby miejsc w istniejących instytucjach. <p>Budowa nowych obiektów, jak również rozbudowa i nadbudowa istniejących możliwa jedynie w przypadku udokumentowania braku możliwości wykorzystania/adaptacji istniejących budynków.</p> <p>Instytucjonalizacja i deinstytucjonalizacja w rozumieniu „Ogólnoeuropejskich wytycznych dotyczących przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności” (http://deinstitutionalisationguide.eu/).</p> <p>Interwencja może wykraczać poza części wspólne budynków. Zakup lokali mieszkalnych możliwy jedynie w przypadku udokumentowania braku możliwości wykorzystania/adaptacji istniejących budynków.</p>
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych.
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Intensywność pomocy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maksymalnie 85% • Projekty objęte pomocą publiczną: zgodnie z programami pomocy publicznej. • Projekty generujące dochód: zgodnie z luką w finansowaniu

Działanie 13.2 Infrastruktura usług społecznych (RPO WL 2014-2020)**Beneficjenci:**

- Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- Samorządowe jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
- Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- Organizacje pozarządowe,
- Organy prowadzące szkół przysposabiających do pracy:
 - Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia
 - Samorządowe jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
 - Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
 - Organizacje pozarządowe,
 - Organy prowadzące żłobki, kluby dziecięce i oddziały żłobkowe:
 - Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia
 - Samorządowe jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
 - Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
 - Organizacje pozarządowe.

Zadania w zakresie Wyłączenia Społecznego będzie realizowana na podstawie realizacji celów 1: Wzrost integracji społecznej oraz poprawa dostępu do rynku pracy osób wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w regionie poprzez realizację kompleksowych programów aktywizacji oraz usług reintegracji i rehabilitacji społeczno-zawodowej; 2: Wzrost dostępności wysokiej jakości usług społecznych użyteczności publicznej, w szczególności w formach zdeinstytucjonalizowanych, dla osób wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w regionie; 3: Wzrost dostępności usług zdrowotnych dla osób wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w regionie; 4: Rozwój i upowszechnianie ekonomii społecznej, w tym wzrost zatrudnialności w sektorze ekonomii społecznej w regionie – Oś Priorytetowa 11 Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Rezultatem interwencji będzie zwiększenie szans na integrację społeczną oraz przygotowanie do wejścia lub powrotu na rynek pracy osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym objętych wsparciem. Zostanie on osiągnięty w przypadku zmiany sytuacji społecznej i zawodowej osób objętych wsparciem po opuszczeniu programu, wyrażającej się w szczególności rozwinięciem lub wzmocnieniem aktywności i samodzielności życiowej oraz społecznej, a także zdolnością i gotowością uzyskania zatrudnienia, bądź innej formy aktywności zawodowej lub edukacyjnej.

W ramach priorytetu realizowane będą kompleksowe programy na rzecz integracji osób i rodzin wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym ukierunkowane na aktywizację społeczno-zawodową.

Przez ośrodki pomocy społecznej, we współpracy z powiatowymi urzędami pracy²⁶, realizowane będą kompleksowe działania aktywizacji i integracji społecznej i zawodowej bezrobotnych klientów ośrodków pomocy społecznej, należących do trzeciej grupy osób sprofilowanych jako *osoby oddalone od rynku pracy*, w celu zwiększenia uczestnictwa tych osób w życiu społecznym i zawodowym.

Realizowane będą również programy aktywizacji społeczno-zawodowej na rzecz społeczności marginalizowanych oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym na obszarach objętych działaniami rewitalizacyjnymi, prowadzonymi w oparciu lokalne programy rewitalizacji.

Realizowane będą również programy aktywizacji społecznej i zawodowej młodzieży, w tym m.in. wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych i socjoterapeutycznych, zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich.

Ważną rolę będą odgrywały działania na rzecz reintegracji i rehabilitacji społeczno-zawodowej osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym realizowane przez podmioty o charakterze reintegracyjnym.

Adekwatnie do planowanego rodzaju działań, głównymi grupami docelowymi będą osoby wykluczone (w tym dotknięte ubóstwem) lub osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym w szczególności:

- osoby pozostające bez zatrudnienia w tym długotrwale (osoby bezrobotne – wyłącznie osoby należące do trzeciej grupy osób sprofilowanych jako osoby oddalone od rynku pracy),
- osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych,
- osoby z niepełnosprawnościami (w tym z zaburzeniami psychicznymi),
- dzieci i młodzież wykluczona lub zagrożona wykluczeniem społecznym,
- osoby bezdomne,
- otoczenie osób wykluczonych społecznie (w tym rodziny osób wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym).
- Do głównych grup beneficjentów należą:
- instytucje pomocy i integracji społecznej,
- instytucje rynku pracy,
- instytucje wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej,

- podmioty reintegracyjne,
- organizacje pozarządowe, działające w obszarze rynku pracy/ pomocy i integracji społecznej,
- jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne,
- PFRON,
- Ochotnicze Hufce Pracy,
- centra aktywności lokalnej,
- podmioty ekonomii społecznej.

Zadania w zakresie Rynku pracy RPO WL 2014-2020

W ramach Osi 9. mamy dwa działania dedykowane aktywizacji zawodowej wdrażane przez Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie (Działanie 9.1 i 9.2), z czego Działanie 9.2 zostało wyodrębnione jako projekty pozakonkursowe powiatowych urzędów pracy. Ponadto, realizowane będą projekty ukierunkowane na rozwój przedsiębiorczości (Działanie 9.3), skierowane do osób z terenu województwa lubelskiego pozostających bez pracy i zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej. Natomiast celem Działania 9.4 (*Godzenie życia zawodowego i prywatnego*) jest zwiększenie poziomu zatrudnienia wśród osób opiekujących się dziećmi do lat 3, czemu służyć mają projekty uwzględniające przedsięwzięcia zwiększające dostęp do opieki nad dziećmi (w formie żłobków, klubów dziecięcych, usług dziennych opiekunów czy też usług niani) oraz programy aktywizacji zawodowej skierowane do rodziców i opiekunów dzieci do lat 3 z terenu województwa lubelskiego. Zarówno w Działaniu 9.3, jak i w Działaniu 9.4 konkursy będą ogłaszane przez Departament Wdrażania EFS Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie (DW EFS).

W okresie 2014-2020 programowanych jest szereg narzędzi, ułatwiających uzyskanie wsparcia finansowego przez mikro i małe przedsiębiorstwa. Proponowane działania szczególnie ukierunkowane zostaną na inwestowanie w rozwój przez firmy działające na rynku, nie dłużej niż dwa lata. Szczególnym elementem wspierania przedsiębiorczości są współfinansowane z funduszy europejskich programy operacyjne, zarówno ogólnokrajowe, jak i regionalne. Szereg działań w obszarze wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności jest również prowadzonych przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczość.

W ramach krajowych programów najważniejszym programem krajowym Inteligentny Rozwój. To przede wszystkim dofinansowania działalności innowacyjnej i badawczo-rozwojowej

przedsiębiorstw – dotacje na badania przemysłowe, prace rozwojowe oraz dotacje na B+R związane z prototypowaniem. W ramach programów regionalnych RPO WL środki są przeznaczone na dotacje, a ile na finansowanie zwrotne (przede wszystkim preferencyjne pożyczki i kredyty). Dużo większy nacisk zostanie położony na innowacyjność, wsparcie inwestycyjne dla mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, konkurencyjność projektów oraz ich wpływ na wzmocnienie gospodarki regionu. Preferowane będą przedsięwzięcia tworzące nowe miejsca pracy, zgodne z Regionalnymi Inteligentnymi Specjalizacjami oraz Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego.

Dotacje będą przeznaczone także dla osób niepracujących. Będą to środki m.in. z Urzędów Pracy, ale również innych instytucji pośredniczących, które zgłoszą się do konkursów organizowanych przez Wojewódzkie Urzędy Pracy.

Ważnym instrumentem na terenie gminy Werbkowice będzie możliwość ubiegania się o dotacje w ramach PROW 2014-2020 działanie Leader (wspieranie przedsiębiorstw; typy projektów: podnoszenie konkurencyjności i produktywności lokalnych podmiotów gospodarczych; nowo powstałe podmioty gospodarcze – tworzenie warunków do powstawania nowych przedsiębiorstw).

Podsumowanie

Inwestycje zakładające przygotowanie profesjonalnych terenów pod inwestycje, w tym uzbrojenie terenu, mogą uzyskać wsparcie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Projekty mające na celu ułatwienie dystrybucji produktów rolnych poprzez kompleksowe przygotowanie targowisk kwalifikują się do wsparcia w ramach Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Należy pamiętać o konieczności osiągnięcia szczegółowo określonych wskaźników gospodarczych obligatoryjnych dla przedstawionych programów.

Upowszechnienie dostępu do usług społecznych poprzez wsparcie infrastruktury niezbędnej do jej sprawnego świadczenia oraz zwiększenie aktywności zawodowej mieszkańców regionu. Tego typu inwestycje mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 13.2 Infrastruktura usług społecznych w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Zadania w zakresie Rynku pracy RPO WL 2014-2020 w ramach Osi 9 mamy dwa działania dedykowane aktywizacji zawodowej. Także realizowane będą projekty ukierunkowane na rozwój przedsiębiorczości pozostających bez pracy i zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej. Godzenie życia zawodowego i prywatnego poprzez zwiększenie poziomu zatrudnienia wśród osób opiekujących się dziećmi do lat 3.

Narzędzia ułatwiające uzyskanie wsparcia finansowego przez mikro i małe przedsiębiorstwa w ramach programów regionalnych RPO WL, środki są przeznaczone na dotacje, na finansowanie zwrotne (przede wszystkim preferencyjne pożyczki i kredyty). Zadania związane z wyborem projektów w ramach RPO WL zostały powierzone Instytucjom Pośredniczącym (Lubelskiej Agencji Wspierania Przedsiębiorczości w Lublinie oraz Wojewódzkiemu Urzędowi Pracy w Lublinie). Ważnym instrumentem na terenie gminy Werbkowice, będzie możliwość ubiegania się o dotacje w ramach PROW 2014-2020 działanie Leader.

Cel strategiczny nr 6 Wzrost atrakcyjności gminy jako obszaru odpowiedniego do zamieszkania.

Proponowanym źródłem finansowania inwestycji, których celem jest wzrost aktywności mieszkańców w sferze artystycznej, kulturalnej i integracyjnej jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Przedsięwzięcia związane z realizacją ww. celu mogą uzyskać wsparcie na podstawie art. 20 rozporządzenia EFRROW w ramach Poddziałania 7.4 *Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury.*

Poddziałanie 7.4 Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury (PROW 2014-2020)	
Cele	Mieszkańcy obszarów wiejskich, w porównaniu do mieszkańców miast, mają słaby dostęp do podstawowych usług kulturalnych. Infrastruktura kulturalna na obszarach wiejskich jest niedoinwestowana. Realizacja inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne zapewni odpowiednie warunki do organizowania i animowania uczestnictwa społeczności wiejskiej w wydarzeniach artystycznych, kulturalnych czy integracyjnych. Działanie przyczynia się do realizacji celu szczegółowego – wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich.
Typy projektów	W ramach Poddziałania wsparciem mogą zostać objęte projekty zakładające: <ul style="list-style-type: none"> • Budowę, modernizację lub wyposażanie budynków pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic i domów kultury. • Ukształtowanie przestrzeni publicznej zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego.

Poddziałanie 7.4 Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury (PROW 2014-2020)	
Warunki ogólne uzyskania wsparcia:	<p>Pomoc może być przyznana, jeśli operacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • realizowana jest w miejscowości, należącej do: <ul style="list-style-type: none"> ◦ gminy wiejskiej lub ◦ gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, lub ◦ gminy miejskiej z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców; • będzie ogólnodostępna, w tym dostępna dla osób niepełnosprawnych; • jest spójna z dokumentem planistycznym gminy, lub lokalną strategią rozwoju gminy, lub planem rozwoju miejscowości; • spełnia wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tej operacji; • realizowana będzie na nieruchomości należącej do wnioskodawcy, lub wnioskodawca posiada prawo do dysponowania nieruchomością na cele określone w operacji przez okres związania celem; • składana jest przez instytucję kultury, dla której organizatorem jest JST i została zaakceptowana przez tę jednostkę;
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<ul style="list-style-type: none"> • Wysokość pomocy ze środków EFRROW nie może przekroczyć 500 000 zł na beneficjenta w okresie realizacji Programu. • Poziom pomocy finansowej z EFRROW wynosi 63,63% kosztów kwalifikowalnych projektu. Wymagany krajowy wkład środków publicznych, w wysokości 36,37% kosztów kwalifikowalnych projektu, pochodzi ze środków własnych beneficjenta. • W ramach operacji wartość całkowitego kwalifikowalnego kosztu nie może przekroczyć 1 000 000 EUR.
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST – w przypadku budowy, przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, • gmina – w przypadku kształtowania przestrzeni publicznej.

Inwestycje związane z budową/przebudową kanalizacji sanitarnej oraz wodociągowej mogą uzyskać wsparcie w ramach Działania 6.4 *Gospodarka wodno-ściekowa* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 oraz Poddziałania 7.2 *Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii* Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Działania 6.4 Gospodarka wodno-ściekowa (RPO WL 2014-2020)20)	
Cele	Realizacja zobowiązań akcesyjnych w zakresie gospodarki ściekowej w aglomeracjach 2-10 tys. RLM wpływająca na poprawę jakości wód na terenie województwa poprzez inwestycje prowadzące do rozwoju infrastruktury związanej z gospodarowaniem ściekami bytowymi zmierzającymi do zwiększenia udziału osób objętych zbiorczymi systemami ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wiejskich i terenów atrakcyjnych.

Działania 6.4 Gospodarka wodno-ściekowa (RPO WL 2014-2020)20)	
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Kompleksowa budowa i modernizacja komunalnych sieci kanalizacyjnych oraz budowa i modernizacja oczyszczalni ścieków komunalnych w aglomeracjach od 2 do 10 tys. RLM wraz z zagospodarowaniem osadów ściekowych z oczyszczalni ścieków, z możliwością lokalizowania oczyszczalni dla wyznaczonej aglomeracji poza jej granicami, w przypadku braku odpowiednich terenów pod inwestycję, pod warunkiem, że przedmiotowa oczyszczalnia ścieków będzie służyła wyłącznie wyznaczonej aglomeracji. • Projekty w zakresie gospodarki ściekowej na obszarach osadnictwa rozproszonego (przydomowe oczyszczalnie ścieków) w aglomeracjach od 2 do 10 tys. RLM wraz z zagospodarowaniem osadów ściekowych z oczyszczalni ścieków, • Budowa i modernizacja systemów zaopatrzenia w wodę, w tym również wyposażenia w systemy zmniejszające straty w dostawach i zmniejszające ryzyko wystąpienia awarii: <ul style="list-style-type: none"> ○ jako element kompleksowych projektów regulujących gospodarkę ściekową lub, ○ gdy na danym terenie jest zapewniona sieć kanalizacyjna lub, ○ kiedy projekt jest realizowany na obszarach osadnictwa rozproszonego, na terenach wiejskich, obszarach atrakcyjnych turystycznie, obszarach chronionych i w bliskim sąsiedztwie obszarów chronionych pod warunkiem zapewnienia ekonomicznie uzasadnionych i trwałych finansowo rozwiązań (np. przydomowych oczyszczalni ścieków) gwarantujących prawidłowe zagospodarowanie powstałych nieczystości, • Wyposażenie w odpowiedni sprzęt służący, zajmujących się monitoringiem jakości oczyszczonych ścieków i wody przeznaczonej do celów konsumpcyjnych, • Dodatkowo jako element projektu mogą być także realizowane projekty dotyczące kanalizacji deszczowej.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	Intensywność pomocy: <ul style="list-style-type: none"> • Maksymalnie 85%
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia • Jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną • Spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki • Podmioty działające w oparciu o partnerstwo publiczno-privatne • Spółki wodne • Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną działające w sferze ochrony środowiska

Poddziałanie 7.2 Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii (PROW 2014-2020).	
Cele	Rozwój sieci wodno-kanalizacyjnej na obszarach wiejskich
Typy projektów	Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje: <ul style="list-style-type: none"> • Budowę, przebudowę, modernizację lub wyposażenie obiektów budowlanych służących do zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków. • Zakup i montaż urządzeń kanalizacyjnych oraz urządzeń wodociągowych.

Poddziałanie 7.2 Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszeniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii (PROW 2014-2020).	
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	<p>Pomoc może być przyznana, jeśli operacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • realizowana jest w miejscowości, należącej do: <ul style="list-style-type: none"> • gminy wiejskiej lub • gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, lub • gminy miejskiej z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców; • realizowana jest w miejscowościach poza aglomeracjami zdefiniowanymi w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych; • jest spójna z dokumentem planistycznym gminy lub lokalną strategią rozwoju gminy lub planem rozwoju miejscowości; • spełnia wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tej operacji; • realizowana będzie na nieruchomości należącej do wnioskodawcy lub wnioskodawca posiada prawo do dysponowania nieruchomością na cele określone w operacji przez okres związania celem.
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<p>Wysokość pomocy ze środków EFRROW nie może przekroczyć 2 000 000 zł na beneficjenta w okresie realizacji Programu.</p> <p>Poziom pomocy finansowej z EFRROW wynosi 63,63% kosztów kwalifikowalnych projektu. Wymagany krajowy wkład środków publicznych, w wysokości 36,37% kosztów kwalifikowalnych projektu, pochodzi ze środków własnych beneficjenta.</p> <p>W ramach operacji wartość całkowitego kwalifikowalnego kosztu nie może przekroczyć 1 000 000 EUR.</p>
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • gmina, • spółka, w której udziały mają wyłącznie JST, • związek międzygminny.

Przedsięwzięcia zakładające wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w administracji publicznej mogą uzyskać wsparcie w ramach *Działania 2.1 Cyfrowe Lubelskie* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Działania 2.1 Cyfrowe Lubelskie (RPO WL 2014-2020)	
Cele	Zwiększony poziom wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w administracji publicznej poprzez działania ukierunkowane na zwiększenie zakresu informacji i zasobów sektora publicznego udostępnionych w postaci cyfrowej, wzmocnienie stopnia cyfryzacji administracji oraz rozwój elektronicznych usług publicznych w zakresie tworzenia i cyfryzacji nowych, poprawy funkcjonalności i e-dojrzałości istniejących usług, integracji oraz zwiększenia stopnia dostępności dla obywateli.
Typy projektów	<ul style="list-style-type: none"> • Projekty dotyczące rozwoju elektronicznej administracji; • Projekty dotyczące rozwoju elektronicznych usług publicznych; • Projekty dotyczące zwiększenia dostępności informacji sektora publicznego.
Warunki ogólne uzyskania wsparcia.	Brak ograniczeń kwotowych
Warunki finansowe uzyskania wsparcia:	<ul style="list-style-type: none"> • Intensywność pomocy: • Maksymalnie 85%

Działania 2.1 Cyfrowe Lubelskie (RPO WL 2014-2020)	
Beneficjenci:	<ul style="list-style-type: none"> • Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • Jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną; • Szkoły wyższe; • Jednostki naukowe; • Organizacje pozarządowe; • Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych; • Publiczne podmioty lecznicze działające w publicznym systemie ochrony zdrowia; • Administracja rządowa zespolona i niezespolona

W ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina 2014-2020 oraz działania Leader z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich proponuje się realizację zadań w zakresie wykorzystania tradycji, wielokulturowości działań kulturalno-promocyjnych. Z działania Leader w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich zadania w zakresie zachowania dziedzictwa lokalnego – rozwoju i promocji produktów i usług lokalnych.

Z działania Leader w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 zadania w zakresie dostępności do wysokiej jakości usług i infrastruktury społecznej budowa lub przebudowa ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury rekreacyjno-sportowej.

Podsumowanie

Inwestycje w infrastrukturę z przeznaczeniem na wzrost aktywności mieszkańców w sferze artystycznej, kulturalnej i integracyjnej mogą uzyskać wsparcie w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Rewitalizacja miejscowości Werbkowice wstępnie kwalifikuje się do wsparcia w ramach Działania 13.4 *Rewitalizacja obszarów wiejskich* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, które zostało opisane w obszarze finansowania wdrażania celu strategicznego nr 2. Przedsięwzięcia z zakresu gospodarki wodno-ściekowej mogą zakwalifikować się do wsparcia w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 lub Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Należy pamiętać, że elementem demarkującym kwalifikowalność projektu z zakresu gospodarki wodno-ściekowej w ramach ww. programów jest lokalizacja projektu. W ramach RPO WL 2014-2020 kwalifikują się wyłącznie inwestycje w aglomeracjach 2-10 tys. RLM. W ramach PROW 2014-2020 realizowane są inwestycje w miejscowościach poza aglomeracjami zdefiniowanymi w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych. Należy wskazać, że aglomeracja Werbkowice zawiera się w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych od 2005 r.. Inwestycje zakładające wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych

w administracji publicznej mogą uzyskać wsparcie w ramach *Działania 2.1 Cyfrowe Lubelskie* Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Realizacja zadań w zakresie wykorzystania tradycji, wielokulturowości działań kulturalno-promocyjnych, zadań w zakresie zachowania dziedzictwa lokalnego – rozwoju i promocji produktów i usług lokalnych, zadania w zakresie dostępności do wysokiej jakości usług i infrastruktury społecznej budowa lub przebudowa ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury rekreacyjno-sportowej obsługiwanej będzie Program Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina 2014-2020 oraz działanie Leader z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

7. MONITORING I EWALUACJA

7.1. Monitoring

Profesjonalne wykonanie zadania zawsze wymaga odpowiedniej kontroli. Systematycznie przeprowadzany monitoring Programu pozwoli na uniknięcie ewentualnych błędów przy realizacji założonych celów, jak również określi aktualny stopień wdrażania dokumentu. Zapewni także zgodność efektów z wcześniej zatwierdzonymi założeniami. Monitoring – oznacza regularne pomiary lub obserwacje przeprowadzane przez z góry określony czas. W przypadku celów strategicznych Gminy Werbkowice monitoring zostanie wykorzystany do śledzenia przebiegu zaplanowanych zadań, ich terminowości oraz zgodności z założonym harmonogramem. W procedurze monitoringu z reguły nie ma elementu oceny jakości efektów realizowanych zadań. Proces monitoringu jest mocno powiązany z procesem wdrażania, ponieważ osiągnięcie założonych celów uwarunkowane jest ilością i jakością zebranych danych. Monitoring jest procesem polegającym na koordynacji, obserwacji i ocenie realizacji kolejnych projektów, ma na celu analizę stanu zaawansowania projektu oraz zgodności z postawionymi celami, a także ocenę terminowości realizacji wyznaczonych działań. Istotą tego procesu jest wyciąganie wniosków z realizacji założeń Programu. Ponadto umożliwia identyfikację pojawiających się problemów, ocenę zaangażowania jednostek odpowiedzialnych za realizację zadań oraz ocenę efektywności wykorzystania przeznaczonych, na realizację tych zadań, środków.

Za koordynację przygotowania i przekazywanie raportów monitoringowych do odpowiednich instytucji odpowiedzialny jest pracownik/jednostka w strukturze UG z referatu zajmującego się promocją i rozwojem gminy, który w tym obszarze współpracuje z innymi komórkami Urzędu oraz innymi instytucjami bezpośrednio zaangażowanymi w realizację projektów. Raporty podlegają każdorazowo zatwierdzeniu przez Wójta bądź osoby odpowiedzialne za realizację poszczególnych projektów. W odniesieniu do innych przedsięwzięć, których beneficjentem nie jest gmina, ani podmioty od niej zależne, a których funkcjonowanie będzie miało znaczący wpływ na osiągnięcie celów rozwojowych gminy (do takich instytucji należą np. przedsiębiorcy, zarządy dróg powiatowych i wojewódzkich, PUP), władze gminy będą występować bezpośrednio do tych instytucji, organizacji je zrzeszających bądź instytucji odpowiedzialnych za dystrybucję funduszy zewnętrznych, w celu zasięgnięcia informacji o zadaniach zrealizowanych na

terenie gminy. Pozwoli to na kompleksowe i pełne spojrzenie na rozwój gminy. Częstotliwość monitorowania działań wpływających na realizację celów Strategii proponuje się przeprowadzić co najmniej trzykrotnie w ciągu okresu jej funkcjonowania, poczynając od 2016 r. Decyzja o częstotliwości szerokich działań monitoringowych uzależniona będzie od ogólnej oceny rozwoju gminy, pojawienia się zewnętrznych czynników determinujących podjęcie niezbędnych zmian w strategicznym planowaniu rozwoju gminy, a także od obserwowalnego postępu rzeczowego realizowanych przedsięwzięć.

Dla potrzeb Strategii Gminy Werbkowice na lata 2015-2020 opracowana została lista wskaźników służących ocenie procesu jej wdrażania:

Cel strategiczny	Wskaźnik	Jednostka miary
1. Poprawa funkcjonalności logistycznej gminy.	Długość przebudowanych dróg	km
	Długość wybudowanych dróg	km
	Długość wyremontowanych dróg	km
	Ilość wybudowanych/przebudowanych obiektów wspomagających infrastrukturę transportową (oświetlenie, parkingi, przystanki itd.)	szt.
2. Wzrost atrakcyjności gminy (w tym turystycznej), odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz wysoka jakości usług i infrastruktury społecznej	Ilość przebudowanych obiektów z przeznaczeniem turystycznym	szt.
	Ilość przebudowanych lub zmodernizowanych obiektów budowlanych dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	szt.
	Ilość zmodernizowanych i przebudowanych obiektów pełniących funkcje kulturalne	szt.
	Ilość wybudowanych obiektów infrastruktury turystycznej lub rekreacyjno-sportowej	szt.
	Ilość inwestycji w obszarach zdegradowanych	szt.
	Długość wybudowanych/przebudowanych ścieżek rowerowych o przeznaczeniu turystycznym	km
	Ilość turystów odwiedzających gminę w ciągu roku	szt.
3. Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci z obszarów wiejskich.	Ilość placówek wychowania przedszkolnego	szt.
	Ilość uczniów objętych zwiększonym dostępem do dobrej jakości kształcenia ogólnego	os.
	Ilość zmodernizowanych lub wyposażonych obiektów dydaktycznych	szt.
	Liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym	szt.

Cel strategiczny	Wskaźnik	Jednostka miary
4. Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do środowiska, zwiększenie udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych i redukcja zużycia energii finalnej	Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków	szt.
	Ilość zaoszczędzonej energii elektrycznej	MWh/rok
	Ilość zaoszczędzonej energii cieplnej	MWh/rok
	Zmniejszenie kosztów energii	%
	Ilość budynków wyposażonych w instalację energii odnawialnej	szt.
	Ilość budynków użyteczności publicznej z ekologicznym systemem ogrzewania	szt.
5. Wzrost aktywności zawodowej mieszkańców oparty na lokalnych zasobach i branżach	Powierzchnia przygotowanych terenów inwestycyjnych.	ha
	Ilość przygotowanych obiektów infrastruktury handlowej i rynku zbytu	szt.
	Podmioty w rejestrze REGON na 10 tys. ludności	szt.
	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w %	%
	Liczba obiektów infrastruktury usług społecznych	szt.
6. Wzrost atrakcyjności gminy jako obszaru odpowiedniego do zamieszkania.	Liczba ludności ogółem	szt.
	Saldo migracji na 1000 ludności	szt.
	Odsetek ludności korzystającej z infrastruktury wodociągowej / kanalizacyjnej	%
	Liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów infrastruktury sportowej, rekreacyjnej	szt.
	Liczba podmiotów, które udostępniły on-line informacje sektora publicznego.	szt.
	Ilość miejscowości o zagospodarowanej przestrzeni publicznej	szt.
	Liczba gospodarstw domowych z dostępem do Internetu	szt.

7.2. Ewaluacja

Ewaluacja – to ocena wartości interwencji z zastosowaniem określonych kryteriów tejże oceny, podejmowana w celu określenia efektywności interwencji, oszacowania w odniesieniu do celów, a także analizy wpływu na specyficzne problemy strukturalne.

W ramach ewaluacji do poszczególnych celów operacyjnych (bezpośrednich celów poszczególnych projektów) będą przypisane wskaźniki celów zgodnie z metodologią stosowaną

w Funduszach Strukturalnych Unii Europejskiej, a więc wskaźniki: produktów, rezultatów i oddziaływań. Wskaźniki będą generowane na poziomie poszczególnych projektów, podczas ich przygotowywania. Zbiorczy raport ewaluacyjny będzie sporządzany raz do roku w trybie określonym zarządzeniem Wójta i przedstawiany Radzie wraz z raportem z monitoringu. Co dwa lata zostanie dokonana aktualizacja strategii, a co cztery lata zostanie zwołany tzw. Konwent Rozwoju Gminy (dopuszczalna jest inna nazwa), w którego skład wejdą przedstawiciele władz gminnych, najważniejszych instytucji oraz mieszkańców gminy, który wykona generalny przegląd dokonań strategicznych i zaproponuje aktualizację strategii i jej dostosowanie do bieżących okoliczności. Uaktualnienia muszą zostać przyjęte przez Radę Gminy.